

JELENKOR

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT — 1969

A TARTALOMBÓL:

CSORBA GYÖZÖ
VERSEI

*

BERTHA BULCSU:
INTERJÓ
THIERY ARPADDAL

THIERY ARPAD:
AHOGY AZ ÉLET TANÍT...

*

PÁL RITA
SOBOR ANTAL
ELBESZÉLÉSE

*

RÉTFALVI SÁNDOR:
SZABÓ IVÁN
MŰVÉSZETE

BANNER ZOLTÁN:
NAGY ALBERT KÉPEI

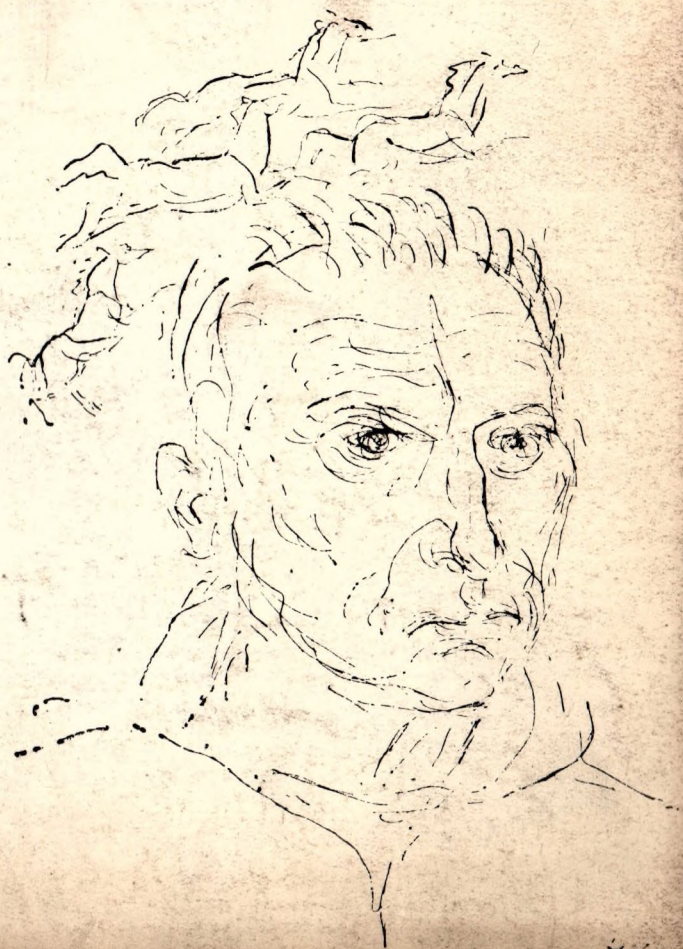
*

BAJOMI LÁZAR ENDRE:
A QUARTIER LATIN

LORÁND IMRE:
KRITIKA ÉS KÖZÖNSÉG

TAXNER ERNŐ:
SZÍNHÁZI LEVÉL

VÁRKONYI NÁNDOR:
KALEIDOSZKÓP

SZAMUNK SZERZŐI:

ARATÓ KÁROLY
BAJOMI LAZÁR ENDRE
BANNER ZOLTÁN
BERTHA BULCSU
CSORBA GYÖZÖ
DEVÉNYI IVAN
FUTAKY HAJNA
GYÁRFÁS ENDRE
HEITLER LÁSZLÓ
HÉRA ZOLTÁN
LORAND IMRE
MAJOROS JÓZSEF
MARAFKÓ LÁSZLÓ
CS. NAGY ISTVÁN
NYERGES ANDRÁS
PAL RITA
PÁLDY RÓBERT
PÉCSI GABRIELLA
RÉTFALVI SÁNDOR
RÓZSA ENDRE
SIMON ZOÁRD
SIMOR ANDRÁS
SOBOR ANTAL
SZEGHALMI ELEMÉR
SZIJ REZSŐ
TAXNER ERNŐ
THIERY ÁRPAD
TUSKÉS TIBOR
VASVÁRI ISTVÁN
VÁRKONYI NÁNDOR
ZENTAI MÁRIA

KÉPEK:

NAGY ALBERT
SZABÓ IVÁN

A TÉLI KÖNYVVÁSÁR szenzációja lesz az Akadémia Kiadó új, nagy vállalkozása,

a 6 kötetes VILÁGIRODALMI LEXIKON

I. kötetének megjelenése.

Ára: 230,- Ft.

E régen várt hézaggpótló kiadvány az egyes nemzeti irodalmakról alapvető esztétikai, irodalomelméleti, verstani fogalmakról és a rokontudományok (sajtótörténet, néprajz, stilisztika stb.) szóló összefoglaló cikkein kívül közli a világirodalom valamennyi számottevő alkotójának életrajzi adatait, pályaképét, műveik, valamint a velük foglalkozó könyvek, cikkek bibliográfiáját.

A 6 kötet mintegy 30 000 címszót tartalmaz.

A VILÁGIRODALMI LEXIKON kötetei kb. 2 év alatt folyamatosan jelennek meg, s tekintettel a 6 kötet magas árára, rendkívül kedvező részletfizetési kedvezményre – körülbelül 45,- Ft-os havi részletre – is megvásárolhatók.

Jegyezze elő! Rendelje meg!

Önnek is nélkülözhetetlen az új VILÁGIRODALMI LEXIKON!

Kitöltés után a megrendőszelvényt levelezőlapra ragasztva kérjük címünkre beküldeni.

- - - - - Itt tessék levágni! - - - - -

Táncsics Könyvesbolt
SIKLÓS

MEGRENDELŐ SZELVÉNY

Megrendelem a VILÁGIRODALMI LEXIKON folyamatosan megjelenő köteteit *utánvétellel*, ill. kötetenként 5 havi részletfizetésre 3⁰/₀ kezelési költség felszámításával. Tudomásul veszem, hogy a vételár ¹/₅ részét + a portókötséget a postai kézbesítéskor fizetem, a fennmaradó összeget pedig 4 egyenlő havi részletben törlesztem.

Név: _____

Szem. ig. sz.: _____

Pontos cím: _____

JELENKOR

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

XII. ÉVFOLYAM 12. SZÁM

1969. DECEMBER

TARTALOM

CSORBA GYŐZŐ versei: Novemberi délelőtt. Helyet keres, Őszi kert, Téli napsütés, Római jegyzetek, Kétsorosok	1059
BERTHA BULCSU: Interjú Thierry Árpáddal	1063
THIERY ÁRPÁD: Ahogy az élet tanít bennünket (kisregény-részlet)	1068
NYERGES ANDRÁS: Hullámok (vers)	1079
SOBOR ANTAL: A ház (elbeszélés)	1082
PÁL RITA: Minden rendben (elbeszélés)	1086
CS. NAGY ISTVÁN: Sonkoly-csipkék közt (vers)	1090
SIMOR ANDRÁS: Gondolatok a „Lövészárók és vidéke” olvasásakor (vers)	1091
SIMON ZOÁRD: Egyszerű csodák (vers)	1092
RÉTFALVI SÁNDOR: Szabó Ivánról	1093
BANNER ZOLTÁN: Nagy Albert képei	1095
DÉVÉNYI IVÁN: Képzőművészeti évfordulók	1098
HEITLER LÁSZLÓ: Áron Nagy Lajos kiállítása	1101
RÓZSA ENDRE versei: Árnyékbokszolás, Deret korommal	1104
LORÁND IMRE: Kritika és közönség	1105
TAXNER ERNŐ: Színházi levél Budapestről	1112
VASVÁRI ISTVÁN: Zsoltárok alkonyatkor (vers)	1117
HÉRA ZOLTÁN: Délen (vers)	1118
VÁRKONYI NÁNDOR: Kaleidoszkóp (széljegyzetek)	1119
BAJOMI LÁZÁR ENDRE: A Quartier Latin	1123
PÉCSI GABRIELLA versei: Táj asszonyhangon, Romló nyár néz	1129
GYÁRFÁS ENDRE: Végy egy embert (vers)	1130

SZÍJ REZSŐ: Az avantgarde a könyvművészetben	- - - -	1131
FUTAKY HAJNA: Károlyi Amy: Anti-mennyország	- - - -	1137
ZENTAI MÁRIA: Héra Zoltán: Száll a nap	- - - -	1138
MARAFKÓ LÁSZLÓ: Ladányi Mihály: A túloldalon	- - - -	1140
ARATÓ KÁROLY: Keresztes Ágnes: Halálod ellen	- - - -	1141
SZEGHALMI ELEMÉR: Illés Endre: Szigorlat	- - - -	1142
MAJOROS JÓZSEF: Nádas Péter: Kulcskereső játék	- - - -	1143
PÁLDY RÓBERT: Lipták Gábor: Vallomások a Balatonról	- - - -	1145
TÜSKÉS TIBOR: A pécsi irodalom kistükré VI.	- - - -	1147
A Jelenkor krónikája	- - - -	1151

KÉPEK

SZABÓ IVÁN rajzai - - - - 1102, 1104, 1116, 1118, 1122

Műmellékleten

SZABÓ IVÁN: Párkák

Párka

NAGY ALBERT: A győztes

Sziszifuszi lárma

A borítón SZABÓ IVÁN önarcképe és
akt-tanulmánya

JELENKOR

A Magyar Írók Szövetsége Dél-dunántúli Csoportjának lapja

Megjelenik havonta

Főszerkesztő: SZEDERKÉNYI ERVIN

Szerkesztő: PAKOLITZ ISTVÁN

Kiadja a Baranya megyei Lapkiadó V. Pécs, Huuyadi János út 11. Telefon: 15-32, 50-00. F. k.: Braun Károly.

Szerkesztőség: Pécs, Széchenyi tér 17. I. emelet, Postafiók 175. Telefon: 13-05.

Kéziratot nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

Terjeszti a Magyar Posta. Előfizethető bármely postahivatalnál és a Posta Központi Hírlapirodájánál. (Budapest, V., József Nádor tér 1.) Évi előfizetési díj 72,- Ft. Egyéni előfizetési csekkaszámja száma 60 068 Körületi előfizetési csekkaszámja: 61 066, vagy átutalással az MNB 8. fióknál vezetett egyzámlára.

69-6098 Pécsi Szikra Nyomda — F. v.: Melles Rezső

Index: 25.906

Novemberi délelőtt

*Elvette városom a köd
a jó kalandok lépcsseit
a tűzfalakat füstöket
ablak-hunyorításokat
szeszélyes utca-árkokat*

*a zajok láncsa elszakadt
önállóan önlengenek*

*a menekülés lépcsseit
maradt a négy fal semmi több
ennyi maradt csak semmi több
még a család is széttutott
dolgai után*

*maradt a négy fal s kezesült
tárgyaim ezek a csaló
növendék-ringyók akiket
később más tesz kezessé*

*hogyan vallató és vallatott
hogyan börtön és fogoly legyek
magam körös
magam körül
kívül magamon
és belül*

Ó novemberi délelőtt!

Helyet keres

*A szomszéd grundokon gyerekzsivaj
Csapong és változik ahogy a játék
Honnan való? Nem innen szállt-e föl
innen a szomszédból a Vilmos utca
tájáról több mint negyven éve? Fölszállt
elszéledt nem hallottam*

*Most az ősz
egybeűzte s helyet keres a télre
s mert felőlem lészek-meleget érez
itt kérezkedik s kelletti magát.*

Őszi kert

*Ami a föld felett maradt,
az élet periszkópja csak.
Az élet lent a föld alatt
az elmúlás ellen halad.*

Téli napsütés

*Szikrázó nap a szikrázó havon
jég-forróság jég-izzás*

*Megviselt
szívemre biróként mered a kert:
e kés-él-tényt már nem vállalhatom*

*Szép a törvény a vesztes homlokára
jobb mégis a kimélet félhomálya.*

Római jegyzetek

A NÉP

*A lapos-téglás óriás-falak árnyékában mégis az alkotók
gyermekai a pappagallók éppúgy akár a mini-mini szoknyás
lányok vagy a tisztas arcú kopottas köpenyű
konflis-kocsisok akik a tulajdonos göggjével arcukon
magyarázzák a pénzes jöttmenteknek kincseiket
mégis az alkotók gyermekai a Giordano Bruno szobra körül
a Campo de' Fiorin esténként összeverődő
proli-asszonyok kölykeik hadával
akik a délelőtti árusok pultjai helyén
labdázna körbetáncolnak cicáznak s mindenk fölött
zajonganak zajonganak meggyőződéssel lelkesen
mégis az alkotók gyermeke az a gyér hajú anyó kinek
arcát nem láttam úgy előredőlt a Piazza Navona
egyik márványpadján sütkérezett a reggeli nap szelid melegében
gyermekai a Tiberis-part leomlott kőfalát rakó
kőművesek a szikrázó fehér ruhás
rendőrök a szenátus kapuját őrző nagy darab
férfi s az a násznép amely ma délután
a Santa Francesca Romana előtt*

várta a mennyasszonyt izzadva díszes feketében
ezek mind gyermekei a fórumok és a termák alkotóinak
s ama szó szerint világraszóló birodalom
megteremtőinek akiknek korábbi gyermekei is
csináltak egy s mást még hozzá nem is
keveset máig ér hát a fonál szakadás nélkül göbtelen
természetes tehát a folytatás természetes hogy még az átkozott
gépkocsik is domesztikáltan közlekednek a sikátorok
hűs árokmélyein természetes hogy az orrcsípő vizeletszag is
familiárisan épp ideillik mert itt a műemlék nem ünnep
nem herélt látványosság hanem köznapiság élő tárgy minek
tövébe hogyha kell oda lehet vizelni is.

KÉT MŰZEUM

A Capitolium teret két múzeum szegélyezi
Az egyik a Museo dei Conservatori
Nagy örömmre húsz év után is hamar megtaláltam
a Táncoló menádot ezt az időszámításunk előtti
5. századból való domborművet: egy csodálatos
kigyózó-redőző fátyol-ruhában
táncoló nőalak a jobb kezében
rövid kard míg a balban egy felébe
hasított állatetest A látomás káprázatos
csak a fényképező szem rögzítő figyelme
a fantázia roppant ereje tudhatta ezt
s a mesterség tökélye
Itt láttam még a Polihümniát
a múzsa szobrát szó sincs róla hogy
a művész valami emberfelettit
akart volna formálni benne úgy volt
múzsa ahogy múzsa volt Laura
Beatrice Léda vagy Flóra éppen
Egy bájos inkább csitri lány bizonyára a kikötő
párkányára könyököl összehúzza nyaka körül
kendőjét nyilván hűvös van így estetelé
s nézi a messzeséget nézi a vizet
vár valakit tán azt is tudja kit
vagy csak úgy valakit mert mindenik lány
vár valakit
A másik múzeum a Museo Capitolino kicsit szegényebb
fő kincsei a római portré-szobrok
a Haldokló gallus és a közismert
Capitoliumi Vénusz ennek egy külön
kis kőszoba jutott ide tilos bemenni
s ilyentőrmán nem járható körül
Viszont a rendezés kiváló ötlete
(vagy véletlen?) hogy szemben e szoborral
egy sírszobor roskatag öregasszony

*megtörtén ü! tekintetét Vénuszra szegzi
mindenen túli nézéssel amaz meg
elfordul mintha nem bírná a csöndes
egyszerű szókat amiket a kő-szem
s a kő-száj suttog: „Te is ide jutsz majd!”*

BESZÉLGETÉS A KÖLTÉSZETRŐL

*D. Z. ifjú olasz költő alig múlt még húszesztendős de a
a versírást abbahagyja erről beszélt nekem
hosszasan nagy meggyőződéssel meggyőzni vágyva szinte
engem is hogy többé ne írjak én se mert úgymond a verset
kevesen olvassák hatása ilyenformán alig lehet
márpedig az írónak az irodalomnak hatnia kell nélküle semmi
értelme*

*Én nem mondtam ellent csodaszép nyári délelőtt
volt a Pinción egy vendéglő kertjében ültünk
sőr mellett A harmadik asztalnál szerelmesek
nézték egymást szorongatták egymás kezét csak néha szóltak
az út szélén öregember egy padon újságját letette
a levegőbe bámult unokája (nyilván az volt) egy apró pléh-vödörbe
kavicsot rakott dundi kis kőlyök
a lombok rácsán áthullott a napfény
D. Z. az olasz- és világ-
politikát taglalta fejtegette
Igaza van igaza mondogattam
bólogattam is hozzá*

*közben arra gondoltam jó fontos nagyon
hatni fontosak a cselekvők
fontos célt és utat mutatni nekik
de élnek itt és másutt olyanok is mint az a két szerelmes
mint az a vén s mint az a gyermek
akik a csöndet szeretnék meghallani
a levegőt látni a játék
komolyságát megtanulni akik
a sárga kavicson s a zöld gyepen
ingó napfény-foltocsákra kíváncsiak.*

Kétsorosok

*Ha az isten hivatalnokot ad,
ad hozzá hivatalt is.*

*

*Mekkora nagy szerelem, haj! mekkora, mekkora nagy szere ...
(Vagy csak tán a here?)*

*

*Ahogy az istenek kihálnak,
úgy lesz mind több a pap.*

Interjú Thiery Árpáddal

Legalább öt perce már, hogy némán üldögélünk a félhomályos csöszzerű szobában. Thiery jólvasalt sötét ruhában, fehér ingben, nyakkendősen, mellényesen, zakósan várakozik tőlem balra az ajtó, az olajkályha és a modernre fuserált asztalka közé szorulva. Arra vár, hogy megszólaljak, mivel interjút gyártunk. Én a noteszom fölött görnyedezek, kérdéseket írogatok fel a rosszul hegyezett, bunkó végű ceruzával. Ha felnézek, mindig elfelejtkezem Thierryről, s Villon mester jut eszembe és a vastag Margot:

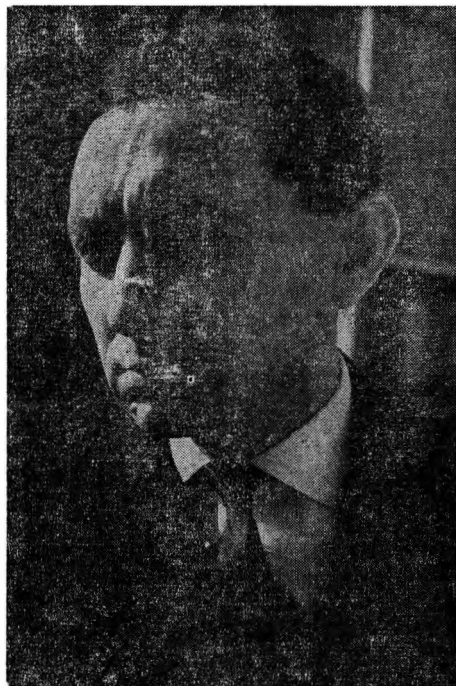
„Felmászik rám, nyögök keservesen,
A deszkánál is laposabbra nyom,
Ledérkedéssel tönkre így teszen
E bordélyban, hol szállásunk vagyon.”

A falban kis benyíló, szekrénytéle, polcokkal. Éppen csak akkora, hogy a kurva üvegcséi, kenőcsei belefértek. Jobbra most rekamié, felette ablak. Az ablakon túl néhány méternyire málladozó mocskos fal, mocskos, fénytelen ablakokkal. Ha a kurva az ágyon feküdt, ezekre látott... Persze lehetett valamilyen függöny... A függönyön át mindig kilátni, s előfordul, hogy be is. Thököly utca kető... A Keleti Pályaudvarral pontosan szemben... Mondhatnám középület, mivel a ház földszintjén, vagy talán a magasabb szinteken is, ötven éven át bordélyház működött. Valamikor 1948-ban, vagy 49-ben aztán beszüntették az intézményt, s a csöszű szobák egyenként lakásokká, kisipari műhelyekké változtak. A négyes számú szoba a közelmúltban egy színházi menedzser birtokába jutott, aki aztán bevezettette a vizet, parkettásokat, szobafestőket fogadott, s amennyire lehetett, kiirtotta a régi élet nyomait. Thiery addig is, amíg pécsi lakását elcseréli budapestire, a színházi menedzsertől kölcsönbe kapta a négyes számú szobát.

Tűnődve Thierryhez fordulok:

- Nagyot változott itt az élet...
- Hol...?
- Itt... Ebben a házban...

- Nagyot... Tegnap éjszaka sikogatásra ébredtem. Mire felöltöztem, már a fél ház kint állt a folyosón... Éppen egy hosszúhajú hippit söpröztek ki a szekrényből... Ugyanis a szomszédom új szekrényt vásárolt, s a régit kitette a folyosóra. Éjszaka aztán eszébe jutott, hogy a varrósdozát a régi szekrényben felejtette. Kiment érte, kinyitotta a szekrényt, aztán felsikoltott. A szekrényben akkor már egy hippi aludt. Amikor én felbukkantam, már a lakók a folyosón hadonásztak, de a hosszúhajú az istennek sem akart kijönni a szekrényből... - meséli Thiery, s közben olyan

fegyelmezetten ül a széken, mintha az ENSZ-ben lennénk. Ilyen az egész élete... 1928-ban született Budapesten. Újságíróként indult, s ma is a szakma legjobbjai közé tartozik. A Szabad Szó szerkesztőségében kezdte a pályáját, aztán hosszú évekig Veszprém-ben, majd Pécsen volt a megyei újság kulturális rovatának vezetője, majd főmunkatársa. Két hónapja került vissza szülővárosába, jelenleg a Népszava irodalmi mellékleténél a prózai rovatot vezeti. 1958–59-ben két riportkönyvvvel jelentkezett. 1961-ben a Pécsi Nemzeti Színház bemutatta Bokáig érő víz című drámáját. 1962-ben Isten veled háború címmel regénye jelent meg. Az idén új könyve díjat nyert a Szép-irodalmi Könyvkiadó regénypályázatán. A mű 1970 áprilisában jelenik meg. Fokozatosan épülő, töretlen pálya...

– *Jólsituált vagy... A gyerekkorod is ilyen volt?*

Megrázza a fejét.

– Az előkelő hangzású névvel ellentétben nehéz sorsú családban születtem. Apám tízéves koromban meghalt. Abból éltünk, amit anyám keresett. Sokat dolgozott, varrt, ápolónő volt, aztán takarítónő... Súlyosbította a helyzetünket, hogy 1944-ben egy bombatámadás alkalmával mindenünk elpusztult.

– *A háború után aztán az élet megváltozott. Azt hiszem, korán kezdted az újságírást...*

– Az újságírói pályát 1949-ben kezdtem el a Szabad Szó szerkesztőségében, majd aztán a Szinkron Állami Vállalatnál a filmdramaturgián dolgoztam. 1952-ben bevonultam a hadsereghez, és ott voltam 57-ig. 1957-ben Veszprémbe kerültem, a kulturális rovat vezetésével bíztak meg. Politikailag is bonyolult, nehéz időszak volt az, nagy határozottságot igényelt a sajtómunka. 1960-ban aztán Pécsről megkerestek egy ajánlattal: Menjek el helyettes főszerkesztőnek a Dunántúli Naplóhoz. Ezt örömmel vállaltam, két okból is. Így megoldódott a családi problémám. Egy bőrrönddel vágtam neki az utazásnak... És voltaképpen szerettem volna Pécsre kerülni... Főleg Pestre, de Pécs mindenben akkor virágzott a legjobban. – Április elsején érkeztem Pécsre, zuhogott az eső, s mikor bementem a szerkesztőségbe, kiderült, hogy nem helyettes főszerkesztő leszek, hanem főmunkatárs. A meglepetéstől eltekintve, örültem ennek a beosztásnak, mert nem adminisztrációval kellett foglalkoznom, hanem újságírással, amit halálosan szeretek – mondja, aztán elhallgat. Csend keletkezik közöttünk. Thierryre nézek és várok.

– Sokkal többet el tudnék mondani – szólal meg –, de az én életem az enyém, nem beszélek róla. Ez, tudom, hogy rossz magatartás és ennek nem mindig volt sze-
rencsés hatása az életemre. Sokan zordnak, zárkózottnak tartanak...

– *Az ember egyszercsak elkezd írni... De az alkotómunkát mindig megelőzi egy döntő élmény, valami, talán még a gyermekkorban...*

– Nem tudom felfedezni a gyermekkoromat, annyira távoli. Tejüveg mögött érzem... Egy-egy novellában aztán motívumként előjön. Irigylem azokat az írókat, akik a gyermekkorukról tudnak írni... Elég nehéz gyermekkorom volt. Egyetlen jó volt benne, hogy az anyám szeretett. Tizenegy éves koromban már verseket, tizenöt évesen pedig regényt írtam. Komolytalan dolgok voltak. Nostalgia... Különben ma is érthetetlen a számomra, hogy regényt írok... Félelemmel ülök le írni, és ha van egy jó részlet, boldog vagyok. – Döntő élményt a sok közül nem tudnék kiemelni... Folyamatot inkább... Fokozatosan megtanultam gondolkodni. Egyre többre jöttem rá. Voltak döbbenetes felfedezéseim is. Ezekre vezethető vissza az írói alakulásom. Elég későn kezdtem igazi novellákat írni. Négy-öt éve írok olyan novellákat, melyekben sikerül valamire választ adni. A megjelent novelláimat sokszor nem merem elolvasni, mert attól félek, hogy nem olyanok, mint amilyeneknek írás közben látszottak.

– *Azt mondtad az előbb, hogy döbbenetes felfedezéseid is voltak. Mondhatnál egyet...*

– Én mindig úgy terveztem a saját életemet, hogy a lehető legfegyelmezettebb legyek, de senki ügyét, útját ne keresztezzem. Aztán rájöttem egy ügy kapcsán, hogy

ez óriási marhaság. Nem tudok más lenni, de ennek a beállítottságnak semmi értelme sincs...

– *Arra gondolsz, hogy az élet törvénye eredendően olyan, hogy az utak keresztezik egymást?*

– Persze... Ezt kétféle módon fogadhatja az ember. Vagy úgy, hogy belevág ezekbe az ütközésekbe, vagy úgy, hogy fegyelmezetten, de nem gyáván, kitér. Az az igazság, hogy nem lehet mindig kitérni. Offenzíven kell viselkedni, de becsületesen, a saját programunkhoz híven. Feltételezem, hogy minden gondolkodó embernek van valamilyen életprogramja, ami a jellemével, egyéniségével egyezik.

– *Fegyelmezett vagy, amyi szent... Öltözéked is, minden...*

– Tizenöt éves koromban kölcsön kellett kérnem a haveromtól a ruháját, hogy el tudjak menni egy lányhoz látogatóba... Az öltözékemben lehet, hogy manapság ez a régi élmény kompenzálódik – mondja.

Abbahagyom a munkát és megbámulom az öltözékét. Szolid, kimért elegancia. Semmi fölösleges. Egy úr Angliából... Misztér X... Az FBI munkatársainak annak idején John Edgar Hoover ilyenszerű szolid eleganciát írhatott elő. A fegyelmezett katonás mozgás, és a sötét jólvasalt öltöny néha persze komikus helyzeteket is eredményez. Emlékszem egyszer, mint a Dunántúli Napló munkatársai felmentünk valamelyik Rába parti faluba riportot írni. Az én Moszkvicsommal utaztunk, s mivel hűvösre járt az idő, mindketten fekete orkáncabátot viseltünk. A riport témája elég kényes volt. Thiery valamilyen „emberkereskedőkről” akart írni, akik vagonszám szállították az alkalmi munkásokat Baranyába, s az emberek után fejpénzt kaptak. A faluban a párttitkárt kerestük. Az irodában csak egy szalonnázó katonatisztre akadunk, így kénytelenek voltunk a párttitkárt a lakásán, ebéd közben megzavarni. Megmutattuk az újságíró igazolványunkat, aztán Thiery előadta a kérdéseit. A párttitkár jól ismerte az „emberkereskedőket”, de nem akart a riorthoz asszisztálni. Igyekeztünk rábeszélni, legalább azt mutassa meg, hogy hol laknak? A párttitkár az ajtóig kijött, aztán arra kért bennünket, hadd menjen vissza a sapkájaért és a kabátjaért... Nagy zavarba jöttünk... Éreztük, hogy a párttitkár nem hiszi el, hogy újságírók vagyunk... Bámultam Thiery hófehér ingmellét, sötét pantallóját, fekete orkánját, kemény, zárt arcát, és megértettem a párttitkárt. Hogy mit gondolt magában, nem tudom, de sem az öltözékünk, sem a témánk nem illett egy kis folyóparti falu megszokott világába. – Thiery persze eközben vidám ember... Nem utcán át vidám, hanem baráti körben, munka után, ünnepeken. Pécsen legalább egy esztendeig feküdt érszűkülettel... Nagy beteg volt. Amikor felépült, éppen valamilyen névnapot ültünk szegény Kiss Lajos bácsi szülőjében. Tél volt, hó. A préház szobájában égett a tűz. Egyik kisportolt fizikumú munkatársunk fogadást ajánlott. Úgy vélekedett, hogy rajta kívül senki nem képes kézen állva meginni egy pohár bort. Thiery ledobta a zakóját, aztán tótágast állt a fal mellett. Testsúlyát egyik kezére helyezte, aztán a másikkal felemelte a földről a poharat, és szájához emelve kiitta tartalmát. Nagy sikere volt. Tekintélye tovább fokozódott, amikor sportember barátunk a mutatóvagyant nem tudta véghez vinni, mivel félkézen állva újra és újra összerogyott.

– Mire gondolsz? – szólal meg Thiery.

– *Kiss Lajos bácsira.*

– *Meghalt.*

– *Tudom... Meghalt szegény...*

– Sokan meghaltak a régi ismerősök közül... Nem inni, nem csavarogni... Csak dolgozni... Bár most már alig iszik az ember... Emlékszel még, milyen grogokat főztünk... Te hoztad a receptet...?

– *Kenneth Roberts könyvében volt. Grog Huff kapitány módra...*

– *Rum forralva...*

– *Rum, vaj, fahéj, bors...*

– *Gyilkos ital volt. Lebegett az ember. A nők is, hogyan itták... Jó ital volt...*

Mi az, abbahagytuk a munkát? Nem kérdezel többet?

- *De... Vannak itt kérdések... A munka például... Hogyan dolgozol? Mikor? Rendszeresen, fegyelmezetten, vagy...?*

- Irigylem azokat, akik minden nap tudnak írni... Pécssett a lapnál, ahol az embertől olyan anyagokat követeltek, amelyeket csak teljes energiabedobással tudott megírni, nehéz volt. Olyan voltam ott, mint egy rossz csataló. Kürtszó és be a tűzvonalba... Fontosnak tartottam, hogy elvégezzem a munkámat, s a tempó ott gyilkos volt... Saját magunkból életek, minden oldal, minden riport... Életáldozat... Te is tudod, ezt csináltuk... Én mindig akkor dolgozom intenzíven, ha belekezek egy új munkába. Ilyenkor igen nagy tempóban, huszonnégy órából harmincat. Elég nehezen írok, és egyre nehezebben. Akkor kezdtem íróvá válni, amikor három nap után elolvastam a munkáimat, és hajlandó voltam újból megírni az egészet, ha kellett többször is.

- *Mikor írsz?*

- Legszívesebben délelőtt. Pécssett ez szinte lehetetlen volt. Ezért is alakult ki ez a szagátott ritmus... Itt az új helyemen a délelőtti munkára pompás lehetőség van. De hányódom egyelőre két lengő trapéz között, Pécs-Budapest. Család még lent...

- *A színházzal hogyan állsz? A „Bokáig érő víz” óta nem hallottam drámádról...*

- Írtam két egyfelvonásost, de azt hiszem, a színház nem az én világom. Nosztalgiaim vannak, de legfeljebb egyfelvonásos színműbe kezdek. Erre rájöttem... Arra jó volt a pécsi bemutatóm, hogy rádöbentett az írásnak olyan törvényeire, melyeket jól lehet hasznosítani a prózában. Persze lendített is rajtam... Ebben a Katona Ferinek nagyon sokat köszönhetek. Emlékszel, ő volt akkor a színház igazgatója.

- *És az újságírás...? Ha visszagondolok a régi évekre, úgy tűnik, irodalmi, írói igényességgel írtál újságot is.*

- Az ember ismeri saját reményeit, nosztalgiait, de azért reálisan cselekszik. Az volt az elképzelésem, hogy megpróbálok jó újságíró lenni, és ha ez sikerül, talán majd írónak is beválok. Az újságírást nagyon szeretem. Persze nem arra a tempóra gondolok, amit tizenkét évig vidéken csináltam, nem a tudósításokra, hanem a riportokra és a publicisztikára.

- *Pécsről most elkészöntél... Hogyan gondolsz az elmúlt évekre?*

- Nagy örömmel mentem Pécsre, és nem jöttem el onnan bánatosan. Engem néhány dologra megtanított az a város. Sokat köszönhetek annak a városnak. Végül is megbecsültek. Voltak, akik szerettek, és voltak, akik nem. Ez mindig így van... Szeretném, ha beleírnád, jó volt, hogy ott együtt dolgoztunk Lázárral, Rab Ferivel, veled... Ami a várost illeti, megtanított a kemény, zokszó nélküli munka szeretetére.

- *Fegyelmezett életekből gondolom kiszorul a romantika...*

- Ellenkezőleg, tele vagyok romantikus elképzelésekkel. Mindig világkörűli utakra vágyódtam, biciklivel, gyalog... Háremekbe, honkongi barlangokba... De azt hiszem, ezen mindenki keresztül ment és mindenki tele van titkos nosztalgiaikkal, ha van rá ideje. Most már negyvenegy éves vagyok. Ezek a vágyak szórakozássá válnak. Tűnődik az ember... Én szeretek egyedül lenni... Negyvenegy éves vagyok... Sokat gondolkodom, hogy ez mit jelent? Azt jelenti, hogy meddig él az ember? Az élet lehet sok és lehet kevés...

- *Dolgozol most valamin?*

- Pillanatnyilag semmin... Akklimatizálódnom kell a körülményekhez. Az új helyen mindig el kell telni egy bizonyos időnek, mire tudok dolgozni - mondja, aztán a falba süllyesztett szekrénykére mutat, ahol valamikor a négyes szoba lakója a kenőcseit tartotta. Néhány pillanat múlva újra megszólal: - Egyébként egy kisregényt szeretnék írni, aminek az eleje már el is készült, s a Jelenkornál közlésre vár. Amennyire szűkszavú voltam az életemmel kapcsolatos kérdéseknél, annál többet mondok el a novelláimban és még többet ebben a kisregényben. Persze ez a bevezető részlet ne tévesszen meg senkit...

- Az irodalom dramlatai, irányzatai közül saját pályádat tekintve vállalhatod valamelyiket?

- Ha szóba kerültem, néha mint modernkedő... Úgy vagyok vele, hogy szerintem nem modern festő az, aki nem tud rajzolni... Amikor ezt az Évszakok című regényemet írtam, kicsit bizonyítani is akartam, hogy tudok rajzolni is. Hagyományos próza ez... Egyébként az újat, korszerűt kereső igényemet soha nem adom fel. Hogy ez az igény melyik áramlatba tartozik, én nem tudom eldönteni. Mondják, hogy nem lehet úgy írni, mint régen. Szerintem úgy kell írni, ahogyan az ember legjobban tud.

- A politika érdekel? Foglalkoztat?

- Én rendkívül érzékeny vagyok a politikára. Egy újságíró, író ezt az érzékenységet nem is nélkülözheti. Marxista vagyok, mert hiszem azt, hogy a marxizmus választ adhat és ad, nemcsak a kor nemzetközi kérdéseire, hanem a mai ember szerepét és helyét is kidolgozhatja a társadalomban. Ezen sokat kell még dolgozni, nyilvánvaló, hogy az idővel szemben hátrányban vagyunk.

- Ez a kérdés nem éppen személyre szabott, másoknak is feltettem már... Melyik a kedvenc évszakod?

- Gyerekkoromtól kezdve az őszt szeretem. A többi évszaknak is örülök... Nagy titok előttem a természet, nagyon szeretem... Az őszt leginkább, beleértve azt is, amikor esik az eső...

Noteszomban nem akadok több kérdésre. Becsukom. Thieryre bámulok. Két órája pofázunk már... Semmit sem lazított. Nyakkendő, mellény, zakó, minden rendben. Kibontott egy Coca-Colát, de bele sem kortyolt, mivel én sem ittam. Így kell ezt csinálni. Világos. Felállok, köszönök, átlépek a küszöböt, s jön megint a jó öreg Villon és az a lány, a Margot. Így aztán szemügyre veszem még a szobát.

- Te - fordulok Thieryhez -, mit gondolsz, az a lány, aki utoljára dolgozott ebben a szobában... Tudod még régen, amikor... Milyen lehetett?

Thiery áll a küszöbön, mélázva nézegeti a kölcsönszoba falait, aztán megszólal:

- Olyan bánatos barna nő lehetett... Barna...

(Fotó: Szokolai István)

Ahogy az élet tanít bennünket...*

Szemüveges, rosszjárású fiúcska csúszkált az esőben megereszkedett sátrak és a vizesen csillogó faházak között. Vidám ujjaival megérintette a bokrok hegyét, és lelkesen kiáltozott:

– Vége a viharidőnek! Vége a viharidőnek!

Az ebédutáni vihar, amely a legjobbkor jött, hogy elszomorítsa a vasárnap hátralévő óráit – elvonult, és kék árnyékával a tihanyi hegyet s az apátság tornyait ijesztgette. A nádas mozgása lelassult, a víz kezdett világosodni, de akik előző nap érkeztek hétvégi pihenőre, rosszkedvűen csomagolni kezdtek, mások pedig a szakszerűtlenül épített sátrak körül babráltak, amelyek legtöbbje megroggyant az erős szélben.

Frank a lábait felhúzta a faház lépcsőjére, magas, súlyos alakja betöltötte a szűk feljáratot. A hátát vastag, sárga törülközővel védte a mogyoróbokrokról lecsöppenő víz ellen. A kezében sörösuveget szorongatott. Egy idő után feltápázkodott, és bement a vikendházba. Tíz nappal ezelőtt rossz érzésekkel kelt útra, és el kellett telnie egy bizonyos időnek, míg kezdett megbarátkozni az utazással, amely kezdetben sajnálatos eseménynek látszott. Úgy érezte: megbont benne egy időközön át kialakult folyamatot, és ha olykor lázadozott is a környezete ellen, mégis: nélküle elhagyatottnak érezte magát. A rossz érzés egy-két nap után tűnedezni kezdett, de időnként, ha visszasaemlékezett Dini fehér vászonsapkájára, s ahogy kihajolt az élete végéhez közeledő FIAT-ötszázásból: Csak üzenj, bármelyik nap eljöhettek érte! A telefonszámot ird föl, mielőtt elfelejted!... aztán a hajógyár kerítésénél eltűnt a kanyarban – Frankot most is szorongás fogta el, mintha kínos mulasztásokat hagyott volna maga után abban a bizonyos városban.

A faház előtt, amelyben lakott – a kopott, egyenetlen tisztáson egy francia család narancsszínű sátra állt. A zsinegre fűzött reklámszázlócákkal otthonosan körülkerítették a hatalmas sátrat és a hátsó kerekein pihenő Citroent. Frank a szobájából gyakran megfigyelte a franciákat. Látszott, hogy mindig ahhoz nyúlnak, amire éppen szükségük van. Irgyelte tapasztaltságukat, kifogástalan felszerelésüket, mint ahogy irgyelte a férjtől a rövidhajú fiatalasszonyt is, aki feszes fürdőruhájában reggel, délben és este ide-oda hajlongott a sátor előterében, ennivalókat készítve a családnak. A nyúltarcú férj legtöbbször a szemüvegét törölgette, vagy arcát a nap felé fordítva pihent a nyugágyon. A család harmadik tagja, a kisiú – hacsak szerét ejthette – bekalandozott a kempinget övező, áthatolhatatlan, halszagú nádasba, és a szülők rémült kiáltozására elégedett vihogásokkal, állathangok utánzásával válaszolgot.

Frank elalvás előtt többször is elhatározta, hogy másnap valami módon megismerkedik velük, de reggelre ébredve mindig elvetette az ötletet. Most is odapillantott, mintha ezt a vihar utáni nedves ernyedséget alkalmasnak találta volna a döntő lépésre, de a franciák sátra bekötözve, barátságtalanul nézett rá a tisztásról. Ledőlt az ágyra. Az asztalról magával húzta a képes hetilap új számát és belelapozott. Amikor a saját riportjához ért, megpillantva az ódon, fehérneműsü villányi pincésort, és a rejtélyes óbányai patakzúgót ábrázoló képeket, szinte hallotta a szerkesztő elnyújtott telefonhangját.

– Formában van?

– Az a kérdés, hogy miről volna szó.

– Itt fekszik előttem az asztalon három színes fotó a Mecsekről. Írhatna hozzájuk valami szép dolgot.

* *Kisregény-részlet.*

– Épp kétszáz kilométer van közöttünk – mondta Frank bizonytalanul.
– Mindent elmagyarázok! Rendben?
– Rendben – egyezett bele Frank, lehunyta a szemét, és megpróbálta maga elé képzelni a képeket.

– Hát, akkor jól figyeljen! Az egyik fotón meszelt pincésort látok. Szép, alkonyati fényekben egy meszelt pincésort. Várjon csak, van itt a hátulján valami szöveg is...

Frank türelmesen hallgatta a szerkesztőt. Időnként a barátja arcát látta maga előtt, aki majd este, miután a vidéki szerkesztőségben befejezték a napi munkát, a sörözőben ámulva csapja le korsóját az asztalra: Öregem, mindenkit aztán nem hívnak föl Pestről!

– Szép lírai szöveg kell! Ért maga ehhez, nem? – kiabált a szerkesztő a telefonba.

– Majd megpróbálom – ígérte Frank, és anélkül, hogy örült volna, letette a kagylót.

Most összecsupkta a képeslapot, hanyatt dőlt, és épp arra gondolt: milyen jó volna egy kicsit aludni, amikor a faház közelében gyanús csörtetést hallott. Megmozdult a faház. A teraszon egy recés, szinte csikorgó férfihang és egy fátyolozott, bizonytalanságban elvesző női hang halkán felelgetett egymásnak. Vendég jön, vidult fel Frank, és mielőtt azok ott kint kopogtathattak volna, kitérte előttük az ajtót. A teraszon egy negyven év körüli férfi és egy fiatal lány állt. A férfi élénksárga fürdőköpenyéből keskeny, szőke mosollyal, csaknem alázatosan nézett Frankra. A lány kissé hátrább állt a lépcsőnél, fehér farmernadrágban, fehér blúzban, egész könnyűnek látszott. Sima, napszitta haja hosszan, fénytelenül omlott le kétoldalt.

– Kit keresnek? – kérdezte Frank.

– Hugó vagyok – hajolt meg tisztelettel a fürdőköpenyes. – Foglalkozásomra nézve grafológus. Ha nem zavarom uraságodat.

Frank a lányra pillantott, aki a part felé bámult.

– Sajnálom – mondta Frank.

– Önre csak annyi hárul, hogy egy papírra leírja a nevét. A többi már az én dolgom.

– Analfabéta vagyok.

A grafológus ravaszul hunyorított, majd nyitott tenyere megállt a levegőben, mintegy állj-t vezényelve a további tiltakozásnak.

– Ó, uram! Nekem egy fénykép is megfelel.

Frank fürkészve nézegette a grafológus széles, faragvány arcát, és közben így töprengett: Bolondnak néznek, vagy ők a bolondok? Különben pedig, mintha már találkoztam volna ezzel a fickóval. De, hol és mikor? Honnan az ördögből ismerhetem? Ez az átkozott rossz memória! De minél tovább nézem, annál ismerősebb. Nem Hugó az igazi neve, arra esküdni mernék. Van az arcában valami, ami ismerős nekem, csak meg kell várni, míg eszembe jut, hogy hol találkoztunk.

– Fényképem az még akad – mondta békülékenyen.

A grafológus és a lány letelepedtek a tágasabb hajófülkére emlékeztető faházban. Frank lehajtotta a két heverő közé épített asztalt, kitémasztotta, és a karját varakozva keresztbe fűzte.

– Most mondja el, hogy valójában mit akarnak?

A lány elvörösödve nézett Frankra, majd megrántotta a sárga fürdőköpenyt.

– Menjünk innen!

– Miért mennénk? – méltatlankodott a grafológus. – Az úr nem küldött el bennünket, csak azt kérdezte, hogy mit akarunk tőle? Ergó, először is meg kell magyarázni, hogy miért jöttünk. Azután majd eldől, hogy az úrnak szüksége van-e ránk? Persze, a fogadtatás miatt akár le is tagadhatnánk, hogy miért jöttünk. De nem tagadhatjuk, mert mi hivatásérzetből jöttünk ide. Ezt kötelességünk megmondani az úrnak. Az időjárásnak pedig egyenesen örülünk, mert könnyen előfordulhatott volna, hogy most zárva találjuk az ajtót.

Míg beszélt, szemügyre vette a tárgyakat, az ablakról elhúzta a függönyt, egy

nehézkedő mozdulattal az asztal teherbíró képességét is kipróbálta, és az ágy alatt sorakozó pálinkás és boros üvegek se kerültek el a figyelmét.

– Ön tehát analfabéta? – kérdezte.

– Említettem.

– Uram! – nézett Frankra szomorúan a grafológus. – Én egy fillért sem kérek magától. A grafológia részemről tulajdonképpen szenvedély. Ne hasonlítsa össze engem a profikkal!

A lány felállt. A szűk helyen beleütközött a bútortatba.

– Mondom, hogy menjünk innen!

– Maradj csak! – intette le a grafológus szelíden, majd a polcra leemelt egy papírseleket, amelyre Frank felírt magának egy-két dolgot, és szakértelemmel, sőt látható élvezettel belemélyedt. – Sok viszontagságot látok az életében, uram! Sokat változtatta a pályáját, míg a végleges foglalkozásában el tudott helyezkedni. Így van? ... Nyugodtan szóljon közbe, ha nem stimmel, amit mondok ... Az életpályák közül az ön számára azok kecsegtetnek a legtöbb sikerrel, amelyekben a tűz és a vas játssza a főszerepet. Egészséges szervezete magas életkort sejtet, és élete végéig meg fogja tartani szellemi és fizikai képességeit. Nyugodtan foglalkozhat házassági tervekkel is, azonban pontosan megállapítható, hogy azon nővel, akivel jelenleg foglalkozik, házassága nem lesz boldog, és sok erkölcsi kellemetlenségnek lesz kitéve. De ennek a házasságnak különben is olyan akadályai vannak, amelyeket nem fog tudni elhárítani. Belátható időn belül megismerkedik egy idősebb nővel. Ez a nő nagy szerepet fog játszani az ön életében, azonban házasságot ezzel se köt. Hosszas barátság lesz ez. Anyagilag nagyon előnyös az ön számára, de erkölcsileg kritikákat fog kiváltani. Ezenkívül hamarosan sokkal nagyobb helyen fogja a működését kifejteni, de ez a változás nem lesz előnyös. Egyik feljebbvalója a terveit rosszakaratúan el fogja gáncsolni. Lelki depressziók kísérik majd ezt az időszakot. Az egészségi állapotában belátható ideig lényeges változást nem lehet megállapítani ...

Frank nem szólt közbe. Megvárta, míg a grafológus befejezi az analízist, és elismerést várva felpillant. Akkor azt mondta:

– Fogadni mernék, hogy magát Guzi Bálintnak hívják.

A grafológus szögletes arca egy pillanat alatt elveszítette faragványszerűségét. Elbizonytalanodott.

– Én? Guzi Bálint?

– Maga.

A grafológus az állát előre dugva nézett Frankra, még mindig kissé riadtan, mint aki nem érti, hogy mire kellett volna felkészülnie.

– Én? Guzi Bálint? – ismételte.

– Maga.

– Úgy van, uram, – mondta a grafológus gyanakodva. – De, honnan az ördög-ből ismer maga engem?

Frank csak nézett a fürdőköpeny alól elővillanó erős, lebarapult férfimellre, a keskeny vágású, nyugtalan szemekbe, a kemény arc bizonytalan félmosolyaira, amelyek sokat veszítettek a kezdeti percek biztonságából – s mintha egy kicsit értetlenül állt volna maga is a fölfedezés előtt. Nem volt sem szomorú, se vidám, csak volt, mint az ember gyakran az életében, ha váratlanul valami egészen régivel találja magát szemben.

Valósággal látta a grafológus arcán azt az egészen régi napot.

A mérkőzés után sokáig zuhanyozott. Megpróbálta lemosni magáról az otromba bekiabálásokat is, de még egy óra múltán is világosan, egymástól megkülönböztetve hallotta a fájdalmat okozó szavakat, és utólag is belevörösödött. Az edző, miközben a kesztyűjét oldozta a szorító sarkában, csak annyit mondott: Várd meg, míg a nagyok is végeznek, beszélni akarok veled. Frank örült az edző szavainak, és míg törülközött, azt gondolta: Biztos meg fog vigasztalni, hisz mindent beleszámítva eddig húsz serdülő mérkőzésem volt, ebből tizenegyet megnyertem, és csak hatszor vertek meg. Vizes haját sokáig fésülgette a vakulól öltözői tükör előtt, azután kiment az udvarra. A kultúrház hámló falához támaszkodva hallgatta a felnőtt kesztyűk tompa

pufogását, a közönség zajongását, a felvijjogó, éles füttyögéseket, és a lelkes biztatást: Usd kil Usd kil Usd kil Azt gondolta bizakodva: A Mester meg fog vigasztalni a bekiabálások miatt.

Az edző a mérkőzés után kijött a betonozott udvarra, melynek a kerítésén túl a járműjavító füstös, múlt században épült üzemcsarnoka magasodott. Frank szó nélkül ment utána, és közben hálálkodva gondolt arra, hogy ha valamire viszi majd a szorítóban, azt egyes-egyedül csakis az öregnek köszönheti. Az edző áttört a tömegben, amely a színházteremből kitódulva előzőnlötte az előcsarnokot, a kapuhoz vezető széles utat és a virágágyásokat is. A csapatbajnoki győzelemtől ragyogtak az arcok. Többen megkíséreltek kezét rázni az edzővel, mások biztatóan átkiabáltak a tömeg fölött. Frank az öreg nyomában fülig vörösen, leszegett fejjel keresett utat az emberek között, mintha méltatlanul neki is kijutott volna a boldog üdvözlésekből. Az öreg a büfé sarkában leült egy asztalhoz. Magának sört, Franknak egy pohár fagyaltot rendelt. Sokáig nem szólt. Vörös bikaarcát lehorgasztotta. A kis helyiség tele volt zajongó vendégekkel, és úgy tűnt: az öreg egyre csak vár, hogy majd kiürül a büfé, és végre kimondhatja azokat a szavakat, amelyekre oly nehezen szánta el magát.

– Ne gyere többet! – mondta végül.

Frank elsápadva nézett rá.

– Miért, Mester?

– Ne gyere, és kész.

– Mit követtem el?

Az edző az asztalt nézte.

– Azt mondom, hogy nem akarok itt meglátni többet!

Franknak valami megszorította a torkát. Alig tudott beszélni.

– De hát, mi történt, Mester? Ma is győztem, ahogy eltervezte.

Az edző egész idő alatt az asztalt nézte. Most végre felpillantott, és ekkor egy csapásra megértette Frankot: furcsa kérdéseit, nevetséges mozgását az edzéseken, már-már fárasztó ragaszkodását, és azt is megértette, hogy most valami elviselhetetlen dolgot művel ezzel a fiúval.

– Süket vagy, fiam? – próbált szeliden, együttérzéssel beszélni. – Nem hallod, hogy mérkőzésről mérkőzésre milyen otrombán csúfol a közönség?

– Mit számít az, ha legyőzöm az ellenfeleimet?

– Nem érted? – csóválta az edző a fejét.

– Mondja el, Mester! Mondja el nekem, mert nem értem.

– Hát, figyelj ide! Az még nem elég, ha az ember egyszerűen csak legyőzi a másikat. Hiába csapod ki az ellenfelet. Hiába győzol le mindenkit, aki belép veled a szorítóba. Ha a közönség nem neked drukkol, sohase lehetsz igazi győztes. Az sohase lesz igazi győzelem. Hát, ettől akarlak megmenteni.

Frank könnyeláradó szemmel nézte a Mester szomorú bikaarcát.

– Hiába vagyok jobb, mint az ellenfelem? – kérdezte. – Hiába tanulok meg mindent jobban, mint ők?

– Hiába. Ez az igazság. Nem félsz az ellenfél öklétől, ezt elismerem. És elég ügyesen használod a magadét. Gyors vagy. De ezzel az ostoba hosszúságoddal mindent elrontasz. Nem bírsz téged a közönség. Nem veszed észre? Nincs a világon olyan közönség, amelyik neked drukkolna. A bírók előtt se lesz tekintélyed, fiam.

Hallgattak. Az edző lenyelte az utolsó korty sört.

– Én minősített edző vagyok, fiam. Nem fogom kiröhögtetni magam miattad. A Mester egy hónapon belül négyszer zavarta el Frankot az edzőterem közeléből. Végül dühösen megmarkolta a karját és ráfordult.

– Ha nem férsz a bőrödbe, húzz kesztyűt!

Guzi Bálint akkor készült az országos ifjúsági bajnokságra.

Az edző intett Franknak.

– Dolgozzatok egy kicsit!

Frank tudta, hogy nagy verés következik.

A grafológus először szemmel láthatóan kényelmetlenül érezte magát, aztán

ahogy földeregett előtte a múlt – bár Frankra nem nagyon emlékezett az egyesü-
letből, csupán arra a bizonyos edzésre – az emlékektől kissé megbódulva úgy érezte,
mintha váratlanul a régi nagy sikerek színhelyére érkezett volna vissza.

– Az ördögbe is, alaposan elintéztem akkor – restellkedett. – Bocsásson meg,
de a Mester azt mondta, hogy vegyem el a kedvét. Nagy formában voltam. Egy hét-
tel később döntőben voltam az országos ifibajnokságon...

– Hagyja csak! – szakította félbe Frank. – Igazán örülök, hogy találkoztunk.
– Csakugyan?

Frank válasz helyett az ágy alá nyúlt, ahol az italokat tartotta, és a sörösüvegek
gyűrűjéből kiemelt egy üveg pálinkát. A feje fölötti polcra vizespoharakat szedett
le, és töltögetni kezdett.

– Én nem kérek – szólalt meg a lány, és a poharát szájával lefordította.

Guzi Bálint a lányra nézett.

– Elmehtnél a sátorba – mondta. – A fejem alatt találsz egy üveg konyakot.

Frank megemelte a pálinkásüveget.

– Elég lesz ez.

A grafológus sértődötten nézett rá.

– Azt mondta az előbb, hogy örül a találkozásnak. Ami magának öröm, nekem
is az. Szükségünk lehet még arra az üveg konyakra. Jobb, ha itt van kéznél.

Frank az ablakon át a lány után nézett, aki hintázva, könnyed biztonsággal lép-
kedett a csúszós fűvön, kissé kifelé rakva a lábait, mintha illegette volna magát,
majd vékony alakja gyorsan elveszett a homokparton a vashinták és a gyerekjátékok
között.

A grafológus a nyelve hegyét mártogatta az italba. Derűsen, mintegy rajtakapva
figyelte az ablakon át bámészkodó Frankot.

– Az asszisztensem – mondta.

Frank nem szólt.

Guzi Bálint a koccintásoknál néhányszor még elnézést kért a régi dolgok miatt,
de a negyedik pohár után már csak mosolygott; keskenyen s eléggülten. Látszott,
hogy egyre tökéletesebben érzi magát.

A lány, miután meghozta a konyakot, az ágy sarkára húzódott. Felváltva nézte
Frankot és a grafológust, tűnődve és összehasonlítva, mintha válaszút elé állították
volna. A férfiak tudomást sem vettek róla, kivéve azt az egy-két futó pillantást, amit
Frank vetett rá, és poharát a levegőbe tartva azt gondolta közben: Vannak nők, akik-
kel szemben egyszerűen elgyöngülök, és egy csöpp ellenállás nem sok, de annyit se
tudok kifejtetni. Nagyon úgy néz ki, hogy ez a lány ezek közé tartozik.

– Ezt a forradást nézi? – hajolt előre a grafológus, ujját végighúzva az arcán.

– Ezt Windhoek-ben szereztem. Egy afrikander elütött a kocsijával. Ez a disszidálá-
som után két évre történt. Már-már révbe eveztem, amikor nekem jött egy afrikander
autója. Eleinte megpróbáltam boksizolni, de nem bírtam a négekkel. Nem lehet azo-
kat leütni, olyanok, mint a gumi. A harmincegy évemmel egyszerre csak öregnek
éreztem magamat köztük. Akkor végső elkeseredésemben levelet írtam a Verhed
Coronation bányatársaságnak. Munkát kértem. Szerencsém volt. Az angolt és az afri-
kansch nyelvet nem nagyon ismertem, írni-olvasni alig tudtam. Azt mondták: nem
baj, van a bányának saját iskolája, ott majd mindent megtanulhatok. Azt hittem, most
már vége szakad a megpróbáltatásoknak. Befogadtak egy gazdag országba. És ak-
kor egy magyar disszidens rablóbanda keresztül húzta a számításaimat. Egyszer csak
megjelentek a környéken, kirabolták az afrikanderek autóit, lelővöldözték a sofőrö-
ket. A bányaiskola tanára azt mondta: legokosabb, ha szép csendben elmegyek a
környékről. Úgy jártam én is, mint maga a ringben. Semmiről se tettem, és még-
is... Visszamentem Durbanba. Abból éltem, hogy a feketepiacon szeszes italt és ká-
bitószert vásároltam, és egy kis felárral eladtam a négeknek. Végre aztán fölvert
egy plasztik gyáros havi negyven fontért, de a harmadik héten nekem rontott, hogy
tönkreteszem a gépeit. Nem tettem mást, minthogy leütöttem.

A grafológus szemei fáradtan lecsukódtak, mintha elálmósodott volna.

– Mit nem adtam volna akkoriban egy pohár konyakért! – sóhajtott. – És az

esték!... Az estékkel különösen sok bajom volt. Vagy leveleket írogattam, vagy az éjszakai klubok előtt ácsorogtam. Sohase hittem volna, hogy van hely a világon, ahova én nem léphetek be... Végül is elhatároztam, hogy hazajövök. Vettem egy kerékpárt, és elindultam Windhoek felé...

Frank azt gondolta: Szerencsés ember vagy te, Guzi Bálint! Megőrizted magadnak az emlékeidet úgy, amilyenek a valóságban voltak. Fontos maradt, hogy a holdandusnak szakálla volt, ami azt jelenti, hogy a részleteket is fontosnak tartod. Az én élményeim meg elbújnak a messzeségbe, az idő biztonságába, és ha időnként valamelyik elő is kerül valami módon, nem érzem magamat különbül, mintha egy régi szeretőmmel találkoztam volna, akit lehet, hogy imádtam is valamikor, mert elhittem róla, hogy szép, most meg csak pislogok becsapódva, mert nem az enyém már, és legfeljebb azzal vigasztalom magamat: nem is tudom, hogy szép volt-e valójában, vagy pedig mindig ilyen volt, mint most?

A nap a végéhez közeledett. A grafológus, aki napközben rendszerint csak anynyit ivott, hogy mogyorószínű szeme megfelelő kedéllyel csillogjon, s ezt időről-időre utánatöltögette – ma túl sokat ivott, és látható gyorsasággal közeledett a mélyponthoz. Ujjával bizonytalanul kipiszkált a konyakos pohárból egy befulladt kis bogarat, és a maradékra töltött. Körülnézett, pillantásával azonban nem sikerült eltalálnia a lányt, csupán elmosódva átsuhant fehér alakján.

– Mióta csinálja ezt a grafológiát? – kérdezte Frank.

– Erre már itthon adtam a fejemet. De mondhatom, hogy kitűnő szakma.

– Tanulta?

– Tanultam is, meg nem is. Amikor visszajöttem Afrikából, megpróbálkoztam egy-két dologgal, de nem váltak be. Akkor a kezembe került egy könyv. Elolvastam, és azt mondtam magamnak: Guzi Bálint, ami eddig volt, azt felejtse el. Te a grafológiára születted! Mert születni kell rá, uram! Meg kell érezni, hogy a sok közömbös ember közül kinek van szüksége egy kis lelki támaszra?

– Azt honnan szedte, amit nekem mondott?

Guzi Bálint csendesen maga elé nevetett.

– Begyakorolt szövegeim vannak. Ránézek a páciensre, csak ránézek, a készletből kiválasztom a megfelelő szöveget, és elmondom. És milyen az élet? Minden szövegben van valami igazság.

– És mit szólnak erre a páciensek?

– Azt, amit maga. Hallgatnak és elgondolkoznak. Egyeztetnek.

Frank eltűnődve nézte a grafológust, aki egykor oly félelmetesen állt vele szemben a kötelek között, a kesztyűjét lazán az oldala mellé engedve közeledett, és látható volt, hogy tisztában van a küzdelem egyoldalúságával.

Guzi Bálint megrázkódott. Alaposan leitta magát.

– Fejezzük be mára, uram, hisz ez már maga a pokol! Egy liter pálinka, meg hét deci konyak... – nyögte. Feltápáskodott. A sárga fürdőköpenyt összehúzta a nyakán. Ájtatos képet vágott, és kihasználva a legbiztosabbnak látszó pillanatot, határozottan kijelentette: – Most pedig hazamegyünk a sátorba!

A lány kitámogatta a teraszra. Guzi Bálint kissé körülményesen megállt a villany alatt. A vidáman rajzó esti bogarak pillanatok alatt megszállták a fejét. Bizonytalan mozdulattal végigsöpört az arcán.

– Holnap is eljöhettek? – kérdezte, és színpadiasan meghajolt.

Frank és a lány egymásra pillantottak.

– Ez csak természetes – mondta Frank.

– Ennek nagyon örülök – mondta a grafológus. – Holnap főzök majd egy prima halászlét... Nem halászlét, inkább egy pörköltet. Maga megszerzi a húst, én pedig beleadom a szakmai tudásomat.

Az ujjával fölfelé szúrta, mintha egy nemlétező kalap szélét bökte volna meg.

– Bone notte! – mondta, és a lány segítségével lemászott a lépcsőkön. Néhány lépés után elvesztek a sötétben, csak hallani lehetett, hogy a grafológus összefüggéstelenül magyaráz valamit a lánynak, időnként egy-két angol szót is belekeverve.

Frank magára zárta a faházat. A faliszekrényből nylonzacskóba csavart kenyeret szedett elő, felnyitott egy doboz szardíniát, és lassan enni kezdett, mint legtöbbször, most is figyelmetlenül, alig érezve az étel ízét. Megzavarta a váratlan látogatás. Nem is Guzi Bálint felbukkanása okozott gondot, huszonöt év múltán ez lezárt ügy volt, és Frank magában már régóta igazat adott a Mesternek: sohase lett volna belőle igazán jó bokszo, akinek érdemes erre föltennie az életét, és így még egy kis hálával is tartozott Guzi Bálintnak. De a lány, akiről egész idő alatt igyekezett tudomást se venni – most, hogy elment, kezdett felmagasodni, kigömbölyödni, hallgatásai testet öltöttek, és azok a szavak, amelyeket Franknak ki kellett volna mondania, most már értelmetlenül, megkövesedve feküdtek a lelke mélyén.

Az egyik falatnál rádöbrent, hogy a hálnak nem érzi az ízét, mintha fűrészpórt töltött volna a szájába. Ivott egy kis sört, de ez sem használt. A szardíniát és a kenyérmaradványokat újságpapírba csomagolta, belökte a szemétkosárba. Leoltotta a villanyt, és a takaró alá bújt. Kicsit forgott vele a szoba. Mintha tengeren volnék, gondolta könnyedén. Most, hogy sötét lett, és a dolgok ott álltak előtte megfogalmazásra várva, szerette volna elterelni a gondolatait a lányról, de ez nem sikerült. Hol egy gyufa lángja világította meg keskeny, kamaszos arcát, amint Frank álmatlanul cigarettára gyújtott, hol bánatos őz szeme pillantott rá gyanútlanul az ablakon át, hol a kis bőrtáskája csúszott le az öléből, amit egész idő alatt el nem engedett, és miközben utána kapott, a szűk helyen megérintette Frankot. Ott volt, szinte látta maga előtt. Annyira ott volt, hogy ha kinyújtja a karját, talán meg is érinthette volna. Frank a sötétben elnyomta a cigarettáját, és azt gondolta határozottan: Nem foglalkozhatok vele. Én negyven éves vagyok, ő legfeljebb tizennyolc. Nem sok értelme volna, ha belekeverem magamat valami ostoba ügybe... S közben nem tudott szabadulni a gondolattól, hogy a lány kint áll a faház előtt, keze a lépcső karfáján pihen. Az éjszaka hűvös, áttetsző csöndjéből a hangját is hallani vélte, amint azt mondja halkan: – Bejöhetek egy percre? Amire ő keményen elhatározva válaszol: – Nincs értelme... Frank e képzeletbeli választól kissé megnyugodott, de a lány alakjától nem tudott szabadulni. A feje alá gyűrte a gondnoktól kapott laza tollazatú párnát, és így fohászkodott: Csak valami ostobaságra ne adjam a fejemet!

Ezzel aludt el.

Reggel szép nap kezdődött. Se szél, se zaj, se más idegesség nem zavarta a reggelt. Frank, ha este rosszul, a lelkében érzett bizonytalansággal aludt is el, reggelre – mint mindig – most is új erőre kapott, és úgy érezte: minden megoldható. Sokáig állt a zuhanyozóban, örült a hideg víznek. A faház előtt a napon megszáritotta magát, aztán a kis összecsukható kempingasztalt, amit otthonról hozott magával, kivitte a teraszra. A külföldiek színes takarókba burkolózva egymásután vonultak a tisztáson át a strand felé; hangoskodva a németek, pecsenyeszínre sülve a lengyelek, zárkóztak a csehek, és arcukon biztos mosollyal az angolok, mintha állandóan az egyesült királysági zászlót látták volna maguk előtt, amely ott lógott a többi mellett a kemping bejáratánál fáradtan, kissé szakadozottan, mint maga a megtestesült birodalom. Frank kirakta az asztalra a reggelijét – néhány szelet hideg húst, halkan-zervet, vaját, uborkát, paprikát, paradicsomot, gyümölcsöt, pálinkát és sört, mindent, amit csak talált. Kedvetlenül nézte az asztalt. Eszébe jutott, hogy volt idő, amikor a lelke mélyéig gyűlölte azokat, akik ennnyit ehettek reggelire, és volt idő, amikor szívesen megvált volna fiatal éveitől cserébe egy kis jólétért. Hát, most itt van, amit egykor annyira irigyeltem a gazdagoktól, gondolta elszomorodva, anélkül, hogy hozzányúlt volna az ételhez. Étvágytalanul harapott később a húsból, pálinkát ivott rá, aztán felfújta a gumimatracot, és kerülő utakon elindult a vízhez.

A partnak azon a pontján, ahol heverészni szokott, ledobta a matracot és ráheveredett. Hiányzott már belőle az első napok falánksága, mintha betelt volna a pihenéssel és a környezettel. Nem akart már mindenfélét kitalálni, és egyszerűen hi-

hetetlennek tűnt, hogy volt egy első nap is, amikor úgy próbált berendezkedni, mint-ha élete végéig itt szeretett volna maradni. Vitorlák mozogtak a tejszerű, délelőtti párasságban. A víz innen nézve befejezetlennek látszott. A strandbójákon túl egy katonai gumicsónak feküdt a víz szép tükrén. Mint egy titok, úgy feküdt ott. Türelmesen nézte a partot, amelynek homokját két oldalról zölden fogták közre a nádasok. Frank gyakran látta a strand előtt a fekete gumicsónakot, amelynek élete, akár-csak az embereké – nappalokra és éjszakákra oszlott. Az éjszakáit a közelben egy gótikus, szabdéri kápolna mögött töltötte. A fiúk a vörösfenyők törzséhez kötözték, mint egy háziállatot. Ha viharos éjszaka ígérkezett, néhány kamrájából kieresztették a levegőt. Az öreg vasúti pályaőr, aki a kápolna mellett lakott, minden reggel ötkor első dolgaként felébresztette a fiúkat, és mire háromnegyed hatkor vállára vette a hosszúnyelű sínkapácsot, a gumicsónak messze bent járt már a vízen, és egész nap a mélytáblán túl tanyázott. A víz áramlása időnként kisodorta a strand széléig, a fiúk ilyenkor beugráltak a vízbe, és a szegélykötélet markolva ismét bevontatták jó messzire.

A kis öbölnél a sekély partvizben, ahol a déli melegben a meztelen picinyek szoktak pancsolni, keletnémet turisták ugráltak egy sárga műanyag labda körül. Nem légen érkezhettek a táborba, bőrük fehérsége szinte világított. Estére pecsenye lesz belőlük, állapította meg Frank. A hatalmas tengeri gumicsónak a mélyvíz felett lebegett, kisodródva a mentők vonalán túl. A németek egy idő után beteltek a labdával, és fölfedezték a csónakot. Egyszerre valami feltámadt a lelkükben, talán maga a tenger. Egyikük, széles arcú, vörösés fickó magas ívben kirúgta a labdát a partra a kabinokhoz, és hangos kiáltással belevetette magát a vízbe. A többiek utána gázoltak, mintha súlyos madarak szárnyai csapkodták volna a vizet.

A küzdelem váratlanul és nagy erővel tört ki.

A fiúk heten voltak a gumicsónakban. Megzavarodva nézték a feljűk gázoló németeket. Egy pillanatra átvillant bennük a legcélszerűbb megoldás – gyorsan kifordulni a nyílt vízre, mielőtt a németek elérhetik a csónakot – de a töprengésre nem maradt idejük, mert a szélesarcú fehér teste, mint a hal, elővillant a vízből, és ügyes ugrással megpróbált felkapaszkodni. A fiúk visszalökték. A németek körülúszkáltak a csónakot, mint az éhes cápák. Kiáltoztak, újra meg újra támadtak, keményen és lendületesen. Akrobata ügyességgel, egymás vállára állva próbáltak legalább egy talpalatnyi helyet kiharcolni a csónakban, de a fiúk – bár szervezetlenül védekeztek – egyelőre minden támadást vissza tudtak verni. Végül is a németeknek egy óvatlan pillanatban a szélesarcút sikerült valahogy bedobni a csónakba. Fehér teste valósággal átrepült a fejek fölött. Néhány fiút ledöntött a lábáról. Megpróbálták kidobni, de letről visszatolták.

– Aki magyar, jöjjön segíteni! – szállt a kétségbeesett kiáltás a vízen át.

Frank ekkor már ott úszott a gumicsónak közelében. A másik oldalon felkapaszkodott, és megpróbált segíteni a fiúknak. Mások is elindultak a partról. A csónakban kemény, test-test elleni küzdelem folyt, és voltak pillanatok, amikor ez a küzdelem halálosan komolynak látszott. Bedobtak egy újabb németet. Vad dulakodás kezdődött. A testek összezsúpláltak. Két fiút kirántottak a csónakból. Franknak a küzdelemben úgy tűnt, mintha egy igazi tenger vette volna körül őket, a végtelenség sós ízű, kemény hullámaival.

Derekasan védekeztek, de a németek szívós munkával elfoglalták a gumicsónak felét, beszorítva Frankot és a fiúkat. Úgy tűnt, már csak az utolsó pillanatok vannak hátra, és valami megmagyarázhatatlan ostobaság fog bekövetkezni, amikor e feszült, utolsó támadásra kész várakozásban egyszercsak észrevették, hogy a németek nagyokat nevetnek, billeg velük a csónak, mert ugrálnak, mint az indiánok a tűz körül. Nem birkóztak már, hanem Frankék fáradt csontjait ropogtatták, ők pedig, ahogy tudtak, visszaropogtattak. A németek a csónakot dicsérték. A tengeren nagy kincs az ilyen, mondták, majd barátságos mozdulattal búcsút intettek, és egymás után kiugráltak a hatalmas gumicsónakból. A partra úsztak, és lefeküdtek a homokba.

Frank nézte őket, ahogy távolodtak, és azt gondolta bosszúsan: Nem mondhatjuk, hogy visszavertük őket. Aztán ő is kiüszott a partra.

A gumimatrac szélén, felhúzott térdekkel a lány ült.

Lúdbőrös volt, mintha fázott volna. Piros fürdőruhája megfeszült vékony testén. Hosszú haját egy széles csattal feltűzte, és ez az egy mozdulat megváltoztatta az arcát.

Frank megállt a parton. A vízből kivezető lépcső vaskorlátját fogta. A lányt nézte, aki ott ült, néhány lépésre. Hegyes térdei vannak, és a lába is görbe egy kicsit, állapította meg magában. A lány lábában, a térd alatt valóban volt egy kis görbeség, de ez éppúgy része volt a test harmóniájának, mint egy fiatal folyónak a kialakulatlan kanyarulatai.

Frank leült. Nem túl közel a lányhoz, de nem is távol tőle. Erősen sajgó vállát tapogatta. A nyaka is vöröslött a bal füle alatt. A lányra pillantott, és azt gondolta: Most mondani kellene valamit, ami több volna, mintha azt mondom, hogy örülök a vizionlátásnak.

– Úgy viselkedett abban a csónakban, mint egy vadállat – szólalt meg a lány.

Frank meghökkent.

– Mint egy vadállat?

– Valósággal félni kellett magától.

Frank a bóják felé nézett, és azt gondolta: Szép kis kelepcét csináltam magamnak.

– Hol van Guzi Bálint? – kérdezte.

– Fekszik a sátorban. Beteg.

– Sokat ittunk az este.

– Ő mindig sokat iszik.

Frank azt gondolta: Erre most mondhatnék valamit, ami kedvező színben tüntet fel, és mégsem hat dicsekvésnek. Például azt, hogy nem vagyok a szenvedélyek rabja. A télen is megfogadtam, hogy egy álló hónapig egyetlen korty szeszt sem iszom. Be is tartottam. Csakhogy akkor az igazság megkívánja tőlem, hogy azt is elmondjam: ha rám jön valami, mert ez meg szokott történni velem, akkor képes vagyok három napig egyfolytában inni, és huszonnégy óra alatt elszívok száz cigarettát. Ráadásul nem is azért, mert nem tartom sokra az életemet, hanem azért, mert vannak idők, amikor nem tudok ellenállni, és ilyenkor alig különbözhetek Guzi Bálinttól, aki most összetörten fekszik a sátrában. Ennek a kettősségnek pedig az a magyarázata, hogy egyszerre vagyok hajlamos a jóra, és a rosszra, ami nem vall rokon-szenves egyéniségre, mert hisz sokszor a véletlen játékeitől függően – adott percben lehetek ez is, meg az is.

A lány felállt. Az ujját beakasztotta a fürdőruha szélébe, a combjánál lejjebb húzta.

– Elmegy? – kérdezte Frank lehangoltan.

A lány nem szólt, csak bólintott.

Frank is felállt, és csak most, magas, csontos alakja mellett tűnt elő igazán a lány nőiessége. Kamaszosan hosszú lábai, testének artistaszerű vékonysága, még csak keletkező nőiessége így, Frank mellett nyerte el igazi arányait.

– Nem mehetek most magával – mondta Frank.

– De nem miattam? – kérdezte a lány.

– Maga miatt?

– Haragszik, amiért ezt mondtam?

– Nincs maga ellen semmi kifogásom.

– A tegnap este miatt sem?

– Megesküdhetek, ha akarja.

– Ne esküdjön – szólt a lány. – Guzi Bálint mindig esküdözik.

Frank zavart volt, és kifogásokat keresett.

– Megigérttem a barátomnak, hogy nála ebédelek – mondta végül.

– Ne mondjon semmit – nézett rá a lány. A közelükben fiatal, szakállas férfi bújt elő a fák árnyéka alól, s egy régi német dalt dudorászva közeledett a letaposott fűvön. A lány egy ideig a szakállas útját figyelte, és lépésről lépésre érezte, hogy jövele véget vet most valaminek. Frankra pillantott. – Kár, hogy most el kell mennie a barátjához.

A lány egyre távolodott, anélkül, hogy egyszer is visszanézett volna. Frank azt gondolta: Átkozottul fiatal... Sajgó vállát tapogatta, s ahogy távolodott a lány, úgy erősödött a vállában a fájdalom. A lány után akart szólni, de ez neveltséges lett volna. A hangosbeszélő bádoghangja rázörrent a fák lombjai közül:

– Achtung! Achtung!...

A faházban előkereste fehér neccingét, a fekete vászonnadrágot kirázta a teraszon, a napszemüvegét az orrára akasztotta. Ágrólszakadtnak látszott, de tetszett így magának. Pénzt gyűrt a farzsebébe, és ráhúzta a cipzárat. Gyalog indult az üdülőtelepre. A halászcárdával szemben nekitámaszkodott a jegenyefának, és azt mondta: Egy lépést se megyek tovább, sőt tulajdonképpen most vissza kellene fordulnom. A kerthelyiségben egy zöld napernyő alá ült. Nem tudott szabadulni a lány alakjától. Azt gondolta: Micsoda ostoba helyzet, még a nevét sem tudom. De, miért tudjam, amikor nem akarok vele semmit? Nem szeretem. Se szép, se csúnya, az a fajta, akire csak véletlenül figyel fel az ember. Bár mondhattam volna valamit neki az életemről, hiszen várta, hogy mondok valamit. De hát, mit mondhattam volna? Azt, hogy sohasem értek nagy szerencsék? Az életem során eddig csak kicsi, jelentéktelen szerencsék értek, és ezek csak arra voltak jók, hogy hamis reményeket ébresszenek bennem, és úgy érzem, hogy közöttünk is erről van szó. Ezt mondtam volna? Vagy bevallottam volna töredelmesen, hogy én mindig rendet szeretnék magamban, de tele vagyok rendetlenségekkel? Állandó fogadkozások és ígéretszegések közt élek. Most is megfogadom, hogy nem érdekel ez a lány, pedig tudom, ő azt várja, hogy rendesen beszéljek hozzá, és történjen közöttünk valami.

Sötétedett, amikor visszament a táborba. A lány a faház lépcsőjén ült. Frank megállt előtte.

– Jösolni akar? – kérdezte.

– Otthagytam a grafológust – mondta a lány, anélkül, hogy felpillantott volna.

– Nekem ehhez nem sok közöm van.

– Itt akarok maradni.

– Itt nem lehet. Menjen vissza a grafológushoz. Ez a legegyszerűbb.

A lány most felnézett. Őz szeme szomorúan kinyílt.

– Nem érti? – kérdezte.

Frank érezte, hogy a két szó nem tűnik el, mint más szavak, talán a haláláig ott fognak maradni, ahová az előbb valósággal becsapódtak, és majd a legfontosabb pillanatokban, akkor bukkannak elő, amikor a legnagyobb szüksége lesz rájuk. A lányhoz lépett, megfogta a karját és fölemelte a lépcsőről.

– Menedéket kér?

– Olyasmit – mondta a lány.

Frank villant gyújtott, majd előszedte az italokat. Közben a lányra pillantott, aki ölbetett kézzel ült az ágyon, és Frank rendezgető mozdulatait figyelte.

– Nem várt? – kérdezte a lány.

Frank vállat vont.

– Nem nagyon.

– Pedig én biztos voltam benne, hogy vár.

Frank töltött a poharakba. Az egyikbe kevesebbet, a másikat színültig. A lányra nézett.

– Kije magának ez a Guzi Bálint?

A lány a pohár után nyúlt, a keze az asztalon maradt.

– Olyan fontos ez? – kérdezte. Az arcán nem látszott zavar, se kétértelműség, csak maga az elhatározás, hogy amit tesz, azt így akarja.

- Komolyan gondolja azt, hogy idejött?
- Halálos komolyan.
- Legalább húsz év van köztünk.
- Tavaly maradtam ki a gimnáziumból.
- Nem akarok nevetség tárgya lenni.

A lány halványan mosolygott.

- Úgy érzi, hogy nevetséges?

- Minden voltam már, ami nehezen elviselhető, de nevetséges nem akarok lenni.

Frank választ várt, de nem kapott, és a pohár italt valósággal leöntötte. Úgy érezte magát, mint egy hónapja, amikor a szövetség főtitkára udvarias névkártyán sikereket és jó egészséget kívánt a negyvenedik születésnapjára, és ő leleplezve, mármár megsemmisülve forgatta a titkárnő szobájában az üdvözlöt, hisz egy hét óta csak arra készült, hogy valamiképpen eltüntesse az életéből ezt a napot. Gyanakodva nézte a lány sovány, figyelmes arcát. Szeretett volna megmagyarázni valamit abból az ellenszenvből, amit önmagával szemben érzett, és ami egyszerre volt a szégyen-érzet, a gyávaság és az elégedetlenség.

Mielőtt szólhattak volna, kintről halk kaparászás hallatszott, majd a rövid csöndből nagy robaj tört elő, a faház is belemozdult. Guzi Bálint lecsúszott a falépcsőről.

- Oltsa el a villanyt! - szólt a lány.

Guzi Bálint ököllel megdöngötte a faház oldalát.

- Engedd ki azt a lányt, mert szétverem a pofádat! - kiáltotta.

Frank a sötétben megtöltötte a poharát pálinkával és lehajtotta. Nem szólt, nem mozdult.

- Én szeretem azt a lányt! - ordította Guzi Bálint, és időnként a vállával nekirentett a faház oldalának. - Te aljas gazember vagy! Te mocskos afrikansz! Te akkor is már egy afrikansz voltál, amikor szétvertem a pofádat! Azért kellett szétvernem a pofádat!... Engedd ki azt a lányt, amíg kérem! Aztán reggelre elpucolj innen, mert, ha még meglátlak, nem úszod meg szárazon! Az isten úgy nézzen iam holnaptól kezdve, ha szét nem verem az afrikansz fejedet!...

Guzi Bálint időről időre nekirentett a faháznak, amely recsegett, és bizonytalanul mozgott ide-oda.

Frank ivott még egy pohárral, és amikor már egész bátornak érezte magát, kilépett a teraszra. Az ajtót betette maga után.

Guzi Bálint lent állt a fák között a furcsa homályban, félmeztelen, leeresztett karokkal, mint hajdan a szorítóban. Szótlanul néztek egymásra. Talán egy percig álltak így. Frank egyre csak azt hajtogatta magában: Jobb lett volna, ha elmarad az idej nyaralás, a lehető legjobb lett volna, ha otthon maradok... Guzi Bálint leszegett fejével állt a faház előtt, azután mintha meggondolta volna magát, anélkül, hogy szólt volna, megfordult, és imbolyogva elindult. Frank pedig csak állt, nem érzett megkönnyebbülést, de félelem se töltötte el, csak állt a teraszon, még akkor is, amikor a nádas felől Guzi Bálint rézhangja valósággal felcsapódott az égre. A lány után kiáltozott fájdalmasan, az igazi nevén szólítva majd harsogva énekelni kezdett: Minden nőbe lőnek, minden nőbe lőnek, csak a teknőbe nem lőnek...

Frank egy ideig még kint ácsorgott. Volt egy pillanat, amikor Guzi Bálint után akart menni, pusztán csak azért, mert valami szörnyű fegyelmet erőszakolt magára, mert mindig azt hitte: csak azokra számítanak és azokat szeretik, akik fegyelmeztettek, akik nem keresztezik mások útját, és nem haragítanak másokat magukra. Az egész élete ilyen volt. Most azonban, a pillanat múltával tisztán érezte, hogy ami eddig történt, lehetett az biztató, fájdalmas vagy megható, tulajdonképpen mindig önmaga kiszolgáltatottja volt. Hallgatta a fájdalmas ordítást, csak most értve meg, hogy mit jelentett a tegnapi találkozás Guzi Bálinttal, aztán bement a lányhoz.

Hullámok

I.

*Hullámok közé merültem egyszer, sokáig akartam elfeledni,
jött valami markolhatatlan, orrom, szám teli lett vele,
főlébem görnyedt, mélybe nyomott, ugyanabban a pillanatban
magasba emelt, ellenálltam, birkóztam, bár nem volt mivel,
hátán hintáztam, átsapott rajtam, előttem volt és újra
szemből rontott rám, átölelt, taraja fojtott, beborított,
hullámok közé merültem egyszer, gyönyörűségbe, félelembe,
hullámok közé merültem egyszer, sokáig akartam elfeledni.*

*Egyszercsak elpattant szememről az édes semmit-sem-tudás
közönye, mikor volt, mitől, másokkal telt meg a világ,
történetükkel, hangjuk, arcuk, fizetésük volt és lakásuk,
százfélék, intőt hord ki a jelestanuló, azt üzente
az osztályfőnök úr, mikor a gyárból megjön az uram, még
trógerol kint a piacon, kimennék, a tolyosó végén
közös véce az emeletnek, itt alul tessék aláírni,
különben jó srác a Pityu, más lakás, a cipőt levenni,
perzsaszőnyegre sárosan? az örsvezetőn lyukas zokni,
szidta a rendszert Lucsika, mi mindig talpig demokraták,
uzsonna előtt kézmosás, párák a tükör a falon,
mindig van melegvíz, előre, s amint ez mélyről felmerül,
távolról hallatszik a csörgés, csörög, csörög a spórkassza,
bádogtetős mézeskalácsház, rázzák a lakbérrevalót
apámék, ha kevesebb csörren, bújnak a házmester elől,
átsap fejem fölött e hang, most hallom igazán, először,
hátán hintáztat, felemel, szemből ront rám ezerkilencszáz-
negyvennégy, nagyanyám sikít, szidja apámat, anyagyilkos,
Jézusom, válj el, nicht vor dem Kind, kijött az árjapárja törvény,
hallgasson mutter, szüzanyám, küldd el, még bajt hozhat miránk is,
mutter, ha szót szól, elmerült, amit megéltem öntudatlan,
egyetlen szoba a világ, nem néztem ki a kulcslyukon,
nem kapaszkodtam kilincshez, tiltás nélkül sem érdekelt
mi lehet az ajtó mögött, aztán, tizenötévesen,
osztálytársamnak egy napon magyarosított neve lett,
ez mire jó, röhög, na várj csak, majd görbül a te orrod is,
rohantam otthon a tükörhöz, hát ez vonatkozhat reám is,
ha akkor idősebb vagyok, küldd el, még bajt hozhat miránk,
téged majd eldugunk egy zsákba, ha majd megint üldözik őket,
biztatón nézett rám anyósom, biztatott, majd üldözik őket,
ha majd megint, ők bizakodnak, téged egy zsákba, ezt se hittem,
történtek maguktól a dolgok, én csak kívártam, elfogadtam,
kivárni, elfogadni, addig tart a gyerekkor, amíg ez tart,
nyúlt velem, mint gumipelenkám, ez a kivárni, elfogadni,
míg majd benyelt egy szép jövő, túltáplált kölykök apjaként,
bélelve mindentéle géppel, bérbeadható nyaralóval,
kertes villa a Pasaréten, garázsban autó, társadalmi*

címek és rangok, érmek, díjak, kétévenként nyugati út,
 sikereimbe belehízó feleség, minta-matriárcha,
 diszbörkötésben műveim, üres lapok, arany betűkkel,
 sugárzó család, lógónyelvű beosztott, gáláns főnökök,
 mindezt már szervezték körém, csak várni kell és elfogadni,
 nem lázadni, nem venni észre, mi től a létrán fölfelé,
 végül aztán egy éjszakán, ébren meredve a sötétbe,
 eszembe jutott megkérdezni magamtól, mit veszíthetek,
 és könnyű lettem és erős, elvesztem, ha mindent megörzök,
 nem tartóztatnak életemhez nőtt tárgyaim, vagy megszokás,
 csakis jövőmből eshetek ki, vagy így élem le éveim,
 köteleket eloldani, minden súlyt ki a léghajóból,
 az első széllel messzeszálltam, hadd legyen könnyű és erős,
 évek múltán is ezt idézem, ahányszor hajlanék megint
 mindent kivetni, elfogadni, kaszabolok magam körül,
 mint akit bekerítenek, de maga vágja ki magát,
 csak egyszer kell elkezdeni, nem várok felszabadítót,
 testvérem nem volt, volt barátom, napig se bírtam nélküle,
 milyen barátom, titkaim megfeleltem s felelte ő is,
 nem jött, másnap se, elmaradt, hetekig kerestem, hiába,
 nem lehetett nem érteni, öneki nincs szüksége rám,
 szégyeltem elárultatásom, nem árultam el szégyenem,
 nem nagy ügy, mondd meg, mi bajod, ő néz rám, ő csodálkozik,
 nem nagy ügy, szégyen, mi bajom, nem lehetett nem érteni,
 nem lehet ezt megérteni, társalgunk, össze-összejárunk,
 viccet mesélünk, bort iszunk, nem árulom el, mi bajom,
 az lüktet bennem, összejárunk, neki sincsen szüksége rám,
 nem nagy ügy, nincs szüksége rám, nem kapaszkodhatok belé,
 az a legjobb, ha valaki kér néhány százast elsejéig,
 vagy a munkához segítséget, ilyenkor azt mondom magamnak,
 hát valakihez tartozom, ha sziklákra kapaszkodik,
 kötél vagyok a derekán, nincs is más rokonom, családom,
 így nem hiányzott soha még a biztonság, hogy szakadéka
 nem zuhanhatok, engem is megfog valaki, úgyse merném
 kipróbálni, hogy megfog-e, nem várok felszabadítót,
 mondd meg, mi bajod, átcsap rajtam valami megmarkolhatatlan,
 birkózom, nem tudom, mivel, emlék fojt, ölel, beborít,
 arcom más arcokba mosódik, ki tudná kiválasztani,
 nevetnek, ilyen fiatalon, kétharmada még hátra van,
 mit tudom, hátra van-e még, nyomtalan telnek napjaim,
 nézd az utcai köszörűst, leállítja biciklijét,
 messziről úgy látod, robog, elszánt képpel erőlködik,
 közelebb érsz hozzá, no lám, a kerekek légben forognak,
 porányi szikra sistereg, egyhelyben hajtom a pedált.

II.

A Kárpátokat oda-vissza megjárni elég lenne annyi
 lépés, ahánnyal bebolyongtam százszor ezt a megúnhatalan
 várost, arcokat gyűjteni, arcok izgatnak fel, merengők,
 arcok, semmire is vicsorgók, vadra lesők, rangba hízóttak.

puha bánattól puffadók, sivárságtól kiszáradottak,
rámnevetők, óvatosak, táradtságtól duzzadt szemek,
arcok, hosszú pórázra fogva, munkák önkéntes foglyai,
az utcán is másutt levők, álmélkodók, haragosak,
hadd lássam, kik közé mosódom, kik néznek rám, mint eszelősre,
ha nem is beszélek magamban, könnyű kiismerni, mit érzek,
az ébredés pillanatától a legutolsó lobbanásig,
hajnalban oltom el a lámpát, egyetlen, megszakíthatatlan
mondat gomolyog bennem, árcsap rajtam, beborít, szemből ront rám,
tehetetlenül, keserűen kódorgok minden forgatagban,
szeretnék egyszer elmerülni nem a karambolt bámuló
kárörvendő gyülekezetben, vagy moziból kilépve, rögtön
rágyújtó, méla sokaságban, vasárnap délelőtti korzó
lazán kígyózó menetében, gitártól, dobtól felhevült
rajongók tánc-extázisában, stadionok tömött tribünjén;
öt éves voltam negyvenötben, ablakból néztem, mennyi zászló,
nincs vége, jönnek, énekelnek, kibáméskodhattad magad,
most már szépen hazamegyünk, majd hogyha iskolába jársz,
volt is hajnali gyülekező, tanári vezényszóra: lépés
egy-kettő, te ott ne potázz, menet, egy-kettő, integetni,
és kultúrműsor délután, egyenruha kötelező,
a régi május elsejék, egyszer volt, tán igaz se volt,
én még nem láttam tömeget, nem érezhettem erejét,
szobordöntő hisztériát láttam, a könyvmáglyát az utcán,
egy őszhajú nő szája habzott, félt a kopasz kiskatona,
tépd le a csillagot magadról, letépi, tűznek rá kokárdát,
a bíboros nyilatkozik, ember a lámpán, mellén tagkönyv,
tejjel-mézzel, keleti Svájc, most mindenért megfizetünk,
demokráciát a magyarnak, le a csillaggal, semlegesség,
a folyó vizét elvezetjük, terülj asztalkám, holt meder,
kik néznek rám, mint eszelősre, tarajos hab ér szájamig,
a folyó vize elvezetve, hulláma mellemnek verődik,
próbálom magam tartani, bámulnak hát, mint eszelőst,
tömegek, szerte a világon, a hullám mellüknek verődik,
tarajos hab ér szájukig, éhesek, van mit nyelniük,
egyenként birkózunk az árral, mi másban bizakodhatok,
tömegek, szerte a világon, hullámzanak, megindulunk,
egyhelyben evickélek én, tehetetlenül, keserűen,
mindent feledve, izgatottan, mindenre emlékezve, biztos
reménnyel, pusztulva naponta, szövetkezve társtalanokkal,
jóllakottan, terülj asztalkám, éhkoppot nyelve, holt meder,
eladósodva a jövőnek, hullámok közt, tartom magam.

A várost nem tudom megúnni, gyűjtöm az arcokat szemembe,
valamivel éjtél előtt türelmetlen gyülekezettel
állok egyre növekvő sorban, a másnap-i újságra várva,
friss nyomdatesték ujjamon, hallok a mohó lapozást,
tudom, azokkal állok itt, tudom, azokban bízhatom,
akiket már ma izgat az, mi újság holnap a világon?

A ház

És itt van a ház: földszintes, hosszú ház, középütt magas kapuval, jobbra is, balra is négy-négy ablakkal. A magas nyeregtetőn elszíneződött cserép, a délutáni fény angolvörös, lila, bronz és kék színeket táplál rajta. Szabályos ritmusban négy kémény emelkedik a gerinc fölé, balról a második parányit megbillent, ezáltal olyan, mint egy befejezetlen, tétova mozdulat. Egyébként minden a helyén van.

A pinceablakból szürke macska mászik elő, elnyújtott testtel, jellegzetes ragadozó iramodással tart a szomszéd kerítés felé, átpréseli magát a deszkák résén, a hasa behorpad, gyűrődik, a deszkaélek ettől fényesek lesznek. Igen, a macska is a házhoz tartozik, az efféle házakban mindig tartanak macskát. A macska eltávolodik, majd visszatér. Sohasem megy túl messze (hogyan járnak, ez a legtöbbször bizonytalan), és nem marad túl sokáig távol. Érkezésében nincs semmi különös, hiszen távollétében is jelenvaló: fölbukkanása minden váratlansága ellenére sem okoz meglepetést, tudomásul vesszük. Föltűnése egyben megnyugvás is: célszerű távollétének igazolása.

A század elején épült ház egyszerre visszataszító és vonzóan szép: a málladozó vakolat és a többretegű festés alól előtűnik a csupasz téglavöröse. A homlokzati fal síkja közelről mintha a ház pórúsait mutatná. Igen, innen közelről, ahonnan most néz a falra, csakugyan a pórúsait látja; a malter durvább és finomabb szemcséit, a mész parányi krátereit, a repedések pókháló-vonalkáit. Az esőtől, a füsttől-koromtól meggyötört fal néhol tenyérnyi helyen őrzi azt a hajdani okkert, amelyet mindig is szeretett látni a házak falán. Ez a falszín jelenti a várost, ahol született: nyarakat idéz, régi délutánokat, az udvarok mélyét. A végtelen délutánok élnek ebben a színben, a gazban fekvő vasak csöndje, a levél alá bújt bogarak mozdulatlansága.

A ház lábazatán a téglavégek során egyenes és hullámzó kréta-vonalak, karcosak. Üvegcsereppel, kődarabbal rajzolt jelek, érthetetlen szótöredékek, betűk. A házat a háború óta nem tatarozták, helyén maradt a fröcskölő szilánkok nyoma, a becsapódó golyók vak gödre. Az ablakpárkányok horganyzott lemezei fölpúposodtak, némelyik szakadt, apró szilánkoktól fölhasított vagy kilyuggatott. A romlásnak ezen a síkján a nagy kétszárnyú kapu sem bontja meg a harmóniát: fájáról pattogzik a festék, fölpikkelyesedett az ujjnyi repedések és hasadékok között. A diszes réz kilincs fénylik a tenyerektől, a zár-rész elzöldült, a kaput már régen nem zárják.

Egyszer, valaha járt ebben a házban. Már nem emlékszik, miért, azt sem tudja, kit keresett, kihez jött. Talán senkit sem keresett, senkihez sem jött; a lakók közül is csak kettőre emlékszik a régi időkből, sűrűn váltották egymást, különösen a háború éveiben. Egy nagycsaládos tanítóra emlékszik, szikár magas férfira, akinek hét vagy nyolc gyereke volt. A tanító sötét ruhát viselt, csikos selyemnyakkendőt hordott; nagy, csontos arcát, oldalt fésült fehér haját ma is maga elé tudja idézni. A gyerekei közül egy szőke copfos lány él az emlékeiben; kövérkés, fehér bőrű, nagyon szép arcú lány, tágra nyílt kék szeme, széles, domború ajka volt. Így látta őt matrőzblúzosan a leánygimnázium tablóján is – utoljára. A tanító a háború után meghalt, a család elköltözött. Egy vasutasra is emlékszik a házból: ahogy táskával a kezében elmegy hazulról, egy idő után pedig visszatér. Mindig így látta: egyszer éppen távozott a házból, más-kor éppen érkezett.

És itt a szomszédban volt azelőtt a bolt. A helyiséget átalakították lakássá, befalazták az ajtaját, de a bejárat lépcsőjét értelmetlenül otthagyták. Az ajtón csengettyű jelezte, ha valaki benyitott; hangjára előjött a boltos a helyiség sötét rejtelméből. Mindig kezeit dörzsölve jött elő, mintha jó vásárt ajánlana, és fején volt az elmarad-

hatatlan fekete klott-sipka. A bolt hepehupás hajópadlójától nem sajnálták az olajat, átható szaga örökké ott bűjkált a bolt egyéb illatai között, egyikkel sem vegyülve, oldódva. Wolle in bácsi mindig rágott valamit, szája örökké mozgott, mintha csak az imént kapott volna be egy darabka diót vagy káposztatorzsát. Egyáltalán olyan volt, mint valami rágcsló, az apróbb fajtából; még a szálánként szanaszét meredező bajuszkája, apró, fürgé pillantású szeme is erre vallott. Két kis keze a pulton futkosott: matatott, zörgött a papírokkal, sajt darabkákkal, élesztővel, cukorkával. A kis boltlyukban az áru mesébe illő sokaságát tudta fölhalmozni. Volt itt bádoggannában petróleum, dobozban *Ferkó-olaj*, a magasból ostorszíjak, rafia-kötegek lógtak. A falon színes pléhtáblák titokzatos értelmű szavakkal: *Dreher*, *Haggenmacher* vagy *Henkó és Persil*. Aztán boxos-skatulyák, lámpabél, bicska, faggyúgyertya, légyfogó, polcra való szegélypapír tarka virágokkal, kötőfék és háziáldás, fejkendő, csigaszeg, nad-rágszj, karton kötény, berliner kendő. A légypiszkos üvegbura alatt nápolyi és medve-cukor, celofánpapírban Zizi, földetlen dobozokban stolverk.

Közelebb lépett a ház kapujához, fölnézett a magas, boltozatos bejáratra. Belépett a félhomályos kapualjba, amelynek falain viszonylag épségben maradt ugyanaz a sárga festés, amely régen a homlokzati falat is díszítette. A költözködők társzekerei, a szénhordó kocsik egy-egy zúzódást hagytak, csikot húztak a falon. Nagyobb fuvarok esetén kitárták a kapu mindkét szárnyát, a kocsik bejártak, a lópaták csattogása itt verődött a falak között. A magas kapualj a ház szobáit idézte. Ismerte ezeknek a házaknak a szobáit: hodályok, kifűthetetlenek, pedig mindegyikben ott áll a behemót, barna cserépkályha. Barnára festették a kettősjátékokat, az ablakkereteket is. A konyhakban régi öntöttvas vízvezetékek, rézcsapokkal, az előszobafalakon – mint nagy madarak – fekete villanyórák gubbasztanak. A kapualjból nyíló ajtókon színes üveg, alul fémkazetta *Levelek* – fölírással; a résen mozgó lemezecskék fogsora, akár az utcai postaládákon.

Tudta, hogy a kapualjból kilépve milyen udvarra érkezik. Ismerte ezeket az udvarokat is, egymáék voltak és mégis annyira különbözőek. A legtöbb ilyen ház udvarán mindkét oldalról alacsony házikó zárja le a telket, szoba-konyhás lakásokkal – az igénytelenebb bérlőknek. A házak folytatásaként kamrák, sufnik, majd konyhakert, néhány fa. Középpütt óriási dió, körülötte alacsony növényű körték és almák. A telek végében magasra eresztett orgonás.

Az udvar földje keményre taposott. Jobbra és balra a melléképületekhez vezető út, apró virágágyak, a szabadon maradt, használatlan területen kemény, sűrű gyöp. A melléképületek tornáca – vagy ahogy itt nevezik, a gangja – téglából rakott, mellette vízeresztő árkocska, szappanos lé szárad benne; aztán nyomban a virágágy dáiával, pünkösdi rózsával, krizantémmal és törökszekfűvel.

Az udvarban csönd, a nyitott ablakok mögött mozdulatlan csipkefüggönyök. A macska most a kert felől közelít, álmos, egykedvű járása merő ellentéte az iménti ragadozó-mozgásnak. Megáll, oldalt pillant, a favágó tuskó tövéhez megy, nekidörgölődzik, leül.

A bal oldali lakás ajtaja nyitva, rajta fehér vászon a legyek ellen. Az ajtó mellett a földről az eresz alá spárgán fut föl a bab. A gangon két férfi ül elnyűtt, rongygyal toldozott nádszékekben, egymással szemben. Sakkoznak, a tábla közepre tett hokkedlin áll. Ingujban ülnek; az egyik agyonmosott kék munkásinget, a másik fehér-et visel. Elmerülten játszanak, mindketten a táblára merednek, amely térd-magasságban áll előttük; belefeledkeztek egy korábbi mozdulatba, s mint a legtöbb sakkozó, csak a következő lépésnél változtatják majd testhelyzetüket.

A fehér inges férfit ismeri. Különösnek véli ezt a találkozást, ugyanakkor majd-hogynem természetesnek találja, hogy *most, itt*, ebben a házban pillantja meg. Valójában sohasem tudta, hogy ez az ember hol lakik, mint ahogy azt sem tudta, mi a neve, miféle foglalkozású. Csaknem harminc éve ismeri, pontosabban: tudja, hogy létezik. Létezésével azonban kizárólag csak akkor számolt, ha látta. Vele mindig lehetett találkozni ebben a városban; hol egy utcasarkon bukkant föl, vagy az állomáson, a mozik előcsarnokában, a házkezelőségen, a postán vagy a gimnázium folyosóin. Is-

merte az arcát, a fejtartását, a járását, időtálló, pontos képe alakult ki róla, s mint ilyen megszokottá vált, szinte hozzátartozott a dolgokhoz. Megjelenésében nem volt semmi különös vagy föltűnő, mégis minden alkalommal úgy vélte, kilép a jelenségek keretéből, valami megnevezhetetlen jelzéssé lesz – hogy aztán ismét elmerüljön, eltávolodjon; beforduljon egy sarkon, belépjen egy ajtón, visszatérjen a maga dolgainak ismeretlen közegébe.

A férfi lépett egyet a sakktáblán, és nyomban fölemelte a tekintetét. Egy ideig közömbösen nézett, majd egyre nagyobb érdeklődést tanúsított az idegen iránt. Kevés latolgatás után rászánta magát, hogy fölálljon. A keményre taposott úton közeledett, járása lassú és nehézkes, térdben minden lépésnél megroggyant. Öltözeke, mozgása az otthonosságot sugározta s azt a magabiztos készséget, amellyel bármilyen fölvilágosítást megad az idegennek, aki egy ideje az udvar előterében áll. Ahogy közeledett, arca mindinkább kíváncsiságot tükrözött, kissé türelmetlen kíváncsiságot, amelyet a lehető leggyorsabban kívánt kielégíteni – nyilván a sakk miatt.

– Jó napot. Keres valakit?

Most hallotta először a hangját, amely fakó, de mélyről jövő, enyhén recsegő hang volt.

Már itt áll, parányit megemelintve szemöldökét, némi sietséggel, mohósággal várja a választ, de ingerültség nélkül. Most hogy egészen közelről látja ezt az arcot, mintha fokozatosan elveszítené ismerős jellegét; idegen, talán sohasem látott. Ilyen közelről, ennyire szemtől-szembe még sohasem kerültek egymással, s ettől idegen lett ez az ember. A sápadt, nyúlt arc részletei már sehogysem akartak összeállni korábbi teljességükben, eltorzult az a sztereotip egész, ami az idegen emlékeiben élt erről az arcról. Idegen volt rajta minden, a bőr színe, tág pórusai, redői és ráncai. A korábban annyira egyéninek vélt arc most jellegtelen, nélkülözi azokat a jegyeket, amelyek annyira határozottan és markánsan éltek emlékeiben. Észrevette a kissé tátott száját is, amely sötéten lila, az orr tövében petyhüdtén eső bőrt: sajátosan a szívbeteg arca volt.

– Köszönöm. Nem keresek senkit, csak éppen . . . éppen benéztem.

– Nade . . . valaki vagy valami mégis csak érdekli, nem?

Arcára csalódás, aggodalmas várakozás ült; homlokának párhuzamosan futó vonalai egyik oldalra döltek, mintha súlyos teher ingatta volna meg az egyensúlyukat. A száj hallgatásra szánt ösztönös mozdulattal bezárult. Arcának ez a drámai átrendeződése meglepte az idegent.

– Nem, senkit és semmit. Csupán körülnéztem itt, látni akartam az udvart. Bocssáson meg a zavarásért.

– Kérem. De ha mégis óhajtana valamit . . .

– Ó, nem. Ne fáradjon. Sajnálom, hogy megzavartam.

Az idős férfi tekintete, amely eleinte megfontolt és komoly volt, egyre nyugtalanabbá vált. Tartása elbizonytalanodott, elvesztette otthonosságát. Nyugtalanlás és bizonytalanság fogta el az idegent is, aki már sajnálta ezt a találkozást, a beszélgetést, indulni akart, nyomban sarkon fordulni, gyors léptekkel elhagyni az udvart. De mégsem mozdult. Valamit – maga sem tudta, mit – még látni akart; úgy vélte, valamit mondanía is kell az idős embernek.

Most teljes intenzitással támadt föl benne találkozásaik sora. A férfi nyugtalanlanná, aggódóvá lett arca újra a régi, megint ismerős. Megdöbbenette ez a fölismerés: ezt a zavart, tanácstalan embert ismerte mindig is, ezt a nyugtalanlanságot tartotta számon.

Ez a kifejezés ült az arcán, amikor az első légitámadást követő reggelen ott álltak a rombadőlt Fett-ház mellett. Gyermekkori pajtásának szülei a járdaszélen feküdtek egymás mellett, valaki csomagolópapírral takarta le őket. Hogy a szél föl ne lebentse a halottakról a papírt, a sarkaira téglákat raktak nehezeknek. A férfi kissé távolabb állt, a fejét oldalt billentette, nézte a papírral letakart halmot. De ugyanígy

látta őt apja temetésén is, a sírtól kissé távolabb. Hideg márciusi eső esett, ormótlan kalucsniban topogott a fölázott agyagos földön, vigyázva, hogy a szomszédos sírra ne lépjen. A gimnázium ballagási ünnepségén is jelen volt, távolabb állt fönt a lépcsőkön, hogy jobban lásson. Amikor pedig megszületett a fia, ott látta őt a kórház udvarán, a belgyógyászat bejáratánál állt, várakozott valakire, halvány októberi virágot szorongatott a kezében . . .

Ezek a képek most egyszerre merültek föl benne, egyetlen pontosan körülhatárolt síkon jelentek meg: ez az ember élete fontos állomásain jelen volt. Most már biztosan tudta, mit akar mondani, miért nem fordult meg az imént.

- Nem ismer engem?
- Nem. Ne haragudjon, nem emlékszem, hogy valaha is találkoztunk volna.
- Valóban nem ismer?
- Megmondanám, kérem. De . . . fogalmam sincs . . .

A férfi tekintete most elsiklott, valahova egy távolabbi pontra tévedt az idegen háta mögött.

- Azt hiszem, összetéveszt valakivel.
- Szóra sem érdemes az egész. Kérem, ne vegye tolokodásnak érdeklődésemet. Meglehetősen gyenge az arcmemóriám, bizonyára csakugyan összetévesztem valakivel. Viszontlátásra!

- Minden jól!

Megfordult és elindult a kapualj felé, az idős férfi pedig a tornác felé tartott. Mindegyikük a maga útjának körülbelül a felén visszanezett, de nyomban el is kapták egymásról tekintetüket.

Az idegen megállt a kapualjban, innen a sötétből még egyszer visszanezett, ide már nem követhette az idős férfi tekintete.

Amaz megállt a széke előtt, de nem ült le mindjárt. A társára pillantott, aki egész idő alatt leszegett fejjel a sakktáblát nézte, semmit sem vett észre abból, ami az udvaron lejátszódott. A fehér inges most fölemelte a tekintetét, a sötét kapualjra nézett. Szemében különös riadtság, arca föltűnően megnyúlt, szája kissé tátva maradt. Aztán újra a sakkot nézte, de hamarosan ismét fölkapta a fejét.

Lassan leült. Töprengő, szorongó arccal, mereven, mozdulatlanul ült, fölvelt egy sakkozó pozíciót, amely beidegzett mozgulata lehetett, de már nem figyelt sem a játékra, sem a társára. Egyre a kapualjra nézett feszült figyelemmel, reménytelen gondoktól súlyos, sőt kétségbeesett tekintettel. A bejárat sötét nyílását fürkészte, mintha attól tartana, vagy éppenséggel azt várná, hogy onnan újra megjelenik valaki. Magyarázatra várt, valaminek a tisztázására, de – mint aki tudja már, hogy az ilyesmi úgysem következik be – hirtelen szomorú lett; figyelme egyszeriben ellankadt, testtartása ellazult. Az öregember belesüllyedt a nádszékbe, már a kaput sem nézte, maga elé meredt a tenyérszi virágágyra.

Megfordult, gyors léptekkel elhagyta a házat. Amint kilépett az utcára, harangozni kezdtek. A belváros felől délutáni harangszó áradt, folytonosan táguló koncentrikus körökben terjedt. Amikor pedig egy idő után elhallgatott, hirtelen csöndje bura-ként feszült a város fölé.

Minden rendben

Indul a verkli, a verkli, a verkli...

A szép Éva pontosan olyan szép, mint két hete volt.

A busz zsúfolt. Az első húsz percben mindig ilyen. Dobozokban, kosarakban kiscsibék, darabja öthúsz.

Igen, a szép Éva most is szép. Csinibaba. Az utcán gyakran utánafordulnak, megszólítják. A dereka hihetetlenül karcsú és hihetetlenül dús, sátorszerű a haja.

– Jaj, de szótlanok vagyunk – mondja Éva.

– Igen. A hétfő ilyen – felel Mira.

– Meggyógyultál?

– Nagyjából.

Mira kibámul az ablakon. Minden ismerős.

Mindjárt sikoltozom. Jaj istenem, mindjárt sikoltozom...

„Nyugodt vagyok, békés. Százezer éve nem voltam én ilyen békés.

Meddig??? Meddig leszel ilyen békés, Mira?

Most már mindig.

Egy napig se.

Dehogynem.”

A buszon ismerős arcok.

– Jóképu ez a srác. Mit gondolsz, ki lehet?

– Melyik, Éva? Ja? Észre se vettem.

Ezek a fák és bekötőutak. A minden nap látott fák és bekötőutak. Meg az arcok.

A sofőr. A fékezések. A zökkenők. A leszálló, felszálló utasok.

A természetesség, mindennaposság.

Az erdő. Az utolsó erdő. Ez már a miénk.

„Tanár néni, tanár néni, szedjünk gombát...”

Sütött a nap. A gyerekek az októberi fűben hempergöztek.

A gombás erdőnk! Hamarosan tavaszodik.

Bizony, egykettőre. Megyünk a gyerekekkel és énekelünk.

Jaj istenem, mindjárt sikoltozom. Mindjárt.

Pánik. Ne ijedj meg, Mira!

Ne ijedj meg. Sohase teszed, amitől rettegsz, hogy meg fogod tenni... és most...

hogyan tehetnél bármit is... lépegető automata...

A tanári. Nem jelent semmit.

– Megjöttem – mondja Mira.

Átadja a táppénzes papírokat.

Véletlenül fizetés van, aláírja a nevét, kifizeti a szakszervezeti bélyeget.

Zita áthatóan, szeretettel néz.

Mira elfordítja a fejét.

Zita, neked még elmondanám. Képes lennék rá.

NEM SZABAD TUDNI SENKINEK!

A folyosón megint Zita: „Hogy vagy? Minden rendben?”

„Igen, minden.”

Nem szabad senkinek tudni.

NEM VISELNÉM EL!

A folyosón zsi bongás, tízperc, a gyerekek pillanat alatt körülveszik Mirát, „Tanár néni, tanár néni, meggyógyult? Jaj, de jó, hogy ma már a tanár néni lesz velünk...”

Jaj, de jó...

Mosolygó kis pofik, és mennyien vannak, azok is, akiket tavaly tanítottam, ők is örülnek, de milyen sápadtak, ijesztően összetört az arcuk, beteg voltál, Sanyi? Nem, dehogy. Szusza, fogytál? Olyan vékonyka, sápadt lettél... dehogy, tanár néni, inkább híztam...

Érdekes, mind-mind olyan fehér és olyan...

HAGYD ABBA, MIRA!

Nevetnek, nézd, nevetnek.

Beszélgess velük. Beszélgess még.

Szervusztok, most sietek, majd találkozunk... remélem, nem vették észre, hogy a sírás a szám széléig rándult, és milyen hirtelen otthagytam őket, félek, egyedül akarok maradni.

EGYEDÜL AKAROK MARADNI.

Az utcán lassan bandukolnak a napközi felé az elsősök, Mira beéri őket, hozzábúznak, megszokták, tanár néni, ugye én vagyok a tévémaci? Persze, Mártika, te vagy a tévémaci, miért a Márta a tévémaci, miért nem én, mert a Mártinak éppen olyan barna a bundáskája, a bolyhos sapkája, a kerek kis arca, mert... tanár néni, a Zilácsi tegnap csúnyát mondott, tanár néni, mi lesz az ebéd, tanár néni, megint játszik velünk?

Mira, nem kezdhetsz el bögni, pont itt, előttük.

Menjetek szépen a tanulóba, kezdjétek el a játékot, mindjárt jövök...

A konyhában az asszonyok lelkendeznek, úgy vártuk már, minden nap kérdeztük, mi hír a tanárnőről, és a gyerekek is, ha látta volna, mennyire örültek, amikor reggel megtudták, hogy kijön...

Csorognak a könnyeid, honnan csorognak, amikor eddig egy se volt?

Az örömtől sírok ám, olyan édesek a kicsik, az iskolában is körülfogtak, hiányoztak, jó újra itt lenni...

Na, jól van Mira, most befejezed, letörled a meghatottság könnyeit, és átsétálsz a tanulóba, játszol a kicsikkel.

Az udvaron Jani vonszolja sáros hólében a szánkóját, tanár néni, a kisfiát mikor hozza el megint, tanár néni, a Zsozsó hol szánkózik?

Majd kihozom, persze, nem, mostanában nem szánkózott. De, nagyon szeret szánkózni. Csak mostanában nem szánkózott.

Tanár néni, játszunk olyat, hogy hová búlt, hová búlt...

Gyuszika, te leszel a hunyó, ezt a kis kerek, lapos korongot keresed, ügyesen ám, ügyesen... hová bújik a kiskorong, ezt nem találja meg a Gyuszi, nem ám, bejöhetsz... hideg, hideg, langyos, langyos, megfagysz, forró, forró, tűz... tanár néni, most én leszek a hunyó, most én, kicsit játsszatok egyedül, azonnal jövök...

Már a konyhába se mehetsz bögni az asszonyokhoz, nem ám, mert kétszer nem sír az ember a meghatottságtól, és attól se lehet sírni, hogy hová búlt a kiskorong, hová búlt a kiskorong...

A csatakos udvar végében a fáskamra hideg, sötét.

Húzhattál volna kabátot Mira, így megfagysz.

Semmi bajom nem lesz. Nekem aztán semmi. Két hete, két hete múlt... és még mindig vagyok.

Sohase dögölöm meg.

Két hete. Néztél az orvosra, ez nem lehet igaz. Mikor tegnap még... Mikor tegnap még... mikor múlt héten még, mikor... A testében volt, a sejtjeiben, nem tudtál róla, neveltél, Mira, pedig már akkor...

Csak éppen nem tudtál róla.

Nem maradhatsz ennyi ideig, a gyerekek várnak, játszani se tudnak nélküled, mindenre tanítgatni kell őket, várnak, Mira, nem futhatsz el.

MINDIG NEM FUTHATSZ EL!

Tanár néni, a Tomit bántotta a Bozóky, meggyógyítjuk, ne sírj már, ugye nem is fáj?

A kisegércsú, szöghajú Tomi Mirához simul, „hogyszeretlek, mindegyikötök és most . . . NEM ÉREZLEK BENNETEKEKET!” Mira Tomi fejét öleli, a mai napig nem sirtam, otthon se, a klinikán se, AKKOR se és most . . .

Bozóky várja a büntetést, de a tanár néni nem szól, csak simogatja Tomit, Bozókyból felcsuklik a megbánás, tanár néni, én soha, de igazán soha nem verekszem már, ne haragudjon, ne haragudjon . . .

– Csókolom, tanár néni, meggyógyult, tanár néni, legyen szíves, rajzoljon az emlékkönyvembe, tanár néni, képzelje, a Futács Irén beleszeretett az Andrásba, és most mindig azt mondják, ha az Irén megjelenik, András, jön az asszony . . .

Tanár néni, ugye az én emlékkönyvembe is rajzol valamit, „kútágason ül egy veréb, emlékkönyvbe ez is elég, vonuló felhők fölött örökké kék az ég, rózsás úton vezessen az élet, teljesüljön minden reményed, ha egy életen át boldog akarsz lenni, tanulj meg igazán szeretni . . .”

Kis bárgyú, idióta strófák, egy kis türelem, gyerekek, majd később elviszem az emlékkönyveket, terítetek szépen, mi lesz az ebéd, főzelék, sült hús, alma, jaj, de jó, tanár néni, a szalvétákat én osztom ki, tanár néni, mindenkinek tiszta a keze . . .

Tegnap este . . .

Zsozsó arca!

Orvosi csoda, hidd el Mira, orvosi csoda? Mira, legyél erős!

Erős vagyok én. Nagyon erős.

ORVOSI CSODA! HOGY EDDIG IS . . .

Az adjunktus kétségbeesett. Régi barát, mindjárt megmondta az elején és most . . .

Mira egy nyugtatót, ne haragudj, talán így jobban bírod, még egy óra, vagy kettő . . . igen, három is lehet, nem, több nem.

Beszélg csak, beszélj. Úgy sem hiszem.

SOHASEM FOGOM ELHINNI. EZ NEM TÖRTÉNHEK ZSOZSÓVAL!

Mira, jobb lenne, ha hazavinnénk . . .

Itt akarok maradni!

Meddig?

AMEDDIG LEHET.

Tulajdonképpen nem is lehetne már a kórteremben . . .

NE !!!

Mira, gondolj Mónira, ő is a gyereked! Szüksége lesz rád.

Nincs gyerekem.

Mira, hazaviszünk . . .

Csak egy félórát még . . .

Mira . . .

Nyugodt vagyok és békés. Százezer éve nem voltam én ilyen békés.

Meddig? Mondd, Mira, meddig? Mit gondolsz, meddig leszel te ilyen békés?

Most már mindig.

Egy napig se.

Dehogynem.

Megnyugodtál, azt hiszed, megnyugodtál . . .

Persze. Miért ne? Holnap dolgozni megyek.

Zsóka, gyorsan elteszed a füzeteket, nem tanulunk még, kicsit játszunk, olvasni is lehet, elfelejtetted már?

Mira hangja gyengén, határozatlanul botladozik.

Azokat a szavakat mondom, amelyeket kell, de nem így, másként kellene, előbb-utóbb észreveszik, megérik, hogy minden ugyanaz és mégis EGÉSZEN MÁS.

Tanár néni, játszunk babzsákokat, gyorsan, okosan, repül a babzsák, Éva elkapja, „Rózsa” és már Terinél van „alma”, „aranyos” sikít nevetve Mari, repül a babzsák, „a zsákdobálásnál bármilyen szófajt mondhatnak, ezzel az ígét, főnevet, melléknévet stb. egyidőben gyakoroltatjuk . . .”, a tanár néni eltévesztette, a tanár néni eltévesztette, bimbó volt az utolsó, és akkor óval kellett volna mondani a következőt . . .

Mira, az orvosok is tévedhetnek, ne hagyd el magad, csontig fogytál, a végén Zsozsóhoz se tudsz bemenni... Sohase feküdtél te ilyen mozdulatlanul, legalább olvass, nem gondolhatsz folyton erre, nem szabad, Mira, egy csésze tejet...

Tejet. A kezem csontváz. Nyúlok a csészéért. Undorodom a kezemtől.

Sétálj, egyél, a szíved megint kikészült, nem eleget kínlódtál, mennyire féltél a rohamoktól, nyolc kilót fogytál és fulladsz, a pulzusod százharminc...

Menjetelek innen, dögöljön meg a szívem, dehogy döglök, fulladok, persze, és százharminc, de azért nem döglök meg, él, túlél, ne dugjátok el az altatót, ha az olyan könnyű lenne, aludni szeretnék...

Előkészítjük a könyveket, füzetet, tollat, ki felelt ma, a tanulmányi felelősök beírnak a leckeüzetbe, jól van, Edit, örülök a jelesednek, ha valamit nem értünk, csendben, lábujjhegyen idejövünk...

Tanár néni, Magdi édesanyjának egy ruhára 250 centiméter anyag kell, Magdinak fele annyi, mennyi kell kettőjüknek összesen, tanár néni, azt üzeni a tanító néni, hogy a Vicustól tessék kikérdezni a hónapok nevét, tanár néni, már ötször beszoroztam ezt a példát, mégsem jó, Feri, kérem az élővilágot, igen, a papucsállatka, a papucsállatka csak mikroszkóppal látható, testét mozgékony csillók borítják, ezekkel csapkodva...

Zsozsó, itt maradtok mellettem, a fatörzs mellett se mehetsz a vízbe, tudod, itt erős a sodrás, persze, ha ettünk, lemegyünk a homokzátonyra, addig szedjétek virágot, ugyan, miért lenne kislányoknak való a virágszedés, a gombokkal vigyázatok, ne nyúljatok a szátokhoz...

Ernö, kérem a földrajzot, Ausztrália őslakói alacsony termetű, sötétbőrű négerék. Gyűjtőgető életmódot folytatnak, bumeráanggal elejtett állatok...

Az ősközösségekben az emberek úgy éltek, hogy amit közösen szereztek, azt közösen...

Tanár néni, jelentem, minden tanulópair felmondta a leckéjét, a Zolinak nem jó a számtanja, lássuk csak, a műanyagtömlőzőgép óránként kétegerszázötven kilométer szigetelt vezetéket készít, mennyi a gép termelése...

Anyuka, anyuka... - Móni Mira haját simitgatja - anyuka, ne legyél te mindig ilyen szomorú, lesz másik gyereked, meglátod, anyuka...

Móni üvöltve szalad ki a szobából, anya a kezét harapdálja, anyuka eszi a kezét, gyere vissza, hallod, gyere vissza, ne félj tőlem Móni...

Móni leül, százéves tekintettel nézi az anyját.

Mira a lányára bámul.

Móni.

Mindig te voltál a legtöbb. Azt hittem. Zsozsó féltékenykedett...

Móni a lábával harangoz, mondom, anyuka, meglátod, lassan rendbejön...

Játszol a babáiddal, bölcsen vigasztalgatsz, pedig MÁR TE SE VAGY! Nem érezelek.

Na tessék, Mira, kimondtad, igaz, csak magadnak, de kimondtad...

Kis, ócska hazugságok... „milyen szerencse, hogy itt van ez a kislány, így csak könnyebb elviselni...”

NEM KÖNNYEBB!

A Kiskunság a homok és gyümölcs hazája, keressétek meg a térképen a Duna-Tisza-közét, keressétek meg a Kiskunságot. Mennyi a tengerszint feletti magassága?

A Fehér-tó jellemző madarai: a vadkacsa, a bibic és a gém...

Tanár néni, aki elkészült a leckéjével, gyúrmázhat a kisasztalon, tessék nézni, a Pityu milyen elefántot csinált, na és az én krokodilom, tanár néni?

Megint kimaradt egy buszjárat, Mira toporog a szélben, csapkod az eső, utálom az esőt, mióta, eddig szeretted, a viharokat is, a havat és nyáron a hőséget...

- Most már biztosan nem jön a buszunk. Várhatunk estig - sóhajt a szép Éva.

Éva két pusztai gyereke is megrekedt, no gyertek, visszamegyünk a napközibe, sok a könyvünk, játék is...

Éva a haját tupírozza, micsoda pech, a fiúm vár a busznál, fogalma sincs, hol töltöm ezt a két órát, majd te igazolsz, Mira. Persze Éva, igazollak.

Nahát, Mira, megőrülök, szaladjunk gyerekek, jaj istenem... – sikoltóz Éva. Tanító néni, ne tessék félni, juj, de érdekes, három egér, most ott vannak, ott ni, nem bántja az embert az ilyen egérféle...

Mira, szörnyű, egereitek vannak?

Egereink vannak. Átrágták a vályogfalat. Eltűntek a gyerekek, itt vannak az egerek...

A két kis pusztai nevetve ismételteti: eltűntek a gyerekek, itt vannak az egerek...

Éva sikongva menekülne, Zolti és Zsuzsa dominóval játszik, „füstölőt építünk, egy szép, magas füstölőt, meg disznóólat, hány kocát raktál abba az ólba, megint kibújt egy egér, fogjuk meg, fogjuk meg, cérnát kötünk rá, ólba zárjuk...”

Zolti lábán csuromvizes zokni.

Igen, Mira tanár néni, lyukas a csizmám, aztán anyám adott egy vastag kapcát, de az is átázott már reggel...

Zolti a padlón hasal, lábáról letekeredett a bizonytalan színű rongy, csizmája a kályha mellett, hány kilométer a pusztaság a buszmegállótól, négy, tanár néni. Zolti arca telt, piros, egészséges, füstölőt építék a disznómnak...

Éva kihúzza a szemét, rúzsoz, képzelj, tegnap az egész várost összefutkostuk, és egyetlen boltban sem kaptunk babaágyat, a kiskutyámnak, aputól kaptam egy szobakutyát, akármilyen dobozba nem rakhatom, egészen kicsi, nem is fog megnőni, ilyen fajta, órákig játszom vele, megeszi a csokoládét, a banánt imádja...

Az egerek szaladgálnak.

Zolti lábára tekeri a csuromvizes kapcát.

Zsuzsa összerontja a füstölőt.

Hörögve, zihálva jelez a busz.

Egy pillanat Éva, a kulcsok, persze, indulhatunk, minden rendben.

CS. NAGY ISTVÁN

Sonkoly-csipkék közt

Kaptár a padlás, darázs-eldorádó:

őreg a gazda, ki nem tüstöli

e dőzsölőket, lép csillog a pásztor-

játékok szikkadt kampósbotjain.

Sonkoly-csipkék között zsibong a tárló,

darazsas tetőtényben őskori

árnyak dőnögnek: szilke, rokka, tarló-

védő aratóbocskor roncsai.

Rég letaglózott bikák láncai,

rég elásott kutyák nyakörvei,

lagzis cserépfazék pár holdnyi ranghoz;

a csöcsőskorsó száján is darázs,

s van még süket öntöttvas-kondulás,

hinnéd, valaki víz alól harangoz.

Gondolatok a „Lövészárók és vidéke” olvasásakor

Ez a kézzel írt katonaiújság,
 amelyet ötvenhárom éve,
 1915 áprilisában
 kényszerűségből kezdett szerkeszteni
 egy hírlapíróból lett önkéntes káplár
 a II. Zugban
 Tyra András törzsőrmester
 segítségével
 a bevétel minden reménye és
 minden sajtóhiba nélkül,
 azt mondja, hogy még meghalni is
 jókedvükben halnak meg az emberek,
 csak utólag bánják meg a vidámságot,
 csak utólag bánják meg a tarokkpartit,
 de akkor már késő – írja a káplár –
 és csak annyit segít a megbánás, mint
 esőben a kincstári gumiköponyeg.
 És hiába jut eszükbe haláluk után, hogy amíg
 elevenen temette el őket a sár,
 Dienes zászlós úr a lapban kék ceruzával áthúzott
 községben,
 Dér Miksa segédorvos úr lakásán
 lábvizet vett és egy jóistentudjamilyen
 délután emlékét idézte vidáman,
 Dávid cigányon se segít a gödörben,
 hogy engedelmesen rendelkezésére
 állt vagy feküdt
 bármelyik szakaszparancsnok úrnak
 és az se, hogy rekordot döntött
 125 rajtapuffanó botütéssel és 30 rajtacsattanó pofonnal,
 a kötnivaló gazember is hiába tiltakozik
 bírónak ítélete ellen, miután felkötötték.
 Ez az út nem vidám masírozás,
 nem tréfa,
 nem tapsifüles a bokorban,
 amitől szerteszét szalad két vitéz muszkafogó,
 ez szépen srájtolt, kétablakos, külön
 bejáratú sírhely
 egy hadititoknak minősített megnevezhetetlen dombon,
 ez özvegyek és árvák éjszakái
 és tábori levelezőlapok „jöjj haza,
 minden meg van bocsájtva, Pannid”,
 de Novák szakaszvezető nem tér haza
 Muszkaországból Moszkva városából,
 ez halott patrul,

*halott muszkafogó,
 aki hiába vállalkozik cserebogarak
 fogására muszkák helyett halála után,
 a halott puccer se eszik Koestlin-süteményt,
 még a tisztelendő úr se gondolhat
 fecskéfészeklevesre pástétommal,
 sőt,
 még a borzasztó sok vörösposztós nadrágszárú hadseregparancsnok
 se vezényelhet armme niedert a gödörben, –
 ezen az úton nem szabad még egyszer elindulni,
 erre figyelmeztet lapjában kétségbeesett igyekezettel
 Szamuely káplár
 a bevétel minden reménye nélkül,
 bokázó közlegények unokái és unokáiknak unokái,
 csak akkor maradtok életben, ha ezt
 megértitek.*

SIMON ZOÁRD

Egyszerű csodák

*A titkok elvesztették félelmes és tündöklő maszkjaikat,
 a csodák kifakultak, megszegényedtek,
 hozzájuk öregedték.
 A világ: lombja vesztett erdő,
 a tárgyak, mint meztelen fák vesznek körül,
 a dolgok önmagukká visszalényegültek,
 akár egy éji táj napkeltekor.
 Tudod már, hogy a szó: szó, a kés: kés, a csók: csók;
 megtanultad az ábécét, az egyszeregyet, a szillogizmus rendjét,
 az ablativus absolutust, a dialektikát és a fogamzásgátlást.
 Sorsod nem védi varázslat, élsz.
 ahogy kell, s ahogy lehet, egyszerűen, józanul.
 És mégis, testedet kigyújtja a lét örök elragadtatása,
 az élet egyszerű és kimondhatatlan csodája.
 A józan csoda, hogy ő van, hogy élhet, hogy szeret,
 s reggel haját fésüli, kenyeret vág,
 este megjön, és megkérdezi: „hogy vagy?”.
 mosolyog, vigasztal: oly egyszerű ez,
 mint az élet, mint a halál.
 Egyszerű csodák közt élsz,
 egy arc rád néz, egy kéz megsimogat, egy száj megcsókol,
 oly mindennapi csoda: világot dajkáló szerelem.*

SZABÓ IVÁN RÓL

Nem rémlátomás, fura érzés, különös mondanivaló az, ami Szabó Iván művészetét meghatározza. Nem a hangoskodó nagyotmondás, amivel észrevételi magát korunkban, társadalmunkban.

Mentes mindenfajta divattól, különös hóborttól. Nincsen rendkívüli ismertető jele, ha csak egy nem: PURITÁN. Sokszor van olyan érzése az embernek, hogy e szó ma már egyáltalán nem használható, hiszen kikopott az a tartalom, aminek jelentését hordozza. Nem vesszük észre, elmegyünk minden olyan dolog mellett, ami egyszerűen csak el akar mondani valamit, ami igazán csak emberi, ami pusztán körülvesz bennünket. A harsogó mindennapunkban nem vesszük észre akkor sem, ha igazán tiszta formában, különösen esztétizált tartalommal jelenik meg számunkra. A művészettel akkor találkozunk, ha igazán találkozni tudunk az emberrel. A művek mindenkor árulkodnak a mögöttük álló ember hitéről, életérzéséről, szellemének újratерemtő erejéről.

A Janus Pannonius Múzeum modern képtárában Szabó Iván kiállítása nyugalmat jelentett számunkra, napjaink önmagát hasogató, mindenáron újat mondani akaró képzőművészeti kiállításainak sorában. A mindenkor emberi léptékű gondolatok és kapcsolatok hordozói Szabó Iván szobrai, domborművei, érméi, rajzai.

A középkori mesterember alázatával, mérhetetlen tiszteletével műveli meg a fát, fémeket és a követ. Ugyanígy mesterember-csodálattal hatol a szakma minden „műhelytitkába”. Ezen belül jól különválik, s rendkívül fontos szerepet kap művészetében az érme műfaja, ahol kissé felszabadultabbá válik formai beszéde. Az alföldi ember mesélőkedve, dús fantáziája, csipkelődése, kedves humora teszi számunkra magunkévá negatívba metszett érem-képeit. (Lovak és varjak; Tánc; Faültetők; Vihar előtt; Csődörös) Legjelentősebb érmészeink közé tartozik, aki fontos szerepet vállalt a már funkcióját veszített éremművészet fellendítésében. Szabó Iván az egyetlen főiskolai mester, aki különös gondot fordít növendékei éremplasztika-kultúrájának fejlődésére. Nem véletlen, hogy a legjelentősebb fiatal „éremművészek” az ő növendékei (Ligeti Erika, Szöllősi Enikő, Asszonyi Tamás, Csikszentmihályi Róbert stb.).

Szobrai kompozíciós és belső formai rendjükben szigorúan egyszerűek, mint alkotójuk. Szigorúak, mint a mester munkaerkölcs. Tiszta, nyitott, őszinte gondolatok szoborképei, minden mellékes pátosz, formai bravúr nélkül. Olyanok, mint egy tömön-dat, vagy mint egy nagy zenei mű alapmotívuma. Szobrai mindenkor a legegyszerűbb térfoglalást keresik egyfajta ősi törvény erejével, melynek modulja mindenkor az ember.

A főiskolai növendékek mestere, a fiatal képzőművészek „Iván bácsija” mestere volt. Széleskörű tájékozottsága, közvetlen modora, természetes megjelenése mindenki számára közelivé tette. Munkával „megrakott” mindenkit, szinte állandó erőpróba alatt tartotta növendékeit. Becsületes igazmondást kívánt kudarcban, sikerben. Állandó boldogságérzetben tartotta a gyermekközelség, a barátok, szép lovak látása, a hajnali ébredés, a napfölkelte munkával való köszöntése. Állandó örömben tartották a fák, virágok, egyszerű házak, a nagyváros zsivaja. Egyszerűen minden, amit az ember teremtett, amivel körülveszi magát. Olyan ember ő, akinek örömet okoz a világ ősi természetessége, ahol van természet és ember, ember és ember. Művészetének ereje ebben az ősi princípiumban rejlik.

Azoknak, akik a XX. század életérzésének természetességét magukénak mondják, talán nem mond művésze sokat. Elsősorban azért nem, mert ez a fajta életérzés egy újfajta prűdériával együtt jelentkezik, ami látszólag takarja azokat a mindenkor ál-

landó kapcsolatokat, melyeknek hirdetői, hordozói Szabó Iván szobrai. Időtlen vallo-
mások ezek, melyek időtlenné teszik a művet. (Apaság; Triptichon; Kecske; Csikó).
Írókázó c. szobra a nemrégén készült nagy feladatok egyikének kis terve. Egy régi,
dédelgetett álom megvalósulása. Téri képe összegyűjtve mindannak, ami a mester
számára Magyarország, ami Alföld, vagy „Pásztor” vagy „Korsós lány”, „Petőfi”,
„Almás lány”. Egyszóval minden, ami beletartozik a magyarság fogalmába. Az író-
kázó lány – aki köcsögök, butélák történetét írja a mai kor számára, aki szimbóluma
a fazekasság nagy kultuszának Magyarországon. Aki egy kicsit a Mester maga is.
Vallomás ez a szobor, ősi egyszerűséggel, hatalmas zárt formákkal megmutatva álta-
lában egy figura „plasztikus tagolt”-ságát, majdnem a legnagyobb felületek törvé-
nyére emlékeztető kompozícióval. A Pécsváradon felállított szobor a legjobban elhe-
lyezett és illeszkedő baranyai szobrok közé tartozik. Beleíródik az új iskola képébe,
a régi vár- és a templomképbe, s mindezt összefogja a baranyai dombos táj. Ebben az
együttesben igazi körplasztikai feladatot tölt be, és koordináló funkciónak tesz eleget
az „Írókázó”. Nem véletlen, hogy éppen Pécsváradon, éppen Szabó Iván köembere
ül köirókával a kezében, valamilyen furcsa, bensőséges hangulatot termetve iskola és
templom, házak és dombok között.

A kiállításon láthattuk a Budai Önkéntes Ezred Emlékmű tervét. Bár a terv soha-
sem tud annyit mondani, mint a megvalósult mű, jól láthattuk azt a törekvést, ami a
nagy tragédiát egyszerű, könnyen átélhető, tiszteletet parancsoló térplasztikává teszi.
Minden szokásos „hősi pátosz” hiányzik belőle. Egy hatalmas rojtos szélű bronz
penge, amely szimbolizálja mindazt, ami ott a vérmezőn történt. Belehasít a földbe.
Az teszi himnikus erejűvé, hogy az attributum maga a szobor, és ott válik emberivé,
ahol szellemképként – de életerős földi figurák jelennek meg egy aknaszilánk, vagy
bronzrongy, vagy emberkézből elszabadult fürtelem falán, mécsessel kezükben. Töké-
letesen oldja meg egy nagy mű átélési rendjének fokozását. Bárhonnan közelítjük,
minden nézőpontból rendkívül izgató felületű térforma jelenik meg, melynek sokmin-
dent magába foglaló tartalmissága akkor válik egyértelművé, amikor egy-két lépésnyire
megközelítettük a művet.

Nem véletlenül szoltam két olyan kiállított darabról, amelyek már megvalósultak.
Szabó Iván nagy kő- vagy bronzplasztikáit az ország minden részében megtalálhat-
juk. Bár jó ismerője és művelője a kisplasztika műfajának, szobrai méretet kívánnak.
Mesterének tekinti Medgyessyt, a rokon kapcsolatokat itt felfedhetik a kritikusok.
A belső életigenlés – ami meghatározza mindkettejük művészetét, és ez az, ami meg
is különbözteti őket.

Szabó Iván maga faragja nagy köveit, fáit, maga cizellálja bronzait. Fantasztikus
életerővel teremti újra nap mint nap mindig ugyanazt az embert, állatot, virágot, fát.
És egyben mégis mindig más, amit csak akkor érzünk, ha épp olyan tisztelettel tu-
dunk „életmotívumokat” megkülönböztetni, mint ő maga. Kiállítása megnyitása előtt
mondta: *Ars poeticám a régi: „Az vagyok aki voltam, az leszek aki voltam, és az
vagyok aki voltam és leszek.”*

Nemcsak képzőművész, hanem tanár is. Nemcsak tanít, hanem gondját viseli
egész képzőművészetünk ügyes-bajos dolgainak. A Művészeti Szakszervezet elnöke,
a Képzőművészeti Szövetség területi bizottságának tagja, s ezenkívül még sok más
funkciót betöltő közéleti ember.

Lelkes híve a vásárhelyi művészetnek, alapítója az ottani főiskolai művésztelep-
nek, rendszeres kiállítója és rendezője a Vásárhelyi Őszi Tárlatoknak. Mindezt hiteles
társadalmi elhivatottságból teszi, melynek hiteles képe a pécsi kiállítás is.

NAGY ALBERT KÉPEI

Jelképes értelme van annak, hogy Nagy Albertnek, a jelenkori erdélyi művészet egyik legjelentősebb alakjának a festőállványa mellett, egy kisebb állványon, mindig tükör áll.

Nem önmagát festi. Idegen tőle mindenfajta magamutogatás; egyetlen önarcképe sincs. De minden, amit fest, oly elidegeníthetetlenül személyes ügye, s annyira az emberi sors oldaláról közelít minden témához, hogy ebben a visszapillantó tükörben tulajdonképpen nem a saját, hanem az emberiség arcát fürkészi meg-megújuló örömmel, vagy döbbenettel.

Egy nemrég lezajlott beszélgetésünk alkalmával mondotta: „A XX. század második felének emberisége elérkezett a döntő problémához: lenni, vagy nem lenni. A legkomolyabb elmék emelték és emelik fel szavukat a föld tönkretétele ellen. Ha nem vigyázunk – egyik napról a másikra lezárul a történelem. Ezt a veszélyt tudatosítani kell. S kinek a kötelessége ez elsősorban, ha nem a művészé?”

Ez volt s ez tekinthető ma is művészete lényegének, legfőbb tanulságának és belső parancsának: a tudatosítás. Már régebbi munkáiban sem a *Fütyülő asztalos*, a *Ruhateregető asszony*, vagy a *Kaszás* egyszeri megjelenése és a természetes társadalmi miliő ábrázolása volt a festői végcél – bármilyen anyagszerű pontossággal jellemezte is a tárgyak és anyagok textúráját –, mint ahogy a legújabb művek sem, a *Halászhók*, vagy a *Bohócok* típusát hivatottak megjeleníteni. Mindez kompozíciója az emberiség létéhez, a lét valamilyen időszerű problémájához való viszonyát, tehát állásfoglalást fejez ki és tudatosít. Nem cselekmények, hanem magatartások, s az ebből szövődő érzelmi atmoszférák izgatják, ezért olyan szigorúan és ökonomikusan kiszámítottak képfelületei, ezek az egy időben oly szürke alaptónusú (de milyen színes és sokféle szürkék voltak azok!) s az utóbbi három-négy évben mindössze néhány mély, tiszta szín kontrasztjától ragyogó felületek, amelyeken egy-egy deszka erezetének a rajza, vagy egy-egy érzékletesen omló drapéria hullámai éppen a gondolat kristályos hangzását szolgálják.

S éppen az ábrázolás realizmusa és a mondanivaló elvont-általános emberi érvényessége közötti ellentmondás – illetve összecsengés – kölcsönöz képeinek ritka feszültséget és figuráinak belső monumentalitást.

*

Bár tizennégy-tizenöt éves korában már remekműveket másol, mégsem festőnek, hanem géptervezőnek készül. De amikor már festőnövendék, akkor sem vesz ecsetet a kezébe, csak rajzol, egészen addig, amíg el nem érkezik Olaszországba. „Úgy érztem – vallja most negyven év távlatából művészi indulásáról –, hogy számomra az lesz a leghasznosabb, ha egyenesen a legrégebbi nagymesterek elé járulok, s tőlük tudom meg: mi a festészet lényege.”

Huszonnégy évesen, romantikára szomjasan érkezik meg 1926 tavaszának egyik holdtöltéjén Firenzébe. Éjfél volt, ott állt az Uffizi előtt és olyan csodálat töltötte el a világ iránt, amely kitörölhetetlenül beleszövődött, s ma is átfénylik minden ecsetvonásán.

Festeni azonban csak 1932-ben, tehát harmincéves korában kezdett – akkori festőállványát és festődobozát használja maig. Mást, mindent otthagyt; kissé naiv és szentimentális romantikáját éppúgy, mint magukat a képeket és szobrokat, s amikor 1937-ben elhagyja Itáliát, négy esztendei budapesti kínlódás és bénultság után végleg

visszatér Kolozsvárra s végleg bezárkózik a szülőföld ihletésébe, amely, minden nagy élmény ellenére, az olasz tájakon is végigkísérte.

1941-et írtak. A háború javában dúlt. Légiriadók kavarták fel és bombázások szürkítették az esti eget s erre az elszürkített azbeszt-színű erdélyi égre megfesti – kissé még Giotto és a Quattrocento szellemében – az *Apokalipszis harsonásait*, de még ugyanebben az évben, 1943-ban elkészül a *Kariatidák* is, az építés látomása, a téglá és beton minduntalan, később is visszatérő dicsérete a romok és a halál ellenében.

Tulajdonképpen ekkor kezdődik Nagy Albert művészete, amely mindvégig az agyagba – téglába, cementbe, fába – beleépülő emberi vágyak festészete marad, s amely már ekkor, ebben a két műben minden lényeges vonását magán viseli: a kompozíció decentralizáltságát, a festészet kétdimenziós alaptermészetéhez való következetes ragaszkodását és azt a hangsúlyozott, érzékletes anyagszerűséget, amelybe a gondolat tisztaságát öltözteti.

Művészetének ezen az immár huszonöt esztendőös állandóságán, egységén belül azonban éppen a mind szélesebb regiszteren való megszólalásért folytatott küzdelem tematikai gazdagsága a legszembetűnőbb.

Nagy Albert művészi alapállása: aggodalom és felelősség az emberiség sorsáért. „Ha a bajok jelentkeznek, az ember szálljon szembe velük. S véleményem szerint ennek legfőbb eszköze, ha az emberi alaknak visszaadjuk az őt megillető szerepet, a valóság festői ábrázolásában.” Művészetének tematikai gazdagsága tehát tulajdonképpen emberábrázolásának a gazdagságából származik. S abból, hogy nem tükrözni, hanem kifejezni akar.

Közvetlenül a felszabadulás utáni években az a legfőbb mondanivalója, hogy az emberek vegyék újra kezükbe a szerszámot és bármennyire is sziszifuszi küzdelemnek tűnik, helyre kell állítani az összeomlott tűzhelyeket (*Sziszifuszi lárma*, 1947.). S a már említett *Fütyülő asztalos* – ez a kék asztalos a látszólag össze-vissza dobált, valójában azonban tudományosan megszerkesztett harmóniával kapcsolódó és egymást szelő sárga lécek, deszkák s a habos gyaluforgács felhői közt – oly boldogan zengi a munkát, mint ahogy a festő dolgozott égre néző padlás-műtermében.

Majd a háborút követő első ocsúdás és számvetés után, művészetének teljes hang-sorát megszólaltatva, kristálytisztán és kirobbanó dinamikával tör fel belőle a *Tavaszi rapszódia* (1955) ez a kissé valószerűtlen s kissé groteszk, az élet minden áprilisé-nak és májusának az illatát, szelét, rohanását orrunkba csapó kerti kép a szemüveges, tárt karú lánnyal és a szembeiramló, fekete malaccal.

Nagy művek korszaka köszönt be ezzel a kolozsvári festő munkásságába. Vannak elemek, amelyek lassan elenyésznek, mint például a giccs-paródiának felfogható *Scherzóból*, vagy éppen a *Tavaszi rapszódia* hangulatából áradó, kissé elvont, keserűnyés humor, viszont gátlástalanabbá válik a kimondottan lírai előadásmód. (A szívet szorító *Elégia* és a fehérék orkeszterétől sziporkázó *Havas veranda* tekinthető ennek az érzékenyebb textúrájú képirásnak a csúcaként.)

Ami azonban a leglényegesebb: ekkor, az ötvenes évek közepén válik műveiben nyilvánvalóvá festői szemléletének alapvetően közösségi jellege. A maguk kissé meghatározhatatlan, borzongató drámaiságukban különálló *Libák*-on és *A kaszás*-on kívül az ötvenes évek derekától kezdve alig van olyan képe, amely a meglátás, valamilyen futó élmény leparlódása lenne. A „meglátott” szépségek csak mélyre elraktározott alkotóelemként élnek tovább képzeletében, amelyek az idők folyamán a valóságostól meglehetősen eltérő értékrendszerbe foglalva szolgálják majd a művészi állásfoglalás expresszivitását. (Főként a különböző anyagok – a fa, a beton, a fém, a drapériák s persze mindenekelőtt a szimbolikájában kulcsszerepet betöltő téglá – szépségére, karakterére hárulnak fontos feladatok a kompozíció felületi kontextusában. Nyilván nem új jelenség ez a művészettörténetben. Gondoljunk csak Rubens, Rembrandt, Goya, a németalföldi mesterek, vagy az impresszionisták nagy tudású, érzéki izgalommal telített anyagfestésére. Nagy Albertnél azonban ezek a sokkal objektívebben, keményebben, verista módon kezelt anyagok különös szubjektivitással telítődnek, önálló tartalomhordozó szerepük megnő, sőt jelképes értelmezést nyernek, mint például

a jövőbe vetett hitet, az emberi intellektus eredendően konstruktív természetét példázni és felidézni hivatott piros téglá rendszeres felbukkanása, állandó jelenléte festészetében.)

Nála a jelenkori lét dilemmája nem a tárgyi valóság elvonatkoztatásában jelentkezik, mint ahogy a naturalista kinyilatkoztatás is idegen szemléletétől. Rendkívül konkrét feszítéssel ez, bár sohasem részletez – az anyagok, a tárgyak, a figurák szellemiségét beszélteti s e szellemiséget nemcsak kibányássza belőlük, hanem meg is határozza, konkretizálja és új tartalommal telíti. Újra csak egy beszélgetésünkből kell idéznem: „Az a célom, hogy egyensúlyt teremtsék a pikturális és novellisztikus rész között, amitől ma oly sokan irtóznak.”

Nem élünk nyugodt, kiegyensúlyozott korban. Nem is lehetne hát igaz az a művészet, amely csak nyugtat és elandalít. Nagy Albert minden ecsetvonásával az emberiség lelkiismeretére apellál, személyes aggodalmaiba avat, nyugtalanságainak hullámhosszaira hangol. S hogy miképpen teszi ezt – tartalmilag mind általánosabb belső képlet szerint, festőileg pedig mind átütőbb s mind líraibb kolorisztikus erővel – békeképeinek sorozatán mérhető legszemléletesebben. Szinte periodikusan ismétlődnek életművében ezek a freskószerű tablók, egy-egy nagy vízió a tétről, amellyel naponta játszunk. Az 1947-es *Sziszifuszi láрма* még minden elemében hiven őrzi a közelmúlt, a háború konkrét emlékanyagát. Ezek az elemek jelképeességüket pusztán egymás mellé helyezésükből nyerik. (Háttérben romok és épülő fal, az előtér közepén harsogóan zöld fiatal fa, orchideaszzerű, hűsös fehér virágokkal, a fától jobbra munkásszony-Madonna, balra falrakó férfi, s a háttérben, a kép legszélén, puskára támaszkodó katona áll őrt e rusztikus idill fölött.) Tíz év múlva már lényegesen elvontabb szimbolikával jelentkezik: a *Kőműves Kelemenné* (1957) tragikus feszültségét nemcsak a balladai utalás váltja ki a szemlélőben – a nyers téglafalra ujjával galambot rajzol, befalazott asszony figurájának döbbenetes hatását hallatlanul felfokozza a modern kivágás: az a szintén balladai tömörség és szaggatottság, amellyel a vakolókanalat tartó férfikart és a feketéskék ég egyetlen, gyermektenyérynyi felhőpamacsát belekomponálja a képmezőbe. Az 1961-es *Béke* és az 1962-es *Ariadne* együttesen jelent új, minden eddiginél magasabb fokú szintézist e témakörben. Belső formáikat illetően mindkettő valósággal szétfeszíti a táblakép kereteit, de valóságos méreteik is szinte áhitozzák a falfelületet. A *Béke*, minden jelképeessége ellenére – betonvázhoz leláncolt bika, (a rombolás félelmetes allegóriája) által kettéosztott képsík; a bika egyik oldalán galambot tartó férfialak áll, aki a másik kezével az állatot fékezi meg, a másik oldalon, mintegy az emberiség rossz szellemeiként, két puffadt fiú-akt a bikát patkolja, a háttér dülöngélő épülethasábjai a még alig hamvadt tűz kesernyős illatát sejtetik – a lehető legkonkrétebb figyelmeztetés, szinte harci felhívás és dekrétum az emberiség biztonsága érdekében. Az *Ariadne*, az élet fonalát tekergető, talányos kifejezésű akt a műterem díványán a Békében testet öltött gondolat másik oldala: az élet dicsérete, amely tele van ugyan ismeretlen, váratlan pillanatokkal, de tele van a test és a szellem boldog pillanataival is, a mélység és magasság szédítő váltakozásával, ritmusokkal és aszimmetriákkal, estékkel és reggelekkel, bizonyossággal és talánnal s főleg várakozással az örökké kívánt, szép izgalmak után.

Senki sem hinné el Nagy Albertnek, hogy ennyire szívén viseli emberség és szépség sorsát, ha kizárólag ezen a legmagasabb elvi-eszmei szinten, s örökké ezzel a komor világféltéssel vallana róla. Csakhogy éppen azért érzi magát ennyire felelősnek lét vagy nemlét kérdésében, mert ezeknek a végső igazságoknak a kimondásához a köznapi valóság s a köznapi embereknek a vizsgálata, jelenségei, végső soron tehát a zajtalanul és jelentéktelenül zajló élet lüktetése vezet el a festőt. Hiszen ne feledjük el, hogy ezeknek a drámai mondanivalójú, ám intellektuális fogantatású műveknek, e gondolati architektúrájának foglalatában *Havas verandák* szikráznak a délelőtti napsütésben, és *Új lakás* kitárt óriásablakának szárnyain szárnyal az öröm.

De különösképpen 1963-as bukaresti kiállítását követőleg – amikor művészete „hivatalosan” is bekapcsolódott az országos s egyben a nemzetközi szellemi vérkeringésbe – tematikája éppen e felé a modern életképi festészet felé szélesedett. Mindez természetszerűleg együtt járt egyfajta kolorisztikus megújódással is, de nem

olyan értelemben, hogy változott volna a skála és több szint rakna fel, mint eddig, ellenkezőleg: már alig használ mást, mint hússzint, fehéret, az ég és a víz feketébe hajló kékjét és néhány naturalisztikus anyagszint: a szalma sárgáját, a téglapirosát, kecskegidák kondor szőrének feketéjét. Piktúrája tehát nem vált tarkábbá, pusztán még élesebben felelnek egymásnak a mély és a magas, a hideg és a meleg akkordok. *A Pásztor fehér gidával*, *a Pásztor fekete gidával*, *a Máramarosi asszony*, vagy *a Csángó asszony* s egy egész sor fabulisztikus állatábrázolás (a *Kakas*, a *Béka*, a *Liba* stb.) nemcsak festői erejének újjászületését tanúsítják, hanem egy bizonyos lelki oldódás folyamatára is fényt derítenek.

Festészetének tömör, polifon hangzása s újra Giotto és a Quattrocento olasz mestereinek monumentalitásával rokon, közvetlen-általánosító szenvedélyessége még az olyan intellektuális fogalmazású témákat is átmelegíti, mint a *Picasso* vagy a *Párizs almjaja*, amelyben nem kisebb problémát vet fel, mint a művészet jövője: az allegorikus kompozíció Párizsának értelem és értelmetlenség, forma és formátlanság, az „előre” vagy „vissza” dilemmáját kell megoldania.

S az emberiségért aggódás hangsorán mind fennebb haladva, e festői megújulás jegyében olyan magasrendű szintézisek születnek műtermében, mint a néger témára komponált *Elégia* és a két változatban megfestett *Vietnámi Anya*. És nem csupán azért érdekli Afrika vagy a vietnámi nép sorsa, mert állampolgári kötelességének érzi, hogy állást foglaljon a szabadságukért küzdő népek ügye mellett, hogy humanizmusáról szint valljon, vagy mert nem találja maga körül e nagy témákkal egyenrangú megfesteni valót, a magunk életében.

Nem, nem ezért, hiszen alig van festőnk, aki annyira közéleti tevékenységnek tekintené a művészi alkotást, mint ő, s akinek az életművéből oly folyamatosan leolvasható lenne – az utókor számára is – a mi utolsó huszonöt évünk történelme, mint az övéből.

De mindig is együtt élt, együtt mozdult – földrészek és idegek alatt – az egész emberiség létkérdéseivel s mindig is visszafejthatatlan belső kényszerként szakadt fel belőle minden művészi vízió, függetlenül attól, hogy Afrika ébredésében, vagy egy szilvaizes kenyeret majszoló kolozsvári kisfiúban öltött alakot ez a hol nyugtalan, hol boldog és kielégült közösségvállalás.

Oly közel esnek s oly könnyen csapnak egymásba művészetében a végletek – érzékletes és elvont, színes és színtelen, közösségi és személyes – mint a dialektikában és a valóságban. S mint a valóság és a dialektika, és mint az emberi érzelmek világa, oly soknyelvű Nagy Albert művészete: egyszerre aggódó, harcos, tűnődő és újjongó.

DÉVÉNYI IVÁN

KÉPZŐMŰVÉSZETI ÉVFORDULÓK

(Lyka Károly, Kunffy Lajos, Benedek Péter)

Száz esztendővel ezelőtt, 1869-ben született Lyka Károly, a XX. századi magyar művészettörténeti irodalom egyik legjelesebb művelője, akinek „munkabírása, ki-egyensúlyozott szemlélete példaképül emelkedik korunk kritikusai elé” (Szabó Júlia).

Lyka fiatal korában művészeti stúdiumokat végzett Münchenben, azonban – felismerve festői alkotóerejének másodlagosságát – hamar felhagyott a piktúrával; újságíró és művészeti kritikus lett. Tanulmányainak és cikkeinek hosszú sorával ő volt a legfőbb élharcosa annak a küzdelemnek, amely a nagybányai plein-air festészet és

az impresszionizmus elismertetéséért folyt a századfordulón. „Az új piktorok mellé az új kritikusok is felsorakoztak, elsősorban Lyka Károly, Bródy Sándor, Ignótus, Rózsa Miklós, akik fenntartás nélkül hangoztatták az újítók jelentőségét, s iparkodtak megkönnyíteni fejlődésük lendületét”, – írta Kassák Lajos 1947-ben („Képzőművészetünk Nagybányától napjainkig”). 1914 és 1936 között főiskolai tanár is volt, – esztétikai és műelemzési óráin a tantermet mindig zsúfolásig megtöltötte a hallgatóság; a budapesti képzőművészeti főiskola reformját is főként neki köszönhetjük.

Lyka könyveit és rövidebb elaborátumait a stílus világossága és könnyedsége, az előadásmód szerénysége és mindenekelőtt: kivételes fokú erudíció jellemzi. Igazában a „fauve”-izmussal, a kubizmussal, a nonfiguratív művészettel és a többi nagyjelentőségű avantgarde irányzattal már nem tudott megbarátkozni (amint ez sok kiadást megért „Kis könyv a művészetről” című munkájából is kiténik), de – bár szívéhez Mednyánszky, Ferenczy Károly, Réti, Rippl-Rónai, Fényes Adolf művészete állott a legközelebb – éles ítéletű, tárgyilagos műkritikusként felismerte és hirdette jópár olyan művész értékeit is (például Derkovitsét vagy Barcsay Jenőét), akiknek útja messzire eltávolodott a levegő és a napfény színjátékainak ábrázolásától.

Példásmű Lyka munkássága abban a tekintetben is, hogy teljesen távol áll tőle az apodiktikus vagy ingerült hang és a másik fél jóhiszeműségének kétségbevonása; sosem ütött írásában „övdön alul”, sosem követelte magának a döntőbíró szerepét korunk művészeti áramlatainak versengésében; Lyka állásfoglalásai – ellentétben napjaink néhány idős, nagynevű szobrászának és festőjének (Pátzay stb.) megnyilatkozásaival – mindig híjával voltak a vaskalapos türelmetlenségnek. Lyka Károly a maga művészeti eszményeit sosem kívánta tekintélyének súlyával ráerőszakolni az olvasóra – nem kívánt az új törekvések útjába sorompókat állítani. Milyen nobilisan írja: „Helyesen cselekszik a tárlatlátogató, ha némi óvatossággal formálja meg ítéletét az olyan munkákról, amelyek nem illeszkednek rögtön az eddig megszerzett művészeti fogalmi körébe”. Kora magyar művészetének csúcspontját Szinyei Merse, a nagybányaiak és a szolnokiak munkásságában látja, de egy szóval sem mondja, hogy az impresszionizmus *utáni* művészet nélkülözi a kvalitást és a szépséget; ehelyett így fogalmaz: „E képek egészen más szépségérzést keltenek a szemlélőben, mint amilyen eddig az emberekben kialakult.”

Lyka írásainak jellegzetes vonása a csendes humor, a finom ironia. Egyik prominens művésznünk „A múzsa” című festményéről azt jegyzi meg, hogy „az sokkal közelebb áll egy díjbirkózóhoz, mint a műtörténetben szereplő összes műsákhöz.” A millenniumi idők történeti festészetéről szólva két mondattal – szinte a sorok között – fejezi ki véleményét e korszak számos festőjének konjunkturalis, nem belső szükségszerűségből fakadt produkciójáról: „Egy művész, aki korábban alföldi parasztszerepeket festetett, most Zrínyi Ilonával földadatja Munkács várát. Egy másik is vár-földadást festett, Nógrád várát, – odáig azonban olyan képeket, mint a *Melyik itt a Lizy kisasszony?* vagy a *Hol a flóres?* címűek.” Az olvasó e pár sor után már pontosan tudja, hová tegye, mire becsülje a Lizy kisasszony című „kompozíció” alkotójának a történeti festészet területén végzett portyázását.

Öröm olvasni Lyka legapróbb írásait is. T. S. Eliot írja „The Function of Criticism” című művében: „A kritikus tevékenysége akkor a legmagasztosabb és leghatékonyabb, amikor valamiképp egyesül, együtt él a művész munkájával.” Ilyen típusú kritikus volt Lyka is. Könyveiből („A táblabíróvilág művészete”, „Nemzeti romantika” stb.), tanulmányaiból (Madarász Viktorról, Gyárfás Jenőről, Hollós Simonról stb.) nemzedékek okultak; akik ma Magyarországon művészettörténettel foglalkoznak vagy legalábbis érdeklődnek a képzőművészetek iránt, egytől egyig adósa és lekötöztetettjei neki.

Ugyancsak idén van a centenáriuma az életének legjelentősebb részét Somogytúron leélt Kunffy Lajos festőművész (1869–1962) születésének.

A mester eredetileg jogásznak készült, majd a múlt századi európai művészeti élet (és művészsképzés) egyik központjába: Münchenbe került. Itt azokhoz a fiatal

magyar festőkhöz csatlakozott, akik a vonzó egyéniségű, szuggesztív temperamentumú Hollósy Simon körül csoportosultak. Az egykori jurátus, akiről barátja: Lyka Károly megemlíti, hogy mindenkor kitűnt eleganciájával, később beutazta fél Európát. Sokáig élt Párizsban, ahol számottevő sikerei voltak a század elején; a francia becsületrendet is elnyerte.

Rippl-Rónaival szoros barátságot tartott, de művészi egyénisége nem került Kaposvár nagy fiának, a magyar posztimpresszionizmus és szecesszió vezető mesterének búvkörébe; legfeljebb egy-egy Kunffy-kép címe – pl. „Megy a kocsi Lellére” – emlékeztet Rippl kedves, adomázó címadásaira („Jön az eső, jön, Schlesingeréknél már esik” stb).

Kunffy korai alkotásai közül kiemelkedik a nagyméretű, biztos mesterségbeli tudással előadott „Jób” (1896); e mű – még ha formai eszközei kissé szárazak is – rokonszenvenyesen üt el az ezredévi ünnepségek alkalmából festett, banális anekdotizmussal teli életképek és magyar nacionalista szupremáciát hirdető történelmi tablók tömkelegétől.

A későbbi Kunffy-képek vándorló cigányokat, öreg parasztokat, ebédelő aratókat, tereferélő falusi lányokat, a Balaton partvidékét, a lassan folydogáló vidéki élet epizódjait ábrázolják hitelesen, igényesen; a művész gyakran örökíti meg festő-barátai (Edvi-Ilés Aladár akvarellista, Iványi-Grünwald Béla) és önmaga arcvonásait; szép – 1924-ből való – önportróját a kaposvári Rippl-Rónai Múzeum őrzi. Az egyik legmaradandóbb Kunffy-arcmás Giesswein Sándor prelátról, a Galilei-kört támogató, haladó szellemű egyházi férfiúról, a Magyar Békeegyesület és a hazai eszperantista mozgalom egykori irányítójáról készült.

Kunffy Lajos – aki hetvenhat esztendősen idős ember volt Magyarország 1945-ös felszabadulásakor – magas kora ellenére tevékenyen részt vett az újjászülető ország szellemi életében: 1953-ban, majd 1960-ban retrospektív tárlata nyílt Budapesten. E kiállításokat mind a közönség, mind a kritika nagy elismeréssel fogadta, – a kormányzat pedig „a Magyar Népköztársaság érdemes művésze” címmel tüntette ki a mestert.

Amikor a matuzsálemi kort megért festő néhány évvel ezelőtt meghalt, a nekrológok joggal hangsúlyozták a Kunffy-művekben kifejezésre jutó művészi becsületességet, alkotói következetességet.

Ma is úgy gondolunk Kunffy Lajosra, mint az elmúlt emberöltőkben tevékenykedett dunántúli *kismesterek* egyik legjobbjára.

Június 29-én, ez év nyarán töltötte be élete 80-ik esztendejét Benedek Péter, a magyar parasztságból kiemelkedett festő. A húszas évek „őstehetség”-kultusza és egy élelmes műkereskedő – Bálint Jenő – hírverése röpitette magasba nevét, elsősorban azonban művészi rátermettsége, alkotói originalitása. A *Nyugat*-ban Tersánszky köszöntötte – több mint negyven esztendővel ezelőtt – Benedeket: „Íme, itt van ez az ember, aki a látásnak, színnek, formának zsenije, ... akinek lelki műhelye tiszta üdeségtől illatos.” Genthon Istvánnak a 30-as évek derekán kiadott könyve szerint Benedek Péter egyes munkái „ötletgazdag disztőerejükkel szinte Rippl-Rónai vásznaira emlékeztetnek.” S a felejtethetlen Kállai Ernő – Benedek egyik portréjáról szólva – még Tersánszkykn is túlszár a lelkesedésben: „Rippl-Rónai portréja Maillol-lól elegánsan semmitmondóvá, Tihanyi Lajos Kassák Lajos kinos konstrukciójá, Pór Bertalan önarcképe bravúros frázissá korlátozódik e kis mestermű mellett.”

A második világháború után azonban jódarabig alig esett szó Benedek Péterről; a művész elfeledve élt Cegléd határában lévő kis házában, – csak a magyar „naiv festők” néhány év előtti székesfehérvári kiállítása és Németh Lajos „Modern magyar

művészet" című könyve (1968) ébresztett újra figyelmet iránta. Németh így méltatja az öreg mestert: „A naiv szemléletű parasztfestők között a legerősebb egyéniség Benedek Péter volt. 1923-as kiállítása meglepő sikert aratott: festményeinek primitív bája, üdősége revelációként hatott...”

Napjainkban – Franciaországban, Jugoszláviában és más országokban – publikációk sora jelenik meg a „vasárnapi festészet”-ről, Bauchant-ról, Séraphine-ról, a grúz Piroszmanisviliről és „a valóság más népi mestereiről.” Minden bizonnyal elérkezett az ideje Benedek Péter (és társai, mindenekelőtt Süli András) munkássága tudományos igényű feldolgozásának is.

HEITLER LÁSZLÓ

ÁRON NAGY LAJOS KIÁLLÍTÁSA

Ritkán találkozunk olyan egységes és magas színvonalú kiállítással, mint amilyen Áron Nagy Lajos tárlata volt; a székesfehérvári művész-tanár félszáznál több művét – többségükben olajokat – mutatta be a Győri Műcsarnokban.

Napjainkban is fel-felbukkan az az elmélet, ami szerint egy művész vagy ábrázoló vagy nem ábrázoló műveket készít. Áron Nagy művészete is példa az egymással szembeállított, különben is hamis kategóriák tarthatatlanságára. Szándék, egyéniség, hangulat, téma, anyag és egyebek játszanak szerepet abban, hogy egy kép mennyire lesz ábrázoló vagy nem ábrázoló. Áron Nagy művei között figuratív és nonfiguratív darabok egyaránt találhatók – nem csak rokonai, de édestestvérei egymásnak.

A gouache-ok közvetlen természetmegfigyelés nyomán, vagy legalábbis a látott élmény erős befolyása alatt készültek. Nem látletelek ezek sem, a festő szelektáló és tömörítő munkája leolvasható róluk: kép-igénnyel készültek.

Az olajokon látszik a hosszabb meditáció, a téma lehetőségeinek kiaknázására fordított munka. Áron Nagy Lajos is kizárásos módszer szerint bánik témáival. Keresi azt a legkevesebbet, ami az egészről vall hitelesen, átütő szellemi erővel. Fák a főszereplői képeinek – gyökerek, öreg törzsek, rokkant fűzek, sudár jegenyék, hazai és délszaki fajták. Némelyiken egy-két ház, még ritkábban emberalak szerepel – szóval viszonylag szűk témakörön belül mozog a művész. Színben, formában, festésmódban annál változatosabbak képei. Sok réteg lazúr, visszakaparás, új ráfestés váltakozik széles, pasztózus festékfelrakással, ami nem csupán technikai, hanem tartalmi szempontból is figyelmet érdemlő része festményeinek, mivel a tartalom rajtuk keresztül jut kifejezésre. Közelíti a síkhoz a teret, de nem erőszakolja a dekorativitást, színei, puha festékfoltjai is a mélység érzetét keltik a szemlélőben. Az erős vonalak, súlyosabb foltok dinamikus együttese után szívesen pihen meg a szem képeinek egy-egy gyöngyként ragyogó csupaszín részleténél.

Egyértelműen ábrázoló festményeinek is jellemzője a sejtelmesség. Nem titok, nem misztika van bennük, sejtéseinket a realitás irányába terelik a képek formai elemei. Mednyánszky borongós tájainak mai rokonát látom bennük. *Tájpoézis, Csodáta, Mesetáj, Tájbalett* – a címek is a művész lírai felfogásáról vallanak. Tájai egyszerre költöttek és valóságosak. Mintha már valaha jártunk volna bennük – ismerősek, ugyanakkor sok új felfedezést, ráébredést ígérnek. Finom utalások, éppen csak megsejtetett jelképek bujkálnak zárt kompozícióiban, érett színeiben. Megnyerő az a mértéktartás, ami a festői eszközökkel biztosan bánó művész munkáin látszik.

Nonfiguratív képein a festék alakulását határozott kézzel irányítja. Miközben az egymásba játszó festék artistikus hatásait figyeli, azt is pontosan tudja, hogy az anyag alakulásának bizonyos szakaszaiban mivé változtatható, mi alakítható ki belőle. Céljai érdekében kutatja az anyag törvényszerűségeit és messzemenően felhasználja a mutatkozó lehetőségeket. A korszerűség tekintetében elengedhetetlennek tartja a felhasznált anyagok viselkedésének, új összetételekben való alkalmazásának vizsgálatát. Az anyag törvényszerűségeinek ismerete inspiráló erő Aron Nagy számára. Olyan területeket hódít meg segítségükkel, olyan gondolatokat juttat kifejezésre, amelyek a hagyományos eszközökkel nem érhetők el. *Álom az erdőről, Csendélet kővekből, Gyökérzet a vízben, Felhőtöslányok, Napfoltok, Kő és moha, Kőfej* című festményei – a címek olvastán – ábrázoló képeknek is felfoghatók.

Aron Nagy Lajos kiállítása egy higgadt, elmélyült művészegyéniség gazdag festői termését mutatta be.

Árnyékbokszolás

*Ezen a heves,
képzeletbeli meccsen
zúdul a balegyenes,
jobbhorog reccsen –*

*ez az, ami még
puszta látványként is megüt:
szemek alá kék
folt dagad mindenütt,*

*országhatárok
kötelei között szorongva
romhalmaz, átok
zuhog a föltépett porondra.*

*Ihol hát e ring,
ihol e pellengér
annak, ki csak oldalaz, kering,
s győz: a légbőlkapott ellentéll*

*Ki bohóckodik
végülis hát, és kinek a nevében,
hol ott, hol itt,
változó szerelésben?*

*Minket kiűthet
bármikor önnön lendületünk!
De ha a füttyök el sem ültek,
s mi fölkelünk –*

*rajtunk már a mez:
véres, szaggatott térkép
egy világról, melyért érdemes
megküzdeni végképp!*

Deret korommal

Sarlós hold suhog, arcom
őled hűsén pihen.
Csikóhajas koromban a nyers tű
vágott bőrömbbe ilyen
égő nyomokat, mikor
déli verőn, az útban
forrásvizet ittam, és
éhemben – elaludtam.
(Almomban, a patak csobogóján
néma óraszerkezet,
botocska vizimalom forgott:
hirtelen esteledett.)
Sebesebb már a nyár: kaszát,
mosolyt mosolyba fen,
lángot vet? Füstöt arat.
De jó ez így. Igen!
Deret korommal csépeljen a lomb,
mert nem lesz vízözön –
dolgozom és szeretek; attól
vagyok, hogy különbözöm!

100

KRITIKA ÉS KÖZÖNSÉG

HIBALELTÁR

A kritika tömegbefolyása – a kritika és a tömeg egybehangzó véleménye szerint – nem túl nagy. Mégsem olyasmit akarok indításként rögzíteni: „miért rosszak a magyar kritikák?” Mert nem rosszak, s mert számos más műfajból vett példa bizonyítja: a befolyás (vagyis a siker) nem feltétlenül a színvonal természetes velejárója.

Igyekeztem főleg arra irányulni, hogy csokorba gyűjtsem az olvasóközönség körében az irodalomkritikával szemben leggyakrabban felmerülő, közbeszéd tárgyát képező kifogásokat: a tömegbefolyás szempontjából taszító jelenségeket.

1. *A kritikában hemzsegnek az idegen szavak.* Miért revelálnak, konkretizálnak, verifikálnak, szimbolizálnak, purifikálnak, deheroizálnak, determinálnak, realizálnak, objektivizálnak, absztrahálnak kritikuszaink? „Lukács György használhatja az „adekvát” szót amennyit akarja – elvégre ő mégis csak Lukács György. A többiek minden szégyenkezés nélkül írják csak le: „egyenlő értékű” vagy „teljesen megfelelő” – mondta egy meglehetősen művelt olvasó.

2. *A kritika kissé unalmas.* S még csak nem is következetesen az. Jaj, háromszor jaj a száraz cikknek, ha szerzője – ki tudja miért – színesíteni akarja, lendületet akar belevinni. E törekvések következménye: a bombaszt, a „fesz és pőf”, a humortalanul ünnepélyes retorika, vagy ami még ennél is rosszabb: a csikorgó filosz-humor. Mindezen összetevők végeredménye – a nehézkesség. A legnehézkesebb kritikai írásokat néha azok között találjuk, melyekről szemmellátható, hogy szerzőjük könnyed (mondhatnánk szerbantali) csevegésnek szánta őket.

3. *A kritika az óvatosságban sem mindig ismer mértéket.* Hogy hadtörténelmi hasonlaltal éljek: a Napoleon-korabeli, joggal pesszimista osztrák hadvezetés (Wurmser, Alvinczy, Mack- megannyi híres csatavesztő) az oldal- és utóvédek, messze az arcvonal mögött csoportosított bőséges tartalékok rendszerével igyekezett magát – a csapatok jelentős részét a kockázatos ütközetből kivonva – súlyos vereség ellen biztosítani. Az óvatosság nem volt értelmetlen. Wurmser és a többiek jóformán sohasem szenvedtek megsemmisítő vereséget. *Jóformán sohasem győztek.*

Valahogy ily módon, bizonyos fokig hasonló megfontolásokból kiindulva építette ki nem egy magyar kritikus a kitérő fenntartások, a biztosító mellékmondatok, a pajzsként használt idézetek, a semmire sem kötelező dicsérő jelzők, a nem eredeti értelmükben használt szavak, a látszólag pontos, tudományos, valójában riasztóan sokértelmű megállapítások áthatolhatatlanul bonyolult rendszerét. Ritkán győznek (*győznek meg*); megsemmisítő vereségeket sem szenvednek. Akár Wurmser és társai...

4. *A kritika gyakran mélyebbnek, komplexebbnek, mondhatnám akadémikusabbnak akar feltűnni, mint amilyen.* Bogarászó olvasók néha, játékosan lebontják egyes írások cifra ornamentikáját. Úgy találják: a fennkölt homlokzat mögött egymást támogató, melengető közhelyek dideregnek. A látszólag fölösleges ornamentikának tehát funkciója van.

Hogy közönségünk egyrésze szenvedélyesen vagy ironikusan, de mindenképpen *érdekeltségét* bizonyítva kritizálja a kritikát – abban van pozitív elem. Végső soron örömdetes kultúrjelenségként értékelhetjük. Már csak azért is, mert fel kell tételeznünk – *el is olvasták*, amit bírálunk. S köztudott: a hazai közönség *túlnyomó többségének* az égvilágon semmi kifogása a kritika ellen, hiszen fölöttébb ritkán vagy sohasem olvassa.

Aki hébe-hóba, vagy gyakran, esetleg rendszeresen időt szán esztétikai írásokra – feltehetően szépirodalmi olvasó-élményanyag birtokosa. A magasabb szintű rendezés eligazítást, valamint a később meghódítandó könyvekre vonatkozó információ igényel.

E fejlődőképes, nem éppen nagyszámú olvasóréteg ilyen igénye örvendetes, bátorítandó, legfőképpen pedig – *kielégítendő*. Viszont hogy közte s a kritika között világosan érzékelhető konfliktus áll fenn, annak – mint majd minden konfliktusnak – nem csak az egyik „fél” az oka.

TERMÉSZETES NEHÉZSÉGEK

Mindenekelőtt a műfaj megközelítése *eredendően* nem könnyű, hiszen tapasztalat szerint az értő közönség nagyobb részének esztétikai kultúrája nem nyugszik szilárd elméleti alapon. A *kritikának főleg azért nincs jelentős tömegbefolyása, mert az esztétikailag megfelelően képzett olvasók a történelem során eddig sohasem alkotak a szó szociológiai értelmében vett tömeget*. Tény s való: a „tanár” nehézkesen magyaráz. Az is, hogy a „tanuló” elég készületlenül jön az órára. (Beccsületére legyen mondvá: igyekszik pótolni a hiányokat. A magyar könyvpiac legkeresettebb könyvei közé tartozik Benedek Irodalmi hármaskönyve, Ungvári Tamás Poétikája s a hozzájuk hasonló színvonalas, alapismereteket is nyújtó könyvek.)

Márpedig az esztétikai kultúra – az esztétikai írások megértésének alapfeltétele. Hiszen alig kétségbevonható tény, hogy az átfogó irodalomtörténet, a monográfia, az esszé, a legkisebb recenzió – igen különböző felkészültségű emberek igen különböző értékű, tudományos igényű munkájának eredménye. A kritikus természetes törekvése a munka közben, hogy irodalmi műveket tudományos rend keretei közé illesszen. Tevékenysége – a tudományok „kölcsonös segélynyújtásának” korában – egyre sokoldalúbb. Az esztétikai értékrend – ma talán inkább, mint valaha – az általános értékrend szerves része. Hiszen maga az irodalom (az esztétika „nyersanyaga”) egy adott kor szellemi áramlatainak, minden irányú törekvéseinek, közérzetének többé kevésbé hű tükre. Milyen nagy súlyt helyez a kritika – például – a regények, novellák *szociológiai* hitelére!

A tudomány oldaláról közelítve s a szociológiát kiemelve: ahogy Freud bizonyítványként kezelte a regények pszichológiai vetületét – úgy napjainkban például Riesman *A magányos tömeg* című szociológiai munkájában az amerikai ember belső és külső magatartási normáit boncolgatva a tényanyag rangjára emeli az amerikai regényirodalom egyes kimagasló alkotásainak társadalmi, társadalomlélektani konstatacióit.

Az ilyen s ehhez hasonló kölcsönhatások és vetületek az irodalommal együtt nem hagyják érintetlenül az irodalomesztétikát sem. A *nívós* kritikai írások igen sokszor túlmutatnak az irodalmon. A kritika feladata alaposan kiszélesedett, síkján igen gyakran igen fontos társadalmi és egyéb kérdéseket vitatnak meg. Az olvasás, a megértés, a megemésztés feladatai munkaigényesebbek, mint valaha voltak. Ma már alig lehet könnyen, olvasói intellektuális hozzáállás szempontjából „félíngyen” esztétikai írásokat olvasni.

Am a mai magyar kritika ellenlábasai közül akadnak, akik azért „értékelnek” egyes esztétikai írásokat a mérhetetlenül fontoskodó sznobizmus termékeként, mert a *szubjektív* nehezen érthető – önértékelésük védelmében – szeretnék *objektív* érthetetlennek minősíteni. Az idegen szavak igen sok esetben szükségyszerű, megvilágító hatású használatát azért bírálják – a „latinizálásnál” jóval nehezkesebb purizmus nevében –, mert kényelmesek ahhoz, hogy néha utánanézzenek a dolgoknak az Idegen szavak szótárában.

A „hibaleltáron” továbbhaladva: az óvatos, körülbástyázott bírálói formulázás (ha nem esik *joggal* az elkenés, kitérés vagy a diplomatikus fogalmazás gyanújába) voltaképpen egyfajta tisztelet, amellyel az önmagát végesnek ítélő bírálói értelem az alkotások bonyolultságának, értékelésük nehézségének adózik – felelősségtudatától

ösztökélve. Az az alapállás egy komplex, ítéleti bizonytalanságtól is meghatározott korban – mindenképpen jogosult.

Mindezt figyelembe véve sem állíthatom, hogy kritikával szemben hangoztatott közkeletű bírálatok – *alaptalanok*.

KRITIKUSI TARTÁSOK

Sok kritikus majd hogy nem olyan értetlen az olvasóval, mint az vele szemben. Már csak azért is, mert alig hallja szavát, tehát nem érzékeli írásainak reális akusztikáját. Közönség-visszhangban többnyire csak akkor van része, ha aláírt vagy névtelen leveleket kap, amikor nagyritkán olyasmire ragadtatja magát, hogy megbírálna sokezeres példányszámban megjelent közkeletűeket. Az ilyenkor nem „nyájas” olvasó úgy érzi: az írón keresztül ízlését, azon keresztül személyét támadja a kritikus – s ez utóbbi volt *közvetlen* szándéka.

Nem csoda, ha kissé eltávolodik a több mint ezeréves magyar hazában. Hogyan? Két szélsőséget idézek: a fedezetlen optimizmusét és az ugyanilyen pesszimizmusét. Mint szélsőségek – természetesen semmiképpen sem általánosíthatók.

Az előbb említett esetben abban a meggyőződésben ringatja magát, hogy az üres óráit néha vagy gyakran irodalommal – pláne irodalomesztétikával – kitöltő olvasó egy színvonalon áll vele, a *főoglalkozású* irodalmárral; célzásait, utalásait, szempontjait, kitérőit, szakmai nyelvét épp úgy érti, mint a kiadóban vele szemben ülő kollégája, vagy a szigorú beltenyészet jegyében kialakult irodalmár társasága.

A pesszimista viszont úgy tartja: hiába oldja írása bonyolultságát, hiába alkalmaz a megértés szolgálatában érzékletes hasonlatokat, ötletet, humort. Hiába tesz formai engedményeket a laikus olvasó kedvéért. *Mert laikus olvasó – jóformán nem is létezik!* Írásait csak a szakma olvassa (s még ebben sem lehet egészen biztos); esetleg a továbbképzős pedagógusok, az egyetemi hallgatók – mindazok, akik „hivatalból kötelesek” őt megérteni. Minek is alkalmazzon formai engedményeket, amelyeket alapjában megvet, esetleg „parasztfogásnak” tart. Továbbhalad a sínen, amelyen már az egyetemen elindult, nem törődik írásai akusztikájával, a szakmai zsargon anyanyelvévé válik. Szinte megengedhetetlenek tartja az érzékletes hasonlatot, a humort, amely – nagy példaképek tanúsítják – éppenséggel nem kirívóan idegen elem a kritikában, a merev, katedrai tartás bármiféle oldását, az uralkodó elvontság bármely konkrét utalással való megszakítását, nem kockáztat meg egyetlen cinkos kacsintást az olvasó felé.

Ez a tartás szinte természetesen hat talán elengedhetetlen, a szakma részére készült, az irodalomtudomány fejlődését hatásosan segítő, alapos, lábjegyzetes tanulmányokban.

Annál komikusabb póznak, fontoskodásnak tűnik színházi műsorfüzetekben, egyes Rádió és TV interjúkban. A legkomikusabban a fűszöveg nyomán készült, napi és hetilapokban megjelenő, néhány soros könyvismertetésekben, kiváltképpen akkor, amikor a Rádió reggeli adása során a legújabb könyveket ismerteti, néha a lehető legfeszesebb hangnemben. A szakmai zsargon szókincsének igénybevételével könnyű olvasmányoknak annyi mélységet tulajdonít, velük kapcsolatban annyi „társadalmi mondanivalót”, „leleplezést” ígér, annyit emlegeti a „bonyolult regényszöveget”, az „elmélyült lélekrajzot”, a „történelmi tanulságot”, hogy azt a látszatot kelti, tulajdonképpen *funkciója*, hogy eltitkolja, ha egy regény könnyű, szórakoztató olvasmány.

KULCSKÉRDÉS: AZ ÉRTÉKELES

Akár műalkotás a kritika, akár „csak” szolid, megbízható tudományos munka – legfőbb feladata a művek *megközelítően* valósághű értékelése. Vajon eleget tesz e feladatának a hazai szakbírálat? Abodý Béla szerint: „... bírálatainkban erősen meg-

csappant az értékmérés funkciója..." ... „Ha egy hónap kritikai termését egymás mellé sorakoztatjuk, valóban rengeteg mindent megtudunk – köztük az irodalomtörténet, az utókor, a nagyközönség szempontjából nem is elhanyagolható fontosságú vagy érdekességű dolgokat – az író személyiségének, néha életművének, olykor még konkrét művének milyenségéről is. Roppant keveset azonban az adott alkotás minőségéről, méreteiről.”

Kulcskérdésről van szó! Hogy egy konkrét művet (vagy írói életpályát) miképpen rangsorol, értékel a kritika: az gondolatmenetének summája, eszmefutásának végcélja, sarkpontja. Ha a bíráló ügyes, vagy akár artistikus hadmozdulatok alkalmazásával tér ki e feladat elől s az olvasó X kritikus cikkéből nem tudja meg, milyen író Y, akit bírál – azt egészen biztosan megtudja: milyen *kritikus* X. A tömegbefolyás szempontjából igen lényeges: ad-e a recenzió „osztályzat” vagy „besorolás” útján bizonyos gyakorlati *információt* az olvasó számára (aki fölöttébb gyakran csak ennek kedvéért néz bele a recenzióba). A gyakorlati információ: *érdemes-e elolvasni, vagy pláne megvásárolni a megírt könyvet vagy sem?* A közönség joggal neheztel azért, hogy az ilyen világos, praktikus eligazítás a recenziók jelentős részéből (egyesek szerint többségéből) hiányzik. S nem azért neheztel, mert úgy véli: azok elkonspirálják az értékeket. Hanem azért, mert – tapasztalata szerint – elkonspirálják a *fogyatékos-ságokat*.

E tendencia viszont világjelenség rangjára emelkedett. Jonathan Swift a XVII. század elején „a kritikának nevezett gonosz istenségről” írt. Kortársunk, Alan Dutscher, a nagy tömegek érdekeit képviselő amerikai szociológus ugyancsak teológiai színezetű hasonlata szerint „a kritikát megszállta a gyermek Jézus jóindulata.” Alkalmazását egy felmérés adataival támogatja. Eszerint egy bizonyos időszakban megjelent 1544 könyv közül 787 kapott semleges, 726 magasztaló és csupán 31 elutasító bírálatot.

Természetesen nem a kritikusok indulata, vérmérséklete változott az évszázadok során, hanem a könyvpiac struktúrája. A könyvkiadás iparosodott, az irodalmi mű árucikké vált. Köztudott, hogy a kapitalista világban minden áru mögött nagy, erőszakos, szívós érdekek állnak. Nagytekintélyű, mondhatnánk rettegett kritikusok némi kockázattal szembeszállhatnak velük. Az átlagbíráló – aki inkább retteg, mint „rettegett” – nem engedheti meg magának ezt a fényűzést.

Nálunk természetesen más a helyzet. Nem úgy érte, hogy nincsenek a kritika szabad kibontakozását gátló tényezők, hanem úgy, hogy a kritika szabad kibontakozását gátló tényezők *egészen mások*. E cikk célja nem ezek bemutatása, (nagyjából elvégezte Abódy Béla a Kritika 1968. 7. számában megjelent *A kritikus munkafeltételei* című cikkében, amelyből fentebb idéztem). Azt hiszem, amikor az „írói terror”-t emlegette – nem festett rémekről szólt. S az sem téved, aki úgy véli: nem csak irodalmi síkon tradicionálisan gyenge kritikai közszellemünk.

A teljesség kedvéért hozzá kell tennem: kiadóinkat senki sem vádolhatja gátlástalan kommercializmussal. S eddig még azt sem hallottam, hogy egy magyar kritikus a gyermek Jézushoz hasonlítottak volna.

Megközelítően pontos fogalmazással: a hazai irodalombírálat, ha nem is uralkodó, de egyik jellemző tendenciája: az írói fogyatékos-ságokkal szemben gyakorolt, mind az olvasóra, mind az íróra *megtévesztő* hatású türelem.

A REJTJELRENDSZER

Legalábbis a felszínen. Ugyanis az a bizonyos bogarászó olvasó nagyobb mennyiségű recenzió gondos tanulmányozása után minden bizonnyal rádöbben: a bírálatok nem jelentéktelen része a sorok között vagy „suba alatt” a mű lényegére vonatkozó, többnyire helytálló esztétikai kifogásokat, ezzel pedig bújtatott értékelést tartalmaz.

Ha például azt olvassuk valakiről, hogy „népszerű író”, mérget vehetünk rá, hogy

a kritikus az esetek többségében a sorok között körülbelül ezt a mondatot rejti el: „könyveinek egyetlen erénye, hogy el lehet adni őket.” „Néha a „kitűnő író” kifejezés kevesebbet jelent az egyszerű, jelzőtlen „író”-nál. (A különböző jelzők súlyán és fajsúlyán töprengve profán példaként eszembe ötlik egy Ferenc-körúti kávémézés a 30-as években. A tulajdonos a következő árlapot tette ki ablakába: „Kitűnő kávé 30, legfinomabb kávé 40, kávé 50 fillér”.)

Vajon mit jelent az, ha a bíráló megdicséri a szerzőt azért, mert mai témát választott, de egyetlen árva szóval sem említi, milyen *művészi színvonalon* dolgozta ki kétségtelenül mai témáját? Vajon félreérthető-e, ha a kritikus céltudatos következtetéssel inkább a szerző *előző* művéről, mint arról beszél, amit éppen megbírál? Vagy esetleg – a fejlődés lehetőségeit talán kissé könnyelműen felvillantva – a következőről, melynek talán még leghalványabb körvonalai sem bontakoztak ki a szerző agyában. Vagy például, ha egy kritikus túlságosan nagy súlyt helyez rá, hogy feldicsérje a megbírált szerző – a modern irodalomban sajnos kihalófélben lévő – tájleírásait s közben a jellemrajzról, az atmoszférateremtésről, a valóságúségről mélyen, de annál sokatmondóbban hallgat – nem úgy hat, mint amikor a csúnya nő szép hájáról – s csak arról – beszélnek kedves barátnői.

Ez a kritikai code, rejtjelrendszer talán mint önvédelem megállja a helyét (bár fölöttebb valószínűtlen, hogy éppen az érdekelt szerző s csoportja ne ismerje a codekulcsot). Közönségorientálás, izlésformálás céljait azonban aligha szolgálhatja. Nagyon valószínű, hogy éppen a leglelkesebb legjobb hiszemű, irodalomrajongó olvasók nem a sorok között, hanem a sorokban olvasnak, az enyhén ironikus dicséretből a dicséretet s nem az ironiát veszik észre; a manifest és a nem *lätens* mondanivalót, a rejtjeleket s nem valódi értelmüket.

644 SZÉPIRODALMI MŰ EGY ÉVBEN

Az adott helyzet nyíltabb – hogy úgy mondjam demokratikusabb – bírálatot követel, hiszen nem utolsósorban jellemzője az a statisztikai adat, amely szerint egyetlen évben, 1967-ben 644 szépirodalmi mű, köztük (s ez számunkra a legfontosabb) 238 élő magyar szerző műve jelent meg. Hogyha ehhez hozzáadjuk az azelőtt s az azután megjelent könyveket (nem beszélve a nem szépirodalmi művekről), akkor minden túlzás nélkül állapíthatjuk meg, hogy a könyvpiac a közönség számára a *nehezen áthatolható dzsungel* formáját ölti. (Világviszonylatban, UNESCO statisztika szerint a napi regénytermés: 350–380 mű.)

Ha egy lépéssel tovább menve a szépirodalmat információnak is tekintjük, akkor kétségtelen, hogy a modern ipari civilizációra jellemző, zavarbaejtő információbőséggel állunk szemben a „könyvipar” frontján is. Természetes, hogy eligazításként újabb információrendszerre van szükség, s e rendszer keretein belül a legnívósabb információt a kritikától kaphatja csak meg a közönség.

E ponthoz érve kétségtelen, hogy a dzsungelben való tájékozódás nemcsak az „egyszerű” olvasó számára nehéz. A folyóiratok, napi- s hetilapok szerkesztősege is nehezen tud lelkiismeretesen dönteni: mely művek *követelik* meg a bírálatot, melyek nem. Kire, mire bizzák magukat a döntést illetően a belső munkatársak, akik – akárhányan is legyenek – fizikailag képtelenek arra, hogy csak a magyar szerzők új műveit elolvassák? A „külsők”, a baráti kör, a fűlszóveg, az ösztön és a szerencse együttesen némi segítséget nyújthatnak ahhoz, hogy – az olvasóközönség tájékoztatásának érdekében – előbb maguk is tájékozódjanak sűrű közegükben, a könyvpiacon.

Mindebből azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a szakbírálat – jórészt önhibáján kívül – nem tudja még csak megközelítően sem átfogni a megjelenő könyvmennyiséget. S már csak azért sem válhatik *elsődleges* közönségorientáló tényezővé. Felmerül a kérdés: milyen tényezők orientálják a magyar olvasóközönséget?

Az előzmények után talán meglepően hangzik: bizonyos mértékben, bizonyos értelemben – *a szakkritika*. Jobban mint azt képzelnék. Amint arról az előzmények során szóltam: a recenzio nem tömegolvasmány. Ám a benne foglalt vélekedések – rejtjellel vagy anélkül – a szó szociológiai értelmében vett úgynevezett vélemény-irányítókon – tehát a maguk kis vagy nagyobb körében befolyásos embereken – keresztül igen nehezen vagy egyáltalán nem követhető módon s eredménnyel, minden bizonnyal eltorzult formában – de *behatolnak a tömegekbe*. Esetleg nemcsak azt befolyásolják, mit olvassanak; azt is, hogyan vélekedjenek olvasmányaikról. (Mindenkinek megvan a véleménye – csak néha másnál tartja.) Továbbmenve talán senki nem vonja kétségbe, hogy a Rádió, a TV, a napisajtó (vagyis a legelterjedtebb tömegközlelési eszközök) igen jelentős *könyvpropagáló* szerepet játszanak. Azzal is, hogy a TV és rádióelőadások értékelik az egyes műveket, de főleg azzal, hogy nyilvánosságra hozzák *megjelenésük pusztá tényét* s legtöbb esetben a szépirodalmi művek néhány sorba sűrített cselekményvázlatát. (Ebből a szempontból különösen nagy jelentősége van a nagy példányszámban megjelenő Könyvtájékoztatónak.)

Ha figyelembe vesszük a felsorolt nem bíráló, csak propagáló (s a dolgok természeténél fogva értékétől függetlenül minden könyvet *egyformán* propagáló) tömegorientáló tényezőket – akkor is ahhoz a megállapításhoz kell – a mindennapi tapasztalatok birtokában – eljutnunk, hogy *a választékot* többé kevésbé ismerő közönség – értékelés (s egyben szájpropaganda) szempontjából *önellátó*.

Miután a kritika tömegbefolyása viszonylag kicsi s vákuum nem létezhet – szerepét nagymértékben átveszi az a tényező, vagy jelenség, amelyet Kovács András rendkívül találó kifejezéssel „árnyékkritikának” nevezett.

Hogy az akár nyugdíjasok, akár aktívak által inspirált s közvetített „árnyékkritika” – vele s általa a tömegek önellátó vélemény és ízlésképződése – milyen rendkívül erős tényező, arra mutat az a közismert tény, hogy minden kritikai és reklámtámogatás nélkül válnak bizonyos könyvek meglepően – néha egyenesen megdöbbentően – népszerűvé. Az Állami Könyvtérjesztő Vállalat áruforgalmi osztályvezetőjének 1968. év végi, Rádióban elhangzott közlése szerint az esztendő legsikeresebb magyar szerzői Berkesi, Szilvási, Moldova és Passuth voltak. Amint jól tudjuk: Moldova kivételével a kritika és az úgynevezett elit-közönség áldása nélkül, sőt átkával dacolva. Hogy a reklámról beszéljünk (amely nálunk részben öröndetesen, részben kevésbé öröndetesen gyermekcipőben jár) – annak talán legegyszerűbb formája sem segítette őket. Még a könyvesboltok kirakataiban is ritkán lehetett látni a felsoroltak új könyveit. A könyvesboltok gyakornokai is tudnak az önellátó propagandáról s tudják, annak mindennél hatásosabb közbelépése folytán maximum hetek alatt óhatatlanul elfogynak. (Hiszen elvileg már akkor hiánycikkek, amikor megjelentek.)

A FILMKRITIKA PÉLDÁJA

Biztató példaként kínálkozik – az *orientáló* értékelés szemszögéből – a filmkritika. Tény az, hogy az utóbbi évek nagy eseményei a filmfronton zajlottak le, de az is, hogy részben a filmkritika érdeme, hogy szívós, kitartó munkával sikerült elérnie, hogy ma már a közönség elég sűrűn látogat olyan filmeket, amelyeknek egy része nem igazodik a közérthetőség primitíven megfogalmazott követelményeihez; azonfelül nincs bennük gyilkosság, avagy nem lehet őket szinte egyfolytában végignevetni. Alkalmi és hivatásos filmesztétáink nyilván azzal szerezték meg szakmai és erkölcsi hitelüket, hogy a rossz filmekről általában megírták, hogy *rossz filmek*. Ezért hallgat rájuk aztán a közönség egy része, amikor művészi, vagy egyenesen kimagasló alkotásokra hívják fel figyelmét.

Ebből azt a következtetést vonhatja le az irodalombírálat – különösen az új magyar irodalom vonatkozásában –, hogy mindent, vagy csaknem mindent többé-kévesbé

ajánló jelleggel propagálni körülbelül azt jelenti: *semmit sem propagálni*; a közepes alkotást a legközepesebbel egybemosni.

A nagyon hasznos, szükséges és még hozzá kitűnően szerkesztett Könyvtájékoztatónak senki sem vetheti szemére, hogy csupán *feltárja* a választékokat s *nem beszél* le bizonyos könyvekről a potenciális vásárlókat. A jelekből úgy tűnik: ilyen irányú kifogások nem éppen alaptalanok a kritika egy részének angyali szelidségére vonatkoztatva.

A semleges, a se hideg, se meleg, a szinte kihámozhatatlan, helyenként a „szédelgő feldicsérés” fogalomkörébe sorolható esztétikai ítélet nem igen lehet szakmai és erkölcsi alapja az igazi értékek kiemelésének, a közönség figyelmébe ajánlásának. (Nem is beszélve arról, hogy az íróval szemben sem méltányos eljárás hibáinak, sőt „vétségeinek” eltitkolása. Különösen akkor, ha figyelembe vesszük, amikor nagyon sokan kapnak rá az olvasásra, ugyanakkor – a kereslet-kínálat vastörvényeihez alkalmazkodva – nagyon sokan kapnak rá az *írásra*. Egyre többen s többen tesznek szert közepes szintű, elfogadható, vagy éppen hogy elfogadható íráskészségre anélkül, hogy gondolataik, alkotói egyéniségük megérdemelné még azt a mérsékelt színvonalú készséget is, amellyel kifejezik őket. A kritika bármely okból eredő elnézésének következményeként is igen sok derék állampolgár előtt titok, miszerint ő nem író, csupán – dilettáns.)

DEMOKRATIZÁLÁS

Az eddigiek során talán kikristályosodott, hogy az olvasó alapján véve keveset kér a kritikától. Főleg azt: legyen őszinte és közérthető. A szerénynek tűnő kívánságok jobban megvizsgálva – nem is olyan szerények. Mert ha a két főigényt – s természetes velejáróikat – mélyebb tartalmukban vizsgáljuk, fokozatosan nyilvánvalóvá válik, hogy nem kevesebbről, mint a kritika *egészének* demokratizálásáról van szó, ami természetesen más társadalmi tényezők demokratizálásától aligha lehet független. Napjainkban a demokratizálás – bármely téren – annyira természetes, hogy a hozzá vezető út első lépése nem más, mint különböző evidenciák újrafelismerése.

Az utóbbi időben többen rámutattak (az evidenciák sorsa: nem lehet eleget *újra* rájuk mutatni), hogy a kritikus tulajdonképpen olyan *olvasó*, aki a többinél esztétikában s más tudományágakban képzetesebb, náluk jobb ízléssel, fejlettebb ítélőerővel, kifejező és (néha a kellenél több) absztrahálóképességgel rendelkezik.

A jelek szerint számos kritikusnak szembe kell néznie a fentiekben kifejtett evidenciával. Ha csak rövid ideig szembenéznék vele, nem kerülhetik el a felismerést, hogy a kritikus, mint egyén, a kritika, mint műfaj és intézmény: a közönség érdekvédelmi szerve. S senki sem képviselhet rétegeket, tömegeket, ha nem azonosul vágyaikkal, törekvéseikkel, igényeikkel, ha bizonyos fokig s értelemben nem az ő szemükkel látja – elviség s tudományos igény feladása nélkül – szakterületét.

Ez a felismerés valószínűleg még akkor is az őszinteség általános követelményének legalább részbeni kielégítéséhez vezet, ha az írói terror kétségtelen tény, s azt a kritikust, aki „megvédi” az olvasót a rossz könyvtől – az olvasó aligha tudja megvédeni annak szerzőjétől. S feltétlenül a közérthetőség követelményének teljesítéséhez, ismét egy evidenciához vezet: aki publikál, annak írás közben a publikumra is kell gondolnia.

Természetesen nem az egész közönségre, még csak nem is a többségre. A reális program: a *véleményirányítók* megnyerése; az esztétikailag többé-kevésbé képzett, a kritikára hallgató, annak vélekedéseit a kommunikáció csatornáin keresztül tovább sugárzó olvasói elitréteg számának növelése.

Bjelinszkij szerint: „A kritika mozgó esztétika.” Valóban mozognia kellene. Mert ahol jelenleg áll – annyi tehetséggel, potenciával, tudással, jószándékkal, sőt kiváló teljesítménnyel – az a közönségorientálás szempontjából nézve – holtpont. A kifejezés talán erős. De talán megközelítően illik a helyzetre, amelyet a közönségtől többé-kevésbé független kritika s a kritikától többé-kevésbé független közönség jellemez.

SZÍNHÁZI LEVÉL BUDAPESTRŐL

- NYÁRI VITÁK A KÖZÉPSZERŰ AVAGY UNALMAS SZÍNHÁZRÓL.
 - KÉT KLASSZIKUS BEMUTATÓ: IBSEN: SOLNESS ÉPÍTŐMESTER.
 SHAKESPEARE: ATHÉNI TIMON. - KÉT MAGYAR DRÁMA: ERDÉLYI
 SÁNDOR: MOZAIKOK, GODA GÁBOR: A PLANÉTÁS EMBER.

Az idei nyár legnagyobb jelentőségű színházi eseménye (a Kalevala érdekes bemutatója mellett) a Népszabadságban lezajlott színházi vita volt. Végre mindazt, amit eddig csak a színikritika magányos kóborlovagjai hangoztattak itt-ott, most a vita legnevesebb résztvevői is megerősítették (részben más lapok hasábjain): színházi életünkön a tisztas közepszerűség, a csendes unalom uralkodik. Felszínre kerültek a színházak szervezeti fölépítésének, a műsorpolitikának, a kritikának, a rendezésnek, a színészképzésnek különböző bonyolult összefüggő kérdései, elhangzott sok megszívlelésre és főleg megfontolásra méltó érv. Arra persze majd csak a jövő ad választ, sikerült-e ezzel megrendíteni a színházi világban nem ritka önelégültség sziklavárait?

A változtatás komoly szándéka nélkül ugyanis valószínűleg nagyon hamar utoléri színházainkat az a bizonyos válság, amiről Boldizsár Iván joggal állítja (Színház, 1969/IX.), hogy még nincs, hiszen az előadások nem rosszak, csak közepszerűek, s többnyire a nézőtér is megtelik. De kikkel? Kik azok, akik estéről estére udvarias tapssal, de minden különösebb belső lelkesedés nélkül megköszönik a színművészek fáradtságát? Többségüket alighanem a megszokás viszi színházba. Ez a megszokás egyrészt családi hagyományokból ered, másrészt abból, hogy a felszabadulás előtt a polgári-értelmiségi körök társasági illeméhez, a felszabadulás után pedig a munkásmozgalom kultúrigényéhez tartozott a rendszeres színházlátogatás. De csak múltidőben. Ma sem a társasági, sem a mozgalmi illem ilyen követelményeket nem támaszt, illetve nem vesz szigorúan. A színháznak tehát a maga erejéből kell megtartania, s – mivel az idő a meglévő törzsgárdát egyre fogyasztja, – fiatalokkal feltöltenie közönségét. A maga erejéből, vagyis azáltal, hogy olyan mély, színes és a mai ember érdeklődési körébe vágó élményt kínáljon, amire vetélytársai: a film, a TV, a tömegkommunikációs eszközök jellegükből adódóan képtelenek. Ennek elsődlegessége mellett persze nagyon hasznos lenne, ha – amint a fiatalok minősíthetetlen színházi viselkedésén háborgó, s az idősebbek gyakran hasonló magatartásáról megfélelmező Pócs Sándor javasolja a Népszabadságban: – létrehoznának egy ifjúsági színházat. Vagy, ha színházaink lényegesen több erőt, tehetséget fordítanak a fiatalokat meghódító, hozzájuk szóló előadásokra. Jól ki kellene használni az amatőr színházi mozgalom újabb keletű föllendülését is. *Megfelelő* eszközökkel segíteni, ösztönözni kellene, hogy minél több fiatal kapjon kedvet hozzá és találja meg ebben a formában a hön áhitott önkifejezés lehetőségét. Aligha van ennél jobb „iskolája” a jövőbeni közönség nevelésének, s ráadásul ez a színész és rendező tehetségek kiválasztódásának jelenleg nem túlságosan szerencsés folyamatán is sokat segíthetne.

Az érdeklődés fölkelésének legegyszerűbb eszköze az időszerű társadalmi problémák előtérbe állítása. Ezt teszi az új évad két klasszikus bemutatója, valamint Erdélyi Sándor Mozaikok című színműve is. Egyik előadást sem dicsérhetem fönttartás nélkül, egyik sem igazán nagy élmény, de mind a háromon érdemes elgondolkodni. Gondolati magvukat az anyagiasság problémájának világszerte időszerű, és nálunk az új gazdasági mechanizmus bevezetése óta különösen kiéleződött gondoljai töltik föl friss szellemi energiával. Mindhárom előadásban azon a veszélyen van a hangsúly, amit az önérdék gátlástalan előtérbe helyezése az emberi értékekre vonatkozóan jelent.

Henrik Ibsen Solness építőmester című darabját a teljesség, a tökéletesség, a mű-

vészi csúcs elérése utáni emberi vágyakozás és az öregedő férfi ifjúság-sóvárgásának szimbólumaként szokás értelmezni. A „torony”, ahová az öregedő építőmester szédülését leküzdve fölhajszolja magát, s ahonnan a siker pillanatában lezuhan, a magas eszmények és a visszahozhatatlanul elmúlt pillanat jelképe. A Vigszínház mostani előadásán Várkonyi Zoltán rendezése és a főszereplő Báti Lajos játéka (a többi színész közepszerű vagy gyenge) a dráma egy kevésbé hangsúlyozott összefüggését emeli ki, azt, hogy a tragikus sorsú építőmester történetében az anyagiasság szelleme csap össze az élet gazdagabb értelmezésével. Solness semmilyen világi vagy erkölcsi törvénnyel sújtható bűnt nem követ el, mégis életével fizet tragikái vétségéért: azért, mert mindennél fontosabbnak tartotta érvényesülését. Kevesebb, mint amennyi lehetne, belső világa tartalmatlanabb, mint amennyinek az a lány képzele, aki csak egy kivételesen nagy pillanatában látta. Kevesebb, mert csak egyetlen értéket ismert el: az anyagi sikert. Minden eszményt és érzelmet elsorvasztott magában, hogy ezt elérje. Föláldozta otthonát, engedte megromlani a feleségéhez fűződő viszonyát, engedte tönkremenni az asszonyt, nem segített sem rajta, sem hajdani tanítómesterén, majd vetélytársán, akit tönkretett, sőt ravasz lélektani módszerekkel mindent elkövetett, hogy leendő fiatal vetélytársát is belsőleg megnyomorítsa, alkalmatlanná tegye a vele fölveendő harcra; lemondott szép sorjában álmairól, és még a hozzá vonzódo fiatal lány érzelmét is gátlástalanul kihasználta anyagi indítékú, aljas célokra. Az önérdék mindenáron való érvényesítése miatt azonban le kellett mondania a harmonikus emberi kapcsolatokról. Magányos ember lett tehát, érzelmi világának kielégítetlen vágyai lassan tűrhetetlen belső feszültséggé halmozódtak föl. És ekkor lép életébe egy erős egyéniségű, az anyagi siker helyett csak az eszmények értékét becsülő ifjú nő, aki számonkéri tőle elmulasztott lehetőségeit. Solness ugyanis nagy ember lehetett volna. Az emberi nagysághoz azonban teljesítmények kellenek, a teljesítményekhez bátorság, akaraterő és – nem utolsósorban – mások megbecsülése, szeretete. A nagyság nem kis mértékben olyan tettekből áll össze, amelyeknek nincs közvetlen haszna. Az öregedő építőmester érzelmi okokból vállalkozik haszontalan tetteire, bizonyítani akarja, hogy az eszmények világának értékeit is megbecsüli. Teste azonban, mivel ilyen követelményekhez nem szokott hozzá, döntő pillanatban nem engedelmeskedik; az építőmester életével fizet azért, hogy későn ismerte föl a személyiség kiteljesedésének, a harmonikus életnek a belső föltételeit.

Még harsányabb tiltakozás a pénzhajhászó világ ellen Shakespeare Athéni Timon című színművének előadása a Nemzeti Színházban. E darabot a kritika a „problem play”-ek, a problematikus művek közé sorolja, és tudtommal sehol nem népszerű. Angliában utoljára Lear király világhírű alakítója, Paul Scofield használta föl, hogy próbára tegye színészi képességeit a stradfordi színház John Schlesinger rendezte előadásán. Nálunk először Petőfi kacérkodott a lefordításával, 1852-ben azonban Kelemenfi (Hazucha) László magyar szövegével mutatta be a Nemzeti Színház. Jelentősebb ennél dr. Németh Antal vállalkozása, aki 1935-ben vitte színre az Athéni Timont Somlay Arthur kedvéért. A korabeli kritikák általában kiemelik, hogy a darab nem tartozik Shakespeare legjelentősebb művei közé. Dicsérik Somlayt, hogy a divatos szavaló (deklamáló) stílus helyett „társalgási” stílusban mondta a szöveget, Schöpfunglin azonban számonkéri rajta az elsikkasztott verset, Cs. Szabó László pedig azt írja, hogy Sugár Károly (Apemantus) „lejátszotta *Árgyelt*”. Mindenesetre dr. Németh Antal halhatatlan érdeme, hogy Szabó Lőrincet a most is használt kiváló fordítás elkészítésére ösztönözte.

Néhány kritikus annyira gyengének tartja az Athéni Timon dramaturgiai fölépítését, hogy föltételezi, a befejezést talán nem is Shakespeare írta. A modern ember a korábnál kevesebb idegenkedéssel szemléli a darabot, és fölismeri, hogy a gazdag költői anyagban nem az ember és külső világ drámai küzdelme, hanem a lélektani folyamat az értékes. A Nemzeti Színház rendezője, Major Tamás abból indult ki, hogy az Erzsébet-kor színháza népszínház volt, látványosság, olyasmi, mint ma a cirkusz. Az előadást is megpróbálta cirkuszi keretek közé helyezni, de ismét, mint már annyi más rendező, a színészhány problémájába ütközött. Nincsenek akrobatikus képzettségű, nincsenek a clown (bohóc) szerepek betöltésére alkalmas színészei, a meg-

levő gárda pedig meglehetősen ötletszegény. A színpadot sűrűn (és gyakran kissé fölöslegesen) átrendezgető cirkusz-szolgák vagy a porondot jelképező szőnyeg önmagában még nem terem cirkusz-hangulatot. Ezt a színészi mozgás dinamikájának, a harsány látványosságának, a sziporkázó ötleteknek és az előadás ritmusának kellene létrehoznia. Ám a túlságosan hagyományos színészi játék miatt Major elképzelése bizony nagyon szegényesen valósul meg. Kellemetlen meglepetést okozott, hogy a Nemzeti Színházban rendszerint nagyon jó jelmezek most kifejezetten rosszak, eklektikus stílusuk erősen zavaró, és a díszletek sem a legjobban sikerültek.

Major Tamásnak azonban mégis sikerült átlag fölé emelnie a bemutatót azáltal, hogy a címszerepet a fiatal Iglódi Istvánra bízta. Iglódi színész egyénisége, eszközeinek gazdagsága nem mérhető Somlay vagy Scofield mércéjével ma még. Szerepértelmezése azonban kristálytisztá, alakítása a leggondosabban, legelmélyültebben kidolgozottak közé tartozik. Kiválasztásával Major Tamás nyilván a dráma költői és gondolati értékeit akarta kiemelni, – teljes sikerrel. Iglódinak bravúrosan sikerült egy ívbe összefognia Timon viselkedésének, gondolkodásának két ellentétes végétét: a tékozlást és átkozódást azáltal, hogy szerepét Dosztojevszkij felől közelítette meg. Amennyire zavar, hogy néhány színészi megoldását ismerősen érezzük. A félkegyelmű tavalyi bemutatójából, annyira szerencsés Timon és Miskin herceg párhuzamba állítása. Annak idején Schöpflin Aladár úgy érezte, az Athéni Timon egyetlen hatalmas káromkodás. Most ez a hasonlat eszünkbe sem jutna, Iglódi annyira megváltoztatja a darab felhangjait. Hősenek a jóságba vetett mély és őszinte hitéből indul ki. Eszerint Timon sohasem volt esztelenül tékozló nagyúr. (Ezt számonkérni tőle félreértése szerepfölfogásának.) A gazdagság állapota számára kizárólag az ártatlanság megőrzésére adott társadalmi lehetőség. Egy illúzió-világban él, melyben az emberi eszmények zavartalan érvényesülését semmi nem akadályozza. Vagyona lehetővé teszi, hogy sem az emberek, sem a világ rosszindulatáról, önzéséről, az anyagi javak elosztásának könyörtelen törvényeiről ne vegyen tudomást. Világának alapképlete, hogy ha mindenki, mindig, minden tőle telhető eszközzel csak örömet akar okozni másoknak, akkor az emberiség boldogsága háborítatlan. Timon vakon hisz az önzetlenségben, vakon bíz az emberekben. Naivul így elmélkedik: „ő, drága barátaim, az istenek bizonyára gondoskodnak róla, hogy egyszer majd nagy segítségemre legyetek: máskülönb hogyan volnátok barátaim? ... minek kellene barátok, ha soha nincs rájuk szükségünk? A világ legfőlölslegesebb teremtményei volnának, ha soha igénybe nem vennék őket...” Nem kell sem cinikusnak, sem világgyűlölőnek lenni e gondolatmenet illúzióinak ítéeléséhez. Amikor Timont a *követelés* korábban ismeretlen fogalma rádöbentti saját anyagi romlására, kénytelen tudomásul venni a valóságot olyannak, amilyen. Tudomásul veszi, megérti, de a rideg érdekre fölépülő világot nem fogadja el. Kivonul belőle és pusztulását kívánja. Nemcsak szavakba foglalt átkával, de tetteivel, egész viselkedésével kívánja ezt a pusztulást, ha már a világon változtatni nem tud, de nem is akar, nem is próbál. Az a legmélyebb vágya, hogy még tökéletesebben kivonuljon belőle: örökkévaló lakást építsen magának „a sós partszegélyen. Melyet pupus tajtékjával naponta Végigsöpör a tenger”. Freud mélylélektana szerint az ártatlanság születés előtti állapotába vágyik vissza. A tökéletes ártatlanságba. Ezért kevesli Alcibiades barátságát, amely az ártatlanság harmóniájának megsértésével, a véres harcokkal és a pénz uralmának elfogadásával jár illetve járna együtt. Alcibiades ugyan különb a többiekénél, bizonyos eszményeket (barátság, hűség) tiszteletben tart, a lényegen azonban ő sem akar változtatni. S ez a lényeg Timon szerint, hogy a pénz „minden emberi és természetes tulajdonságot az ellenkezőjére változtat”.

Iglódi a szentet állítja elénk, aki – Apemantus szavai szerint – nem ismeri a közeputat. Rendkívül tisztá szövegmondása minden árnyalatában kibontja a dráma páratlan, Shakespeare művei közül is csak a Lear királyéhoz hasonlítható költői gazdagságát. Értelmezése ugyan nyilván csak egyike a lehetséges értelmezéseknek, de gondolatgazdag és minden árnyalatában indokolt. A színészi megvalósítás már kevésbé sikerült, bár dicséretes módon próbálta sok mozgással és hangszínváltással pótolni –

különösen a második rész – cselekményszegénységét. Alakításának a forróvizes vendéglátás dühkitörése a csúcspontja.

Ahogy Athéni Timon, úgy Erdélyi Sándor – a Katona József Színház új magyar bemutatójának szerzője – sem ismeri a közéletet. Az anyagiasság szellemének erkölcsstelensége elleni fölháborodásában ítélkező indulata oly heves, hogy a drámai ív kirajzolásához már nincs ereje. A jól megszerkesztett egyes jelenetek nem állnak össze drámai szerkezetűvé, s az érdekes párbeszédnek költői ereje a mindennapiság, az egész színmű színvonala az újságírás (zsurnalizmus) szintjén mozog. Mindezt a darab valamennyi kritikusa elmondta, sőt néhányan olyan túlzásokra ragadtatták magukat, hogy a probléma indokoltságát is tagadták. Az egyik napilap kritikusja például azt állította, hogy a darabban fölvetett társadalom-erkölcsi kérdés voltaképpen csak látszatkérdés, mert ha a főhős megfogadná a minisztériumi tisztviselő ajánlatát, konfliktusa ki sem alakulna. Ez a vélemény mindennél jobban alátámasztja Erdélyi mondanivalójának fontosságát.

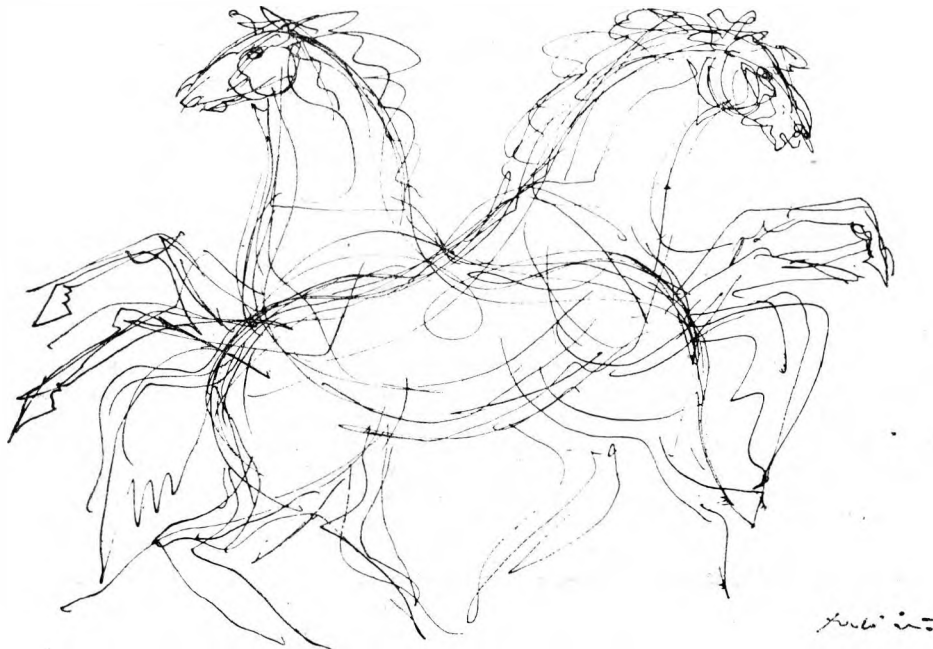
Mindaz, amiről Erdélyi Sándor Mozaikok című színművében szó esik, nem ismeretlen az újságolvasók előtt; és sajnos, bizonyára nagyon kevés néző akad, aki a valóságban ne találkozott volna a lustaság, a tehetségtelenség, valamint az eszközeiben nem válogatós anyagiasság ijesztő erejű szövetségével. Erdélyi érdeme, hogy drámai élet-halál kérdéssé próbálta sűríteni e társadalmilag rendkívül veszélyes problémát. Ha jól belegondolunk, abban, amit Török Iván, a dráma főhőse el akar érni, nincs semmi túlzás. Sőt. Elemi kötelessége, hogy rendet teremtsen a vezetése alatt álló intézményben; elérje, hogy a dolgozók dolgozzanak, hogy a tehetségtelenség, lustaság és becsstelenség ne kényszeríthesse rá akarátát a jószándékú emberekre. A munkához elengedhetetlenül szükséges erkölcsi egyensúly helyreállítása végett okvetlenül bizonyítékot kell adnia az embereknek, hogy a becsületes viselkedés társadalmilag erősebb a gátlástalan haszonlesésnél. Mindenáron keresztül kell vinnie tehát a nyilvánvaló bűn leleplezését és megbüntetését. Érvényt kell szereznie a szocializmus alapelveinek, hogy a társadalom anyagi javaiból az emberek tehetségük és teljesítményük alapján részesüljenek, – misztifikált ál-érdemek helyett. Ha Török Iván elfogadná a minisztériumi tisztviselő megalkuvó ajánlatát, ha megvárná, amíg a főbűnös nyugdíjba megy, a többit meg hagyná békében, aligha sikerülne az intézmény erkölcsi szellemét helyreállítani. Török Iván, ha komolyan veszi társadalmi kötelességét, nem lehet türelmes a társadalomnak okozott kárral szemben, ami abból adódik, hogy a lusták, tehetségtelének és pénzéhes ügyeskedők nem a társadalmi hasznosságuk, nem a munkateljesítményük alapján és arányában részesülnek a társadalmi javakból. És nem lehet türelmes emberek megfélemlítésével, megalázásával, törekvő jószándékuk, munkakedvük letörésével szemben sem. Sajnos drámabeli bukását végül is egy mellékkörülmény okozza (beleszeret titkárnőjébe, aki – véletlenül – helyettesének felesége!), és ez erősen súlytalanítja tragédiáját.

Erdélyi Sándor tehetséges, rokonszenves szándékú drámairó. Fogyatékos művészi eszközei, írói éretlensége ellenére e szándék igazsága ragadhatta meg a színészeket (elsősorban Sinkovits Imrét), akik a maguk egyéniségével sikeresen gazdagították a szereplők jellemét, és mindent megtettek, hogy élettel, feszültséggel töltsék meg a színpadot. A rendező Babarczy László gondosan kidolgozott minden részletet, minden mozzanatot. Ritka pontossággal összehangolt együttest láthattunk végre a színpadon, és talán ennek köszönhető, hogy egy-egy jelenetben sikerült is a feszültséget kiszűrésig fokoznia. Sinkovits elegáns öltözkékének enyhe kuszaságától a kapkodó rakosgatásig minden lehetőséget fölhasznál, hogy az emberi bukás indoklása érdekében hősnének türelmetlenségében a taszító vonásokat hangsúlyozza. Avar István és Balázs Samu nagy jelenete pedig, amelyben az analitika tehetséges, de erkölcstelen vezetője félelmetes logikával kényszeríti ki a maga részét a másik bűnös úton szerzett hasznából, íróilag és színművészetileg egyaránt az előadás csúcspontja.

Goda Gábor A planétás ember című regényének Molnár Gál Péter készítette színpadi változata a Thália Színházban más szempontból érdemel figyelmet. Kazimir Károly harsány, ötletekben gazdag rendezése, a jól kidolgozott, látványos színpadi mozgalmasság a színházi élmény sajátos jellegét igyekszik fölerősíteni. Az átdolgozás

hiánytalanul átmentette Goda Gábor sajátos stílusát, csipős iróniáját, nyelvi humorát, és jól játszható szerepeket adott a színháznak. Azon persze, hogy a cselekmény túlságosan vézna, a társadalmi szatíra túlságosan halk és finom, az ügyes Molnár Gál Péter sem tudott segíteni. A lélektanilag motiválatlan figurákat a színészek a szerepek korlátaiban belül állítják színpadra. Egy-egy ember- és gondolkodás-típus sajátos képviselői puritán színészi eszközök révén válnak nevetségessé. Emlékezetessé csak Harsányi Gábor pazar alakítása válik közülük. Harsányi félszeg, de kivagyyi vidéki suttyója keskeny vállalival, Hitler-bajuszával, örökké zsebredugott kezeivel, alattomos ügyeskedéseivel, vágyaival és visszakozásaival sokáig feledhetetlen alakítás. A legnagyobb és leghálásabb feladat Szabó Gyulának jutott, aki az egyetlen aránylag gazdagon árnyalt jellemet, a planétás embert alakítja. Telivér embert formál, aki szereti és szomjazza az élet minden élvezetét, a bort, szerelmet, sikert, pénzt, közfigyelmet, elismerést. Az élvezet ember figurájának költői mélységeket ad, elhiteti, hogy a világ változása és a balszerencse sodorta nevetségességbe, majd bűnbe a kóklerből engedélyes madárkereskedővé alakult öreg zsványt. Azon persze, hogy a figura önsajnálata taszítja a mi – már-már megrendülésig mélyülő – szánalmunkat, nem tud segíteni. Az egész előadásban van valami fiatalos jókedv. Kazimirnek sikerült összehangolni a színészek játékkedvét a színpadi fegyelemmel. Harsányi Gábor és Szabó Gyula kiemelkedő alakítása ellenére az előadás fő értéke egyfajta kollektivitás, amely bizonyos sodró erőt ad a jelenetek többségének. A Neruda, az Euripidész bemutató, valamint a Bacchusról szóló iskoladráma előadása után most ismét figyelemreméltó jeleit tapasztalhattuk a Thália Színházban kialakuló sok-mozgásos, összehangolt, komikus helyzetekben robbanékony játéktílusnak.

Sok szó esik mostanában a magyar dráma fokozott támogatásáról. A hírek szerint a Madách Kamaraszínházban csak magyar drámákat fognak játszani. (Az idej két bemutató közül az egyik Alekszej Tolsztoj Rakéta című színműve volt.) Jó lenne, ha ezek a tervek megvalósulnának. De változatlanul vallom: merészebb rendezői képzet és jobb színészi alakítások nélkül nem remélem a színházi színvonal tölfelé ívelését. Ez persze nyilván összefügg a műsorral és szervezeti kérdésekkel, de alapvetően fontos.

Zsoltárok alkonyatkor

1.

Vörös és kék márványok,
fekete márványok fehér erekkel:
a fény madarainak rebbenése
hajnalodik hűvös és asszony-sima
tapintható hűségekben: ó, élénk
villanó, felszökkenő oszlopsorok...
Ős-Egyiptom, Babilon, Júdea
derengő folyói, lehajolok habjaitok-
hoz, felnyújtom kezem fellegetekhez:
mindenütt fény, fény és vidámság:
márványok énekében indul el
a férti, hogy szerelmes lányok
ruháját megoldja: olajfák és
egyek, olajfák és tenger: hallgatok
s hallgatok arcra borulva, kíváná-
sában a közelítő szélnek, mi
felemel fehér kupolákra: mindenütt
a messzeség kéksége, idő kéksége
sebez meg sajtó márványokban,
zaklatott, szűz-tengerekben.

2.

Szerelmesem, zsibbadó ujjaim
fogságba ejték emlőidet
s tűz lett az egész mennybolt;
felgyullottak a hajfűrtjeid
s a városok mind lobogni kezdtek;
tűzet szültél ágyékdoból, s én
hamvadtam volna parázs-egyekkel,
de olaj-jelt irtál homlokomra
s a tűz zengése halványult, kék
lett, s most vénen, csönd-sűjtva
üvöltözöm láng után, mi öledből
szállt fel, madarai után a telt-
tűzű napnak, melyek messze,
messze, messze sem szűnnek
légző lángodról énekelni.

Délen

Tartottál pórázon, falakkal körülalasztál,
 korholtál s vártad a bűnbánó szavakat,
 és nézd, zsugori herceg, nézd az idegen fajú állatokat!
 Ide lebeg hozzánk a rája s ide úszik a kardhal,
 árnyékunkon nagy déli madarak árnya húz át.
 Elszállnak felettünk, újra jönnek.
 Ó mit értek a gyepon a tüskék s a falon az üvegcserepek!

Hoztad fölém a búrát, dicsértetted a ködöt, s az ónszínű fellegeket.
 „Amit itt látsz, csak az van” – működtetted a cenzorodat.
 Csonkítás hercege, mit ért a tiltás!
 Vertél a földre, vertél iszapba,
 dicsértetted a port és a saras havat.
 Ó herceg, sápadt, egy szemű Poliphémosz,
 mit értek a szigorú szavak?

Nézd, néznek rám piros forradás-szemeikkel a fák,
 karjukon, szemükben orchideák.
 Nyomtól a földre – hallod, zúg a magasság,
 a vízesés fent, a fennsík peremén s a szél itt, a sziklakertben!
 Tiltottál, óvtál s valami történt.
 Nem hevered ki, egyszemű herceg!

(Kuba)

KALEIDOSZKOP

Széljegyzetek

VERLAINE

Egy Verlaine-verset az első pillantásra, az első akkordra könnyű felismerni, anynyira egyéni hangütésű, zenei fogantatású ez a líra. Ars poeticájában maga nevezte meg legfőbb jellemzőit a zeneiségben és a pátosztól való irtózásban: „de la musique avant toute chose”. De egy ars poetica szabályai sohasem rajzolhatják le az egyéni ihlet eleven, lüktető hullámlzását, a lélek fodrozódásait. Verlaine költészetének is megvan a maga pszichéje, legmélyén valami igen-igen finom, folyton magát fékező érzelmesség rejlik. Ez a primitív hangú költő voltaképp rafinált művész, kit önkéntelen, de szinte elképesztő önkritika vezet énekének minden modulálásában. Hiszen avval indult, hogy a watteau-i rokokó azürkék és rózsaszínű, nevető selymek és csipkék leplébe burkolt, sorvasztó mélabúját hangolta át fojtott csengésű versekké. Az ily másodlagos ihlet nem vall élettől telített, kényszerű mondanivalóval birkózó költőre. Csak később tör utat az érzés a maga nevében, egyedül önmagára figyelve, de ekkor is, mintegy szégyenkezve, gyöngéd melódiákba, virágszirmok s a párás éjsz-neibe öltözteti csupasz hevületét. Majd pedig a szenvedés könnyecskéiben oldódik kristálytisztaságúvá, s megtalálja az elragadtatás édesen szárnyaló hangjait is. A testi gyönyör énekeiben megőriz valamit a romlott gyermek elcsodálkozásából, erotikája, a maga öntudatlanságával, szinte bántó, több és kevesebb, mint a bűn, de sohasem brutális. A vénuszbarlangtól a Madonnához visszatért, vagy kettejük közt tévelygő, kifinomult és megtört Botticelli rokona Verlaine.

Nagy dioszkurosztársa a modernségben: Baudelaire úgyszólván ellentétének mondható; emezt stílusa, önkéntelen kifejezőmódja, érzéseinek feszültsége a nyílt formák, a teljesen kimondott igék, önálló dinamikájú szavak, jelzők, telt képek felé vonják, szereti a szép szavak solitaire-szinkrázását, a ritmikus kizengéseket. Verlaine lírai pszichéje inkább az „énorme et délicat” Középkoré, mint a szintén roppant, de pompázatos Reneszanszé, ám a „roppant nagyot” is csak ily távolságból szerette. Írtózik a nagy hatástól, az ékesszólástól, s nem fáradtságból vagy a klasszikusok tudatos ökonómiájából eredően, hanem ösztönből, mely a filigrán, az elhaló, a másvilági felé viszi. Dekadens, de nem e szónak közhasználatú, téves értelmében, sem nála, sem Baudelaire-nál nem lehet művészi hanyatlásról beszélni, e jelzővel csupán erkölcsi ingatagságuk illethető, s méginkább – a szó helyes értelmében – a természetes életösztönökkel való szembefordulásuk. Amit művészi szemszögből szokás dekadenciának nevezni: a dekadens líra a modern, az ideáltalan lélek egyik állomása volt, a túlzott köldöknéző énkultusz, a világ közösségéből kiszakított én lírai elemzése. Innen ered támasztalan süllyedezése, hánykolódása jó és rossz, erő és gyengeség között, az énbén rejtőző érzelmek ellentétes impulzusai szerint.

Verlaine dekadens lélekalkata természetesen egyúttal stílus is, árnyalt és elemző; sohasem plasztikus, földoldja a nagy színfoltokat, s a többi szimbolistától eltérően, ritkán használ kidolgozott képet (pl. a Balsors lovag, vagy a sír mélyén ringatott bölcső), – inkább csak egy-egy részletbe sűrített hasonlatot vet föl („amour de chèvre”: szeretet, mely nem tud repülni, csak szökell, mint a kecske), vagy érzelmi átvitelt (a börtönablakból látott kék ég és faág, mint az elfecsérelt ifjúság ellenképe). A szimbólum inkább affektív szerepű, mint magyarázó vagy ábrázoló, s ezért oly kevéssé plasztikus (a tájon az ősz hegedűi sírnak). Technikája pedig a dekadens, a feloldódó természetek legrokonabb kifejezőmódja: a zene. Kedvelt módszere a következő: egy-egy

felvázolt kép után odavetett rímbe, sorban vagy a végső versszakban visszacsapódik az érzelem és megtelíti a képet. Tisztára zenei módszer: nem a ritmikus, lejtő és emelkedő elrendezés, az egyensúlyos tagolás dinamikája bontja ki az érzelem iramát, hanem a modulatív kizengés, mely fokozódik s elhal, nem ütemeket, hanem egész dal-
lamokat ismét, és legkisebb egysége a strófa.

APOLLINAIRE ÉS AZ ÉRTHETETLEN KÖLTÉSZET

Midőn az első világháború után az izmusok áradata előntötte az irodalmat, azt hittük, hogy e zűr az egyetemes felfordulás következménye, káosz az irodalomban is, bomlástünet és egyben útkeresés. Tudtuk persze, hogy az új irányzatok és iskolák mind egy-két évtizeddel előbb keletkeztek, ám – úgy véltük – már akkor is egy hanyatlóban levő korszak szüleményeként, s a háború csak forrpontra hevítette erjedésüket, mint a láz a lappangó betegség csiráit; utána csillapodásnak, leülepedésnek kell következnie. A történet igazolni látszottak ezt a hitet, a kubizmus, dadaizmus, szimultanizmus, konstruktivizmus, aktivizmus és a többi teorema-bábálta irodalmi válfaj mintegy varázsszóra eltűnt, a költészet tisztább, konkrétebb formák felé fordult, csupán a szürrealizmus és az expresszionizmus tartották magukat, nyilván, mert a valóság eleven anyagából ragadtak fel valamit, ami csak az ő eszközeikkel volt kifejezhető. Ezért dolgozhattak program nélkül, míg a többi izmusnál előbb született meg az elmélet, mint a mű. Fennmaradásuk bizonyítja, hogy történelmi erők működnek az irodalom által is, s arról tanúskodnak, hogy a kor még nem számolt le önmagával. Ahogy a második világháború az elsőnek hatványozott és rutinosabb folytatása volt, ugyanúgy hatványozott erővel és begyakoroltan keltek életre az irodalomban az elcsitultnak látszott impulzusok, javarészt a szürrealizmus és az expresszionizmus nevei alá foglalva, minthogy alapjaik alatt minden kötetlen megnyilatkozás elfér. Igaz, hogy az őszög egzisztencializmus váratlanul kitört koporsójából és eget kért, de úgy tetszik, valódi életképesség: híján máris visszatérőben van megérdemelt sirja felé, s nyomában a strukturalizmus iparkodik teret hódítani. Nem kétséges, még mindig átmeneti korban élünk, melyben a bomlás és a kibontakozás elemei keverednek kibozgathatlan kuszasággá.

Ennek az átmeneti korszaknak elején és élén áll Guillaume Apollinaire neve, s a halála óta eltelt fél évszázad csak megerősítette irodalomtörténeti pozícióját. (Ehhez minálunk Kassáké hasonló.) Származására nézve lengyel volt, eredeti neve Kostrowiczki, 1880-ban született Rómában, de Párizsban élt, ez lett a hazája. Mint francia katoná harcolt, 1916-ban rokkantán tért vissza, s két évre rá meghalt, tehát meg sem érte a káoszt. Ő volt az első „érthetetlen” költő, mármint szántsándékkal, program-szerűen az. Mert mint mindenkinek, neki is voltak elődei. Blake érthetlensége azonban a vizionáriusé, látomás-világban élt, az utcán a Szentlélekkel találkozott s tisztelettel kalapot emelt előtte; amellet örült volt, s az az ihlet háborgatta, amely a mítoszok ősköltőit. Shelley egy éterikus Miltonnak mondható, míg emennél Jézus Krisztus harcikocsin robogva vezényli angyseregeit az ördöghadak ellen, önála átszellemlült világtájak és szimbólumok zengik az orgonáló verseket határtalan és viharos egek távlatai alatt. Browning olyasféleképp érthetetlen, mint Ady volt: saját nyelve van, de még tömörebb és kihagyásos, a mitológiát pedig groteszk ötletek helyettesítik nála. A franciáknál Mallarmé már egy emberöltővel Apollinaire előtt megteremtette a poésie pure-t, a tiszta költészetet, ám igazi franciához illően matematikai modorban: költeményei olyanok, mint egy algebrai képlet, a szavak bennük mint a betűjegyek, s az olvasónak kell kitalálnia, hogy a szerző mily értéket, jelentést tulajdonít nekik; azaz, hogy úgy mondjam, ultraszimbolista volt. De remete-magányban írt, minden közlésvágytól szűzen, s ha Huysmans külön-korában fel nem hívja rá a figyelmet, mint különcöknek való különcköltőre, talán haláláig ismeretlen marad. Verseit így is csak negyvenöt éves korában adta ki negyven fényképezett példányban.

Apollinaire azonban teljes fegyverzettel lépett porondra, a nagy francia formabontó festők, Picasso, Derain, Braque nyomában indult, hevesen hirdetve igazukat.

Elvben kubista programot adott, de tiszta és eleven költői ihlet dolgozott benne, s kötetlen, gazdag képzetkapcsolásai sugalmazó erejükkel hatnak. Lénye mélyén a szimbolistákkal rokon, sőt lírai gyökerei Heinéig, Whitmanig nyúlnak vissza. Formai különökdésein átüt az érzések emberi igazsága és a képzelet keresetlen, spontán csapongása. Többek közt ún. kalligrammákat is írt, azaz képformában rajzolt verseket, ami a bizánci hanyatló költészet találmánya volt, s amit a Barokk felújított. Az esőről írt versét például hulló esőszálak alakjában szedette ki, másik verse galambot és szökökutatót ábrázol. Sok utánpótlója volt, ami eredeti és nagy tehetség jele, s bizonyos, hogy költészete eleven lesz akkor is, midőn az elméleti programok, amikre maga és nemzedéktársai felesküdték, már rég elmerültek a feledésben.

ALBERT CAMUS NAPLÓI

Mindössze negyvenhét évet élt, keveset írt, mégis korunk legjelentősebb szellemének sorában áll. A magyar olvasók főként a *Pestis* révén ismerik, amely – mint J. M. Cohen írja – „többet mond el a [náci] megszállás légköréről, mint egy tucat dokumentált vizsgálódás”. Szerintem ennél fontosabb és Camus-re jellemzőbb, hogy a szolidaritás nagy emberi értékét emeli ki benne. Regényén kívül két esszéket adott ki, melyreható tanulmányokat a forradalmár lélekalkatról és az egzisztencialista magatartásról („Szisüphosz mítosza”, 1942, „A lázadó”, 1952), és meggyőződéséhez híven tevékeny részt vett a francia ellenállásban. Mindezek elismeréséül 1957-ben megkapta a Nobel-díjat.

Életszemlélete az erőszak és a kiábrándulás tapasztalásából sarjad. Nem szűnik hangoztatni az élet abszurd voltát, s vele szembe a lázadás, a szolidaritás és a humanum értékeit állítja gyakorlati megoldásul. Am ez a gyakorlat valójában nem megoldás, hanem kompromisszum: az élet abszurditása változatlanul fennmarad, sőt az egyén számára megsúlyosbodik: a szemléletet és a magatartást közös nevezőre hozni nem lehet. A problémával naplójában igyekezett megbirkózni, s ezek a halála után kiadott füzetek Camus eszme- és lelkivilágának olyan tájaira vezetnek, amelyekről könyvei édeskeveset árulnak el. A meglepetés avval kezdődik, hogy úgyszólván ki rekeszti belőlük a valóságot, még magánéletéről sem mond el semmit. Így például életének és a világtörténelemnek legmozgalmasabb szakaszában, az 1942–1951. években írt feljegyzései során egy szóval sem említi a világháborút, a maga részvételét az ellenállásban, házasságát, gyermekeit, súlyos betegségét s számára nagyjelentőségű tartózkodását Le Chambonban.

Ehelyett ilyen fejtegetésekre bukkanunk: „Az az abszurdig eljutott ember, aki megpróbál következetesen élni, el nem háríthatóan fölfedezi, hogy nincs nehezebb dolog a világon, mint folyton tudatosan cselekedni.” A körülmények majd mindig szembeszegülnek evvel. Az kellene, hogy egy olyan világban, ahol a szétszóródottság a szabály, igazlátóként (clairvoyant) éljen az ember. Ezt a feladatot azonban a gondolkodás segítségével elvégezni nem lehet: „A legnagyobb megtakarítás – írja –, ami a gondolkodás birodalmában megvalósítható, abban áll, hogy elfogadjuk a világ meg nem érthető voltát, és az emberekkel törődünk.” Ezt teszi tehát írói munkájának, a művészi alkotásnak tárgyává és céljává: „Művem értelme: Oly sok ember él híjával a kegyelemnek [grâce]! De hogyan élhetünk kegyelem nélkül? Bele kell törödnünk és azt tennünk, amit a kereszténység sohasem tett meg: az elkárhozottak ügye mellé állunk.” Humanizmusa lázítja föl a keresztények ellen, „akik a kegyelmet maguknak tartják meg, s az irgalmasságot nekünk hagyják.”

Mit ért kegyelemen, nem tudható; semmiképp sem az isteni kegyelmet, mert hiszen a vádolt keresztények szerint épp ez szünteti meg az élet abszurditását és a világ érthetlenségét. Gondolataiból nem következtethetünk másra, mint hogy azok élnek a kegyelem állapotában, akiket a sors megkímélt az abszurditás és az érthetlenség tudatától. A többi – a többség – azonban irgalomra szorul. Ezeknek kötelezte el magát Camus, s ezért lett nála az írás több költészetnél és alkotásnál: tevékeny magatartás, cselekedet. Ezért írhatta naplójában: „Az elkötelezett emberek kedveseb-

bek nekem, mint az elkötelezett irodalom. Bátorság az életben, tehetség a műben: ez nem is olyan rossz dolog." Ilymódon vált Camus testestől-lelkestől elkötelezett íróvá, s a világ érthetlensége és az emberi egzisztencia abszurditása munkájának hajtó erejévé, lendítő kerekévé: „Nem azt kellett volna írnom: Ha a világ érthető volna, nem lenne művészet, – hanem ezt: Ha a világ érthetőnek látszana szememben, nem írnék.”

Az írás azonban nem egyéb, mint vállalkozás az emberi egzisztencia megmentésére, s ez a feladata fölemészt minden figyelmet, kiemel a „szétszóródottságból”, aszkétikus fegyelemre kényszerít. Ezért rekeszti ki naplójából a körötte zajló valóságot, ezért szorítkozik a döntő probléma leglényegére, fogalmaz központosítva, takarékosan és hidegen. S különös: azt kívánná, hogy az életet is ily szerzetesi fegyelem szabályzatának vessük alá: „A művész balsorsa, hogy nem szerzetes egészen és nem laikus egészen, – mind a kétféle kísértést át kell élnie.” Ám ha sikerül is a kísértést leküzdenie s az irgalmat tevékenyen gyakorolnia, el nem kerülhetően eléje mered az emberélet legfőbb végzete: a halál. A halál volt Camus szemében a megtestesült abszurditás. „Csak egy szabadság van – olvassuk naplójában –, tisztába jönni a halállal. Utána minden lehetséges.” Hogy maga tisztába jött-e vele, elfogadta-e, nem mondja el, de a naplójában vívott gondolati harc efelé halad.

Furcsa, hűvös, elvont, mégis izgalmas írás ez, sűrített, mint valamely párlat, mondatai rövidek, pontosak, lezártak. Mégis átjárja az az érzés, amelyről egyik leg-rövidebb megjegyzésében vall: „December. E szív tele könnyel és éjszakával.”

A QUARTIER LATIN*

AZ EMBEREVŐ DANDY

– Csakugyan nagyon finom az a bélszín szelet. Olyan, mint a kisgyerek-agyvelő – szól a kékeszöldre festett hajú, fekete frakkos, művész-nyakkendő, magas homlokú, előrebiggyedő ajkú, kissé hegyes orrú vendég, a hangja kurtán metsző. Andler, a derék elszásmi vendéglős, ijedtében majd elejti a bajor sörtől habzó korsót, de Baudelaire barátait nem izgatja a dicsekedve mondott kijelentés. Ők megszokták ezeket a különcködéseket. Nekik már azt is mondta a költő, hogy emberhúst evett. Egyszer meg hirtelen odafordult hozzájuk és így kezdte mondókáját:

– Abban az évben, amikor megöltem szegény apámat...

Amikor először találkozott Vallèsszel, így kezdte a társalgást:

– Uram, amikor rühes voltam...

De a forradalmár hírlapíró nem riadt vissza, hanem az ő józan auvergne-i paraszt eszével megjegyezte:

– No és már meggyógyult?

Az „emberevő dandy” 1821-ben az Andler söröző utcájában, a rue Hautefeuille 13. sz. a. egy „régi sarkon kiugró tornyocskával ékes házban” (Gautier) született; s majdnem egész gyermek- és kamaszkora a Diáknegyedben zajlott le. Hatéves korában meghalt az apja, s a harminchárom éves özvegy előbb a rue Saint-André-des-Arts-ba, majd a place Saint-André-des-Arts-ra költözött. Néhány lyoni év után, ahova mostohaapja, Aupick alezredes kinevezése miatt mentek, megint visszatértek a fővárosba, s a fiú a Nagy Lajos liceumba került. Innen kicsapták, mert az egyik osztálytársa valamilyen cédulát csúsztatott a kezébe, s a tanár felszólítására, hogy adja át, inkább ösztetelte... és lenyelte, mint holmi dörzsölt kém. Anyja erre beadta egy rue de l'Estrapade-i magánintézetbe, s itt érettségizett.

Huszonég éves korában, szintén a Diáknegyedben, a Panthéon Színházban figyelt fel egy színes bőrű lányra, a mulatt Jeanne Duvalra, kivel életre szóló gyötrelmes, viharos szerelem kötötte össze. Két év múlva kezdődött a dandyzmus, ez a szépelgő lázadás a társadalom, de elsősorban a mostohaapa ellen, aki egyre feljebb hágott a katonai létrán: tábornok, majd Párizs térparancsnoka lett. Elképzelhető, milyen megrökönyödéssel szemlélte bohém mostohafiának botrányos életét.

Baudelaire 1844-ben óriási összeget kap az atyai örökségből: vagy százezer frankot (körülbelül kétfélmillió forint), de a Pimodan Palota lakójának ez sem sok: a drága bútorok, az állandó vendégeskedés, a hasis, az ópium, az ital, a nő sokba kerül. Szerencsájére (vagy szerencsétlenségére) a Szent Lajos szigeti palota földszintjén egy uzsorás lakik, aki szívesen ad kölcsön – persze váltók ellenében. Az ugratást és különcködést kedvelő költő, aki képes beállítani egy patikushoz és megkérni a megrökönyödött gyógyszerészt: „Uram, legyen szíves, adjon egy beöntést!”, az Houssaye-féle *L'Artiste* és a lázadó bohémek *Corsaire-Satan* című folyóiratának a munkatársa, pár év alatt elveri az örökséget, úgyhogy gondnokság alá helyezik. Élete ettől kezdve örökös pénztelenségben, előlegekért való könyörgésekben, segélykuncyerálásban telik el. S mivel a végrehajtók üldözik, egyre-másra szedi a sátorfáját. A Szent Lajos szigeti „mesterséges mennyország” után még sokszor feltűnik a Diáknegyedben, ahol időközben apja a Katonai Műszaki Főiskola parancsnoka lett. 1854-ben egy darabig a Szajna utcában lakik, a Marokkó Szállóban. Ez év márciusában és áprilisában egy hónap alatt hat hotelben bérel szobát. Hogy megszabaduljon a hitelezőktől, hordárt

* Részletek a szerző hasonló című készülő könyvéből.

hív, targoncára rakatja betyárbútorát és elindul új lakást keresni. Nemcsoda, ha a *Meztelen szívem*-ben, ezekben a villám-vallomásokban, amelyek valószínűleg az ötvenes években születtek, ilyesmit olvashatunk:

„Dicsőíteni a csavargást, és azt, amit cigányéletnek nevezhetni. A zsúfolt élmények zenében kifejeződő kultuszát. Utalni itt Lisztre.”*

1863-ban, amikor a Közoktatásügyi Minisztérium megtagadja tőle a segílyt, amelyt „kizárólag művészi célzatú kirándulásra” kér, felháborodottan válaszol a miniszternek:

„Ha Excellenciás Uram elutasítása vagy két héttel korábban jött volna, jótettnek tekinthettem volna, mert sok gondtól kimélt volna meg. Szeretném, ha itt kifejezett panasza felnyitná a szemét a közigazgatás barbár aktatologatásaira...”

Ha már minden kötél szakad, az anyjának ír, aki tíz, húsz vagy harminc frankot küld. Sokszor ágyban marad, mert nincs mit felvennie, vagy nem tud befűteni. Ha meg kimegy, a vén Párizs sikátorait rója, hallgatja a részegek motyogását, a kéjnök kacarászását, be-benéz a borgőzös lebújokba. Ha valamivel több pénze van, leül a *Tabourey* nevű irodalmi kávéházba, az Odéon mellett, felakasztja kürtőkalapját a festőnővendékek széles karimájú nemez kalapjai mellé; vagy elmegy Murgerékhez, a *Momus* kávéházba, s ha kap egy kis jogdíjat, vagy segílyt a sokat szidott Minisztériumtól (ezt azonban sohasem verseiért, hanem Poe-fordításaiért adják!) meghívja cimboráit. Schanne-t például, akinek egy adag enyhén lötytyedt, inycsiklandozóan illatozó brie-i sajtot és két üveg bordeaux-i bort rendelt. Murger muzsikusként barátja kissé csodálkozik – bár Baudelaire-től már semmi sem lepi meg – és megkérdezi, miféle menü ez?

– Azt képzelem, hogy egy kitűnő ebéd utolsó felvonásához érkeztem, s minden olyan jó volt, mint a sajt, meg ez a finom bor...

Nem titkolja, hogy szereti a bort, de csak mint művész, és sohasem rüg be. A Pimodan palotai kábítószeres „mesterséges mennyország” sem volt komoly. Sohasem volt a szesz vagy a kábítószer rabja. Mindez csak felszín, külsőség, tüntetés. Csavargása és kóbor élete, különcködése és dandyzmusa ellenére kitartó akarattal dolgozó, roppant műgonddal alkotó életet élt. Ezt a szorgalmat, ezt a művészetteremtő megátalkodottságot semmilyen sértés, balszerencse vagy betegség sem tudta elpusztítani. Igaz, hogy 1845-ben öngyilkosságot kísérelt meg egy késsel: egy kis vendéglőben, Jeanne társaságában (már megírta végrendeletét, s mindenét – de mi volt ez? – a szesz színészre hagyta). A mellébe szúrt kés csak kis sebet ejtett, de az eszméletét azért elvesztette, s később az őrszobán meg kellett hallgatnia a rendőrtiszt erkölcsi prédikációját, aki... nem a költő életét féltette, hanem a lakónegyed jóhírét! Noha később is gondolt egyszer-kétszer öngyilkosságra, bármennyire üldözte is a sors, nem adta fel a küzdelmet. A *Romlás virágai* poétájának, akit Rimbaud így üdvözölt: „Az első látók, a költők királya, igazi isten”, akiről Aragon azt állította, hogy „minden idők egyik legnagyobb költője”, s akit Ady a „lira egyik legbüszkébb, bujkálóan is legtisztább fejedelmének”, meg „szenvedő, gyászos ösüknék” mondott – nos a *Fleurs du Mal*, a 19. század legnevezetesebb, legnagyobb hatású, ma és még századok múlva is tündöklő verskötete, az adósságokkal küszködő költőnek 1857-ben 250 frankot hozott (1300 példányban adták ki, s három frankért árulták darabját). Június 25-én jelent meg és a július 5-i *Figaro* már kimondta az ítéletet: „szörnyűség”. A francia igazságszolgáltatás lassú gépezete szokatlan sebességgel lendült meg: már július 16-án elkobozták a kötetet, a szerzőt pénzbürséggel sújtották, kiadója pedig tönkrement. A negyvenhat éves költő arca ekkor már csupa ránc, a haja ősz. Valósággal agastyán.

Az azonban, akit Maeterlinck „nemzedékünk szellemi apjának” nevez, nem hódol be. Nem köt kompromisszumot. A legnagyobb méltósággal tűr és szenved. Képes öltre menni egy vesszőért. S ezt nem képletesen értem: amikor az előkelő *Revue des Deux Mondes* szerkesztője elküldi neki cikke kefelevonatát, amelyből már többször kihúzott egy vesszőt, a költő végső felháborodásában ezt írja neki:

* Rónay György ford.

„Tudja meg, hogy én egy hétig töprengtem, kell-e ez a vessző”

Visszaautasítja a szalonéletet, lemond a becsületrendről, az Akadémiáról, megmarad dandynek, vagyis fagyos előkelőséggel szenvedő hősnek, aki minden körülmények közt megőrzi a közöny látszatát és a nyomorban is cilindert visel. Közben reménytelen álmokat kerget: szeretné megkapni az Odéon igazgatását, szindarabokat akar írni, de eggyel sem készül el soha...

1866-ban Brüsszelben tart alig látogatott előadásokat. Már nagyon beteg. Terpentinnel átitatott kendőbe burkolt fejével jár, a járókelők nagy megrökönyödésére. Városról városra vándorol az utált Belgiumban, s Namurban éri utol a gutaütés és az afázia. Már csak káromkodni tud: „a 'tenfáját!'”. Hazaviszik. Párizsban egy magán-klinikán hal meg, 1867. augusztus 31-én, 11 órakor.

1936-ban a Baudelaire Barátai nevű társaság kérte, hogy állítsanak neki mell-szobrot a Luxembourg-kertben. A hatóságok elutasították: pillanatnyilag nincs hely. A társaság nem adta fel a harcot: rengeteg kérvény, levelezés, akta után a második világháború elején végre felállították a szobrot, de a hadviselés miatt sohasem került sor a leleplezésre.

Nagyon sok szobor van a szép kertben. Van szobra Delacroix-nak, Verlaine-nek, Massenet-nek, Sainte-Beuve-nek, Herediának, Watteau-nak, Ségur grófnőnek, Flaubert-nek, Stendhalnak, George Sandnak, Leconte de Lisle-nek, Banville-nak, Murger-nek, nem beszélve a kevésbé ismert művészekről és a francia királynőkről. De olyan, amelyiket sosem avattak fel csak egy van: a Baudelaire-é...

EGY JAVÍTHATATLAN BOHÉM

Falusi köpenybe burkolt alak baktat görnyedten Szent Mihály útján. Sálja hátul két oldalt lelóg a vállán. Hatalmas nemez kalapja félig eltakarja az arcát, nem látszik félelmetes tar koponyája, roppant magas, már-már ijesztő homloka. Be-benéz egy kávéházba, egy korcsmába, s bár már teljesen hatalmába kerítette a szeszgőz, még mindig iszik. Olykor egy utcai vízellátó tér, ott mos kezét, s kijövet újságpapírral törli le homlokát. Aztán hazamegy a rue Royer Collard-i garniba és ilyen sorokat ír:

sikos úttest, repedt aszfalt, mocskos csatornák,
íme ez az utam – és célom a mennyország.*

Ha Verlaine nem élt volna valójában, mint képzeletbeli figura, csak egy Dosztojevszkij zavaros, de lángeszű fejéből pattanhatott volna ki. „Kételtűbb” költőt még nem szült a föld! Megjátszotta a cinikust, pedig gyengéd volt. Elment a bohémélet legszélsőségeire, legpolgárriasztóbb kihívásaiig: „züllött bohème volt és sohasem javult meg”, írta róla megvetően a maradi Haraszi, de lelke mélyén vezeklő nyárs-polgár maradt, csupa lelkiismeretfurdalás és szelíd megbánás. A háború, az ostrom, a Kommün alatt legjobban attól rettegett, hogy elveszti kifizetésű állását a Városházán. Gyenge és indulatos, dorbézoló kujon és meghunyászkodó papucshős, Szűz Máriához fohászkodó pornográf poéta, modern Villon, Baudelaire testvére, Apollinaire előde. A Kommün sajtófőnöke, királpárti poétaként jött ki a belga börtönből, ahova azért zárták, mert Brüsszelben megsebesítette a 19. század legzseniálisabb suhancát – hogy Babits kerek-perec kifejezésével éljek –, azt a Rimbaud-t, aki megmentette a Mathilde-dal kötött házasság poklából, de újabb, még szörnyűbb infernóba taszította. Minden eszmét szolgált, de el is árulta mindet – csak egyhez maradt hű, a vershez, a muzsikás sorok „elomló súlytalanságához”, a lírába táplált watteau-i színek zenéjéhez. A finom, érzékeny, sejtelmes, fátyolos, de ugyanakkor zaklatott, idegdült, modernül tépett, dekadens (az ő szava!), elátkozott (ez is!) költő kettős lelkületét mi sem jellemzi jobban, mint az, hogy egy átlumpolt éjszaka után képes volt beállítani egy üresen kőngő kis templomba a Diáknegyedben:

* Kálnoky László ford.

– Hé, plébános úr! Gyerünk, gyónni akarok.

Erre előbotorkált egy vén templomszolga, aki persze ki akarta penderíteni a gyors gyónhatnékjában kiabálva követelőző sápadt és rongyos lumpot:

– Nahát, képes lennél hagyni meghalni gyónatlanul! Hát ez még szörnyűbb, mint kilencvenháromban (a költő 1793-ra célzott. – B. L. E.) De én ki akarok békülni az Úrjézussal, a kutya úristenit!

A századvégi bohémkirályba ifjúkorában beleszeretett egy szép magyar nő, de a későbbi *Szerelmes vigasságok* költője nem viszonzta szerelmét, úgyhogy a nő Dél-Amerikába utazott és belehalt bánatába. Mathilde-hoz, a feleségéhez, aki otthagytta, jobb volt: neki adta a huszonhétezer frankot, amit elhunyt édesanyja szalmazsákjában talált. Micsoda gesztus! Az éhenkórász roncs, aki öt frankos honoráriumokból tengeti beteg életét, lemond erről a vagyronról, amelyből vigan megélhetne holta napjáig! Ő, aki *Válogatott versek* című kötetét két kiadónak is eladja egyszerre; ő, aki egy ízben azzal tért vissza az *Art et Critique* („Művészet és Bíráló”) című lap szerkesztőségébe, hogy hamis a tiszteletdíj fejében kapott tíz frankos.

– Akkor adja vissza, kicserélem – mondta neki a szerkesztőségi titkár.

– Jaj, ne is beszéljen róla! Nagy nehezen elsütöttem . . .

Egyébként neki is volt „titkára”, mégpedig a hírhedt Bibi la Purée, vagyis Agról-szakadt Bibi, kit Eugénie Krantzhoz, utolsó kedveséhez küldözgetett, de a nő látni sem bírta; elég volt, ha beállított hozzá, máris dühbe gurult.

A költő egyszer az Eugénie-vel való veszekedésnek vaktában kilőtt pisztolygolyóval vetett véget (nem hiába volt egy metzi katonatiszt fia). Szerencsére emberéletben nem esett kár, ahogy a lapok szokták írni, s ebből a lövésből neki sem lett olyan baja, mint amikor 1873-ban ő lőtt Rimbaud-ra. Csak a Panthéon téri rendőrkapitány-ságra vitték, honnan igazoltatás után egyik kiadója könnyű szerrel kiszabadította.

Verlaine, az „isten faun”, kiről Ady így írt: „önbűnös lelke mindazok helyett sir, kiket elnyomoritott egy hitvány, hazug és hóhér társadalom”, a vén rue de la Huchette-ben lévő koszos étkezdében négy garasos húst és két garasos főzeléket evett – ha tellett rá. Még ha néhanapján nagyobb tiszteletdíjat kapott, az sem tartott sokáig, mert gyermekded szelidséggel hagyta, hogy bohém cimborái pimaszul kifosszák. Az utolsó *sou*-t is kicsalták az ittas poétától, aztán papírcsákót nyomtak a kobakjára, s Boulanger generálist dicsőítő dalokat óbégatva körültáncolták. A költő a közönséges Eugénie karjai közt vergődve arra gondolt, hogy színpadi sikerekkel, esetleg holmi operettel „szanálja” magát. Ebből csak egy kis prózai egyfelvonásos lett, amit 1894-ben a *Procope* kávéházban adtak elő.

A rue de l’Ancienne-Comédie 13. alatt lévő *café* az első párizsi kávéház és a világ egyik legrégebbi ilyen intézménye volt. Ez az első kávéház egyúttal irodalmi kávéház is volt. 1689-ben, pontosan száz évvel a nagy forradalom előtt, alapította Francesco Procopio dei Cotelli, egy palermói nemesúr. A kávé Szolimán Aga, a török nagykövet hozta be Párizsba, hol rögvest óriási sikert aratott. A *Procope*-ban két és fél garasért árulták a mesés arómájú italt. Minthogy a hölgyeknek akkor még tilos volt bemenniük, az előkelő dámák hintaja megállt a szűk utcán és inasuk hozta nekik a gőzölgő italt. Mivel a szomszédban játszott a Nemzeti Színház, a szerzők és színészek itt tanyáztak. A kávéház vette át a hajdani csapszék, a villoni taverna szerepét. Az értelmiség találkozóhelye lett, itt röppentek fel a legfrissebb hírek és pletykák, amelyek korábban a borbélyüzletekből terjedtek el.

A *Procope* „dicsőségtábláján” nagy nevek szerepelnek: d’Alambert és Diderot itt „eszelte” ki az Enciklopédia ötletét; Voltaire itt szűrölte napi tizennyolc feketét (el is vesztette álmát . . .); itt tréfákozott Talleyrand; itt vitakozott Hébert meg Robespierre; itt tűnt fel olykor Danton díjbirkózó termete; itt álmodozott az ifjú Bonaparte, 1792-ben itt adták ki a Tuilériák megtámadásának jelszavát, ami a köztársaság kikiáltásához vezetett.

A 19. században is fennen ragyogott a *Procope* csillaga: ide járt Musset, George Sand, Barbey d’Aureville, Villiers de l’Isle-Adam, Vallès és Gambetta, majd Teilhade, Coppée és France.

Két évvel a *Procope*-ban előadott *Madame Aubin* után (ez volt Verlaine darabjának a címe), a költő a Descartes utca 37. sz. a. teljes elhagyatottságban hunyt el, 1896. január 8-án. 10-én temették a Saint-Étienne-du-Mont templomból. A kíváncsiak a gyászmenetben ott láthatták Coppée-t, Barrèst és Mallarmét. A bős Eugénie még itt is botrányt csapott: nem akarta beengedni a templomba vetélytársnőjét, a hozzá hasonlóan közönséges Philomène-t. (Kettejükhöz írta a költő két erotikus kötetének – *Dalok öneki*, 1891; és *Ódák az ő tiszteletére*, 1893 – pajzán verseit, amelyek közül néhányat Babits fordított magyarra.) „Tisztességes temetés volt – írja Carco –. Bár a szerény koporsó, mely a „Szegény Lélian” földi maradványait a Batignolles-kriptába szállította, ötödosztályú volt, a negyed egyszerű emberei mégis azt mondogatták, hogy – rémséges életében először – ez a részeges most kellő pompával, méltósággal és komolysággal viselkedett.” S végre megpihenhetett a *Nagy fekete éj*-ben, amelyért már 1873-ban esedezett:

Nagy fekete éj
száll szívemre lágyan
aludj, minden kéj
aludj minden vágyam!*

BOHÉMEK ÉS TENGERÉSZEK

A porosz–francia háború után egy esetben, csontos képű, nagy orrú breton poéta érkezett Párizsba. Édouard-Joachim Corbière-nek hívták, de prózai keresztnevét, a regényes Tristannal cserélte fel. Egy hajóskapitány tudóbajos fia volt, és már megjárta Itáliát, ahol Nápolyban koldusnak öltözve kóborolt. A francia fővárosban azután fejest ugrott a bohéméletbe. Eljárt a kávéházakba, és a vendéglőkbe, s buzgó éjszakázásba kezdve gyorsan és biztosan tönkretette egészségét. Rozoga padlásszobákban lakott, faládán halt, s csak este kelt fel. Saját költségére adta ki egyetlen kötetét: *les Amours jaunes* („Kényszerű szerelmek”). Harminc évesen halt meg, miután édesanyja hazavitte Morlaix városába, az óceánba ékelt, szeles és esős Finistère megyébe, a világ végére (*Finis terrae* – „a föld vége”).

Corbière-t életében csak mint bohémet ismerték. Kora nem értette és nem értékelte. Mint költőt Verlaine fedezte fel, amikor felvette a 19. század legnevezetesebb antológiájába, az *Elátkozott költők*-be, Rimbaud, Mallarmé, Laforgue mellé. Breton a szürrealizmus elődei közt említi, mert féktelenül ömlő hasonlatai a szabad kénzettársítást idézik. A kor ízlését kihívta és megbotránkoztatta torz képeivel. „Szikratolvaj”-nak, „üstökös-fésülőnek”, „tücsök-patkolónak” mondta magát a filiszterek rémületére, akiket „buta csordának” nevezett. Egyetlen kötetét egy bizonyos Marcelle-nek ajánlotta, kinek „kényszerű” szerelmét meg kellett osztania egyik barátjával. Merész volt, mint egy breton tengerész, sőt külön: a maradi bretonok közt püspöksüvegben sétáfkált, amit olykor fegyencsipkával cserélt fel. Az 1870-es háború alatt egyszer ócska karabélyokat, pisztolyokat, mordályokat rakott az ablakába, s mialatt a jámbor hívők a közeli templomban ájtatosan énekeltek, irtózatot tüzet nyitott: a bretonok azt hitték, itt a világ vége. Paródiát írt a matrózok tragikus sorsát festő híres Hugo-versre, az *Oceano-nox*-ra. Versében a tenger viharos hullámát a részeg örömlány párhoz kéiben dagadó hasához hasonlította.

Azt hiszem, egész csinos kis disszertációt lehetne kerekíteni a tenger témája köré, tán azzal a címmel, hogy aszongya: *Bohéme és tengerészek*. Jean Richepin, aki szintén az 1870-es háború után tűnt fel a Diáknegyedben, miután lemondott a tanári pályáról (az École Normale Supérieure növendéke volt), és belekóstolt a katonáskodásba meg az újságírásba, egy ideig valóban tengerész, sőt rakodómunkás volt. A hetvenes években a diákok megcsodálhatták a *Quartier*-ban deltás vállát, s karpereces bal csuklóját. Híres *Koldusdal* című, argóban írt, villoni ihletésű, vad vérmérsékletű, mindent káromló kötetéért egy hónapot ült a Szent Pelágia börtönben.

* Babits Mihály ford.

De a „frakkos csavargó” csakhamar megtért: a dámák dédelgetettjévé vált. Beválasztották az Akadémiába, kasszasikereket írt (például az 1897-es *A tekerő*-t). Világhírű „diszcsavargó” lett, s előadásokat tartott. Nálunk is fellépett a Lipótvárosi Kaszinóban. Corbière, az igazi, a hű bohém, harmincévesen pusztult el. Richepin, akit nálunk Babits, Kosztolányi és Radnóti kultivált, messze átvált a századfordulón és egészen 1926-ig élt. Mint babérkoszorús bohém-pátriárka halt meg, hetvenhét éves korában.

Richepin legjobb pajtása, Raoul Ponchon volt. Ezt a kövér, zömök, nagyhajú, szakállas, mogorva modorú, örökösen pipázó poétát a Duna partján nem ismerik. Azt hiszem, a régi Világirodalmi Lexikon őt „intézte el” a legsommásabban: „*Ponchon*, Raoul. Francia költő (* 1848-ban).” Ennyi áll benne arról, aki a legbohémebb bohém-költő volt. És a legtermékenyebb: körülbelül százötvenezer sort írt, mint Hugo, mégpedig ódákat, sirámokat, de leginkább bortalokat. Írt egy *Eljen a víz* címűt is, persze csak tréfából, mert a dalocska szerint a költő csak holtan hajlandó vizet fogyasztani:

Hát hallja szavamat az Úr:
Megesküszöm a lavoromra,
Vizet iszom, halott koromba'
Ha az eső síromra hull.*

Rímes krónikái hű tükrei a kornak, és a diáknegyedi meg montmartre-i bohém-életnek. Legismertebb kötete a *Múzsza a korcsmában* című. Mint igazi bohém, a piktorságba is belekóstolt, és 1891-ben a *Ször és Toll* nevű festő-csoport égisze alatt állította ki képeit. Az egyiknek ez volt a címe: *A Jóisten újrafestí a világot, de ezúttal derűs színekkel*.

Értette a dürgést és a tréfát: mikor egyik szállodatulajdonosa kitette a szűrét, Ponchon az éjszakai Párizsban bolyongva összegyűjtött egy egész éhes kutya-falkát, majd egyenként beeresztette az ebeket a hotel bárjába. Nem nagyon törődött semmivel, csak a rímfaragással. Kora minden kisebb-nagyobb eseményét megverselte, a búr háborút, az orosz-francia szövetséget, a Gioconda ellopását, úgyhogy, ha csak az ő kötetei maradtak volna ránk, akkor is elég hű képet kapnánk fél évszázad krónikájáról – igaz viszont, hogy ehhez a lapokat is át kéne böngészniük, mert verseinek java kötetben sohasem jelent meg. Nem törődött ő ilyesmivel. Le se köpte a dicsőséget. 1920-ban mégis beválasztották a Goncourt Akadémiába. Ekkortájt a rue Cujas egyik szállójában lakott és délutánonként ott ült a számunkra Ady révén kedves Cluny kávéházban. (Érdekes, hogy ebédelni meg a rue Racine-i olcsó Chartier-féle vendéglőbe járt, ugyanoda, ahova Ady.) Nem vette le hatalmas nemezkalapját. Csokornyakkendőjéről, kecskeszakálláról sokan felismerték, de zavarni nem merték, tudták, hogy mindig zsémbes és szereti a magányt. Újságjába temetkezve iddógált. Sokat üldögélt a Luxembourg-kertben, ahol a kertész-mesterek előadásait hallgatta. Ő még Richepinnél is tovább élt: nyolcvankilenc éves korában hunyt el 1937-ben a Szent József kórházban. És ez az örökké pénztelen, máról holnapra élő bohém, úgy halt meg, mint egy nyárspolgár: mikor halálos betegen befeküdt az ispotályba, előbb leadta a pénztárnál a temetésére megtakarított összeget. Őt is a Saint-Étienne-du-Mort templomból temették, Richepin mellé.

* Vas István ford.

Táj asszonyhangon

*Elszabadult erőmnek medret szabtal,
levágtad indulatom kanyarjait,
borzas mezők simulnak tenyeredhez,
szálas erdők szemedtől magasodnak.*

*Gazdag vagyok és termő, otthoni
gyümölcstákkal virágos. Köszönöm.
Hát nézz körül. Tejfölös szilkét láthatsz
kedves öreganyám kezében. Távolabb
kislány billeg a téglajárda szélén,
folyó bőgő uszályokat utaztat,
egy nyári kapualjban eb hever
(szemében iszonyat)
s tovább, tovább, egyszerre láthatsz engem
két- s húszévesen. Nevetni, sirni,
szerelmeim szertelenül virágzó,
kótyagos akácfái alatt, vagy ikrás ködben.
Jöjj hát, józan gondok kötelmei ha vágnak,
pihenni térj meg itt. A birtokod.*

Romló nyár néz

*A romló nyár mögém néz,
akárha nem is látna.*

*(Ebben a pillanatban
minden maga marad.)*

*Elmondhatnám, milyen v o l t,
dícsérhetném, milyen m é g.*

*Fehér-izzás után
színesül; hűl az ég.*

Végy egy embert

A Pécsi Balettnek

Végy egy embert.
Szakítsd le szűnyogszárnyait,
állítsd a deszkára,
hogy járni tanuljon.
De úgy tanítsd járni,
hogy az már repülés legyen!

A történetek skalpjait
mutasd fel, hogy higgyünk magunknak!
dadogó-cserregő szavunkat
egy szökkenésbe szégyenítsd!
Mellünkre belülről tetováld
a győzelmi jelet,
szívünk felől,
de a bőrt ne égessed át,
mert jaj ha meglátják,
hogy túl vagyunk a nehezén.

*

Gerincünkön, e világtán
mélýről kúszik fel egy sámán;
dobolása, dobolása
ütőerünk dobogása;
fel a mennybe – fel a tejbe,
fojtogatni ujjpereche,
gyilkolózni volna kedve.

Dúló táncát tereld jóra,
pattogóról ballagóra,
gyilkolóról alkotóra,
víjjogóról hallgatóra...

Hallgatóra, de ne csöndre!

Ki csöndre váltja gondjait,
már nem tanul és nem tanít.
Ha némitással vívsz tusát,
csördülj oda – a krisztusát!

*

Végy egy embert.
Tépd ki a tömegből,
emeld a deszkára,
hogy jobban lássuk a tömeget:
egyszál egyedül,
csudaremeken!

És tanítsd járni:
hogy az már repülés legyen!

AZ AVANTGARDE A KÖNYVMŰVÉSZETBEN

A könyvművészetnek a XIX. századi eklektika volt eddig a legnagyobb veszedelme. De már tombolása idején megindult az a reformmozgalom, amely jelzavához híven: – vissza a forrásokhoz – tehát a középkori kódexekhez, azután az ősnymtatványokhoz – újra értelmezte mind a díszített, mind a puritán eszközökkel készülő könyv fogalmát.

De minden akciót reakció követvén, a század elején a szecesszió könyvstílusa a kolorizmust részesítette előnyben, még hozzá nemcsak a könyv fedelén, a borítékján, hanem a belső illusztrációkon is. Ady Endre műveinek borítékján, nem is csak a Lesznai Anna, hanem a Falus Elek által szintén népi motívumokból tervezeteken is, a harsogó színek tombolnak. Lesznaién teljes erővel, Faluséin kissé visszafogottabban. Ady maga is a szecesszió híve, a színes boríték égő koloritjában kellőképpen érezhette ünnepeltnek magát.

Erre is megjött a visszahatás, meghozták már a szecessziós stílus uralma idején. Az avantgarde-mozgalmak a tipográfiát is kikezdték, az unalomnak a képzőművészetben is hadat üzentek. Addig azért folyt a küzdelem, hogy a könyv az legyen, ami a rendeltetése: a gondolat, az írás lehető legközvetlenebb tolmácsolója, közvetítője. Az eklektikában a legfőbb követelmény: a könyv *jól olvashatósága* került veszélybe. A szecesszióban is, ott, ahol az eredetieskedés, a túlzás lépett előtérbe. A *jól olvashatóság* alapvető követelményéért, mint a művészi könyv egyik nélkülözhetetlen föltételéért, indultak rohamra az angoloknál Morrisék, a XIX. század második felében, nálunk az 1910-es években Tevan Andor, Kner Imre, majd a nyomukba lépő amatőr-bibliofil kiadók. Az avantgarde ezzel nem sokat törődött. Hadat üzent az illusztrációnak éppúgy, mint a hagyományosan szedett és tördelt betűs, azaz puritán stí-

lusban készült könyvnek. Mindkét felfogást konvencionálisnak minősítette azon a címen, hogy *unalmas*. Szerinte a művészeti unalomnál a művészietlen újdonság, a meghökkentő újszerűség is jobb.

Mivel a könyvet a papíron kívül lényegében a betűk alkotják, a jól-olvashatóság követelménye föltételezi a betű megfelelő alakját és fokozatát, a szó és sorközök egymástól való, a szemnek legkedvezőbb távolságát, a papír színével élesen ellentétes színű festéket (fehér papíron feketét). Ezek azok az *elemi* követelmények, amik nélkül a könyv a legfontosabb igénynek, a jól olvashatóságnak nem felelhet meg. Akár a festék lesz kék, sárga, drapp vagy bíborszínű, akár a papír, akár túl sűrűek lesznek a szó- és sorközök, vagy nagyon is ritkák, mindez a jó, könnyű, haladványos olvashatóságnak megy a rovására. Következtében hamarabb kifárad az agy, ellankad a figyelem, föllép valami fájdalomérzet. Az olvasó ennek valódi okáról a legtöbbször mit sem tud.

A tudomány azonban az ezzel kapcsolatos jelenségeket pontosan földeríti, mérlegeli és a tanulságok közlésével nem is fukarkodik.

A kérdés tehát az, hogy milyen változás lehetséges a tipográfiában s ennek révén a könyvművészetben, anélkül, hogy a fönti kívánalmak kielégítése elé akadály gördülne? Ebben állt az *avantgarde* dilemmája, amit mind a mai napig nem tudott föloldani.

Nem tagadható, hogy az avantgarde művészetek jó néhány ágára frissítően hatott, sőt egynémely területen tartós eredményekre is hivatkozhat. Mindmáig kivétel a könyv, a betűművészet. Futurista, kubista, expresszionista, dadaista, informel stb. betűtípusunk máig sincs és nem is lehet, mert a könyvszerű gondolatközlésnek az olvashatóság ma is, holnap is egyaránt mindennek föltött álló követelmé-

nye. A sorok elhelyezésében lehetőségek ugyan a változtatások, de elfogadható eredmények itt is csak a reklámtipográfiaiban, a plakátművészetben születtek. Nem ismerünk olyan könyvet, amelyben a szöveg avantgarde szellemű elrendezése megnövelte volna szellemi tartalmának jelentőségét s megkönnyítette volna annak gyorsabb megértését. Eppen ellenkezőleg történt. A dadaisták megpróbálkoztak azzal, hogy a szó minden egyes betűje más-más típusú legyen, de ezzel még a gót (fraktúr), vagy a kézzel rajzolt cikornyás betűnél is nehezebbé tették az olvasást. Próbálkoztak azzal is, hogy ahány a sor, az annyi felé fusson, fölfelé, lefelé, különféle szögekben törjön ki a lapból, ágaskodjék kanyarodjék stb. – de az eredmény lényegében a semmivel lett egyenlő.

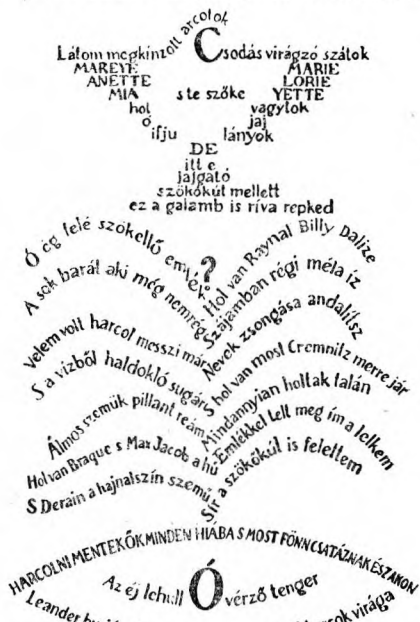
Mindezek után nem meglepő-e, hogy nálunk az utóbbi néhány évben, a fentiek ellenére, mintegy másodvirágzásként újra megjelentek könyveinkben az avantgarde-kísérletek? Folyóiratokban és újabban verskötetekben is. A *Kortárs* 1969. évi áprilisi száma közölte *Rákos Sándor* egvik versét. Bizonyára számos olvasónak föltűnt egyik-másik rész furcsa tördelése, a sorok, a betűk szokatlan elrendezése, a vers külső képe. Némelyik verssor egyes szavai között föltűnően nagy közök fehérlettek, másoknak a betűi nem vízszintesen sorakoztak egymás mellé, hanem függőlegesen, vagy bizonyos szögekben egymás alatt, szerencsére még fölülről lefelé. Mert az ellenkezőjére is akad példa, amint majd az alábbiakban látjuk. Találunk olyan sorokra is, amelyeknek egyik fele csupa nagybetűs szavakból áll, s a másik fele viszont kicsiny, azaz rendes (kurrens) folyóbetűből.

Előre kell bocsátanunk, anélkül, hogy ezzel pro és kontra állást foglalnánk a kérdésben, hogy a nyomdai megoldásnak ezek az ismertett „ötletei” korántsem a nyomdász agyából kiröppenő mókák. Bennük mindig a költő kéziratának követelményei öltenek testet, annak tartalmi hangsúlyai tükröződnek és ezt véli a költő fölerősíteni a formai (vizuális) eszközökkel. Tehát a költő látja szükségesnek ilyenformán írni és nyomtatni sorait, nyilván bizonyos gondolatok, érzelmek kiemelése végett.

Nézzünk meg néhány példát az előzőkben s azután a legfrissebb hazai termésből.

Az első példánk *Apollinaire* képverse *A megsebzett galamb és a szökőkút*.

A MEGSEBZETT GALAMB ÉS A SZÖKÖKÚT

RADNÓTI MIKLÓS

Apollinaire: Válogatott versek (Bp. 1958.) 251. l.

Senki előtt sem szorul bizonyításra, hogy ha a sorokat a szokásos vízszintes rendben tördeljük, a vers értelme gyorsabban lesz fölfogható s még könnyebben olvasható. Más kérdés természetesen az, hogy ha valaki főnnhangon mondja el a verset, annak ez a fajta tördelés a hangsúlyt, a kiemeléseket illetően szinte kész „forgatókönyvként” szolgál. Bár a verbeli előadó enélkül is eltalálja, hol kell szünetet tartani, a hangsúlyt megemelni, vagy alászállítani. A sorok emelkedésében és esésében az ég felé szállást, a szökőkút sugarainak szökellését és aláhullását belebeszélhetjük a sorok vizuális képébe, de ez a látvány, amit Apollinaire verssorai nyújtanak, a dolgok elképzelését, az érzelmek átélését semmivel sem könnyíti meg. Sőt, a szokatlan szedési és tör-

ez pedig a JÓ emberek me-
nedékháza előtt történt

BÉCSBEN
aztán kimentem
az országotra s a
határkövek alól
fölszedtem a meg-
fótt tojásokat 1234

ÉNEKELJETEK

LANYOK

ÉNEKELJETEK

A 12 KAMASZ pedig
24 VATTAGOMOLYA
GOT
HAJTOTT KI A VÁSÁR
RA

EKKOR már va-
lamennyien együtt voltunk
a pap levette reverendáját s
kijelentette ezentúl csak este
hajlandó a kutba nézni

140

LE HAT
A

**HÁLÓ
SIPKÁKKAL**

ELMULT

A 19 NAP

A mária áldotta fiát
és könyveket virágozott
de ez sem ért már semmit
S elröpültek
Ö A SABARAK
V elusznak
É A HALAK
N
Y

**S A HARAN
GOZÓ**

M
E örökre
L elaludt a kötélén
L elaludt
E szegényke
T kivilágított
T városok fölött

141

Kassák Lajos: Világanyám. Első könyv 1915. (Bécs, 1921.)

delési forma fölöslegesen emésztí a figyelem energiáit.

Nálunk Kassák Lajos szegődött az elsők között az avantgarde-tipografizálás hívévé. Idevágó verseinek sorai ahogyan esnek, vagy emelkednek, pontosan követik, illetve kifejezik a történet mozdulatait. Amikor arról „énekel”, hogy „*Utak mentén sárga kutak forognak*”, az „utak” és a „mentén” szavak egymás alá kerülnek, vízszintesen és párhuzamosan, ezzel érzékelteti az utat s a vele párhuzamos „útmentén”-t. A kutak forgását azaz, hogy a „forognak” szót megfordítja, mintegy megforgatja, ezért az ember is kénytelen elolvasás végett a nyakát-főjét utána fordítani. Amikor azt írja: „*Lányok énekeljenek*” – az utóbbi szót valószínűleg kottázza: egyik betű lejjebb, a másik följjebb áll. – A mesterkéltség letagadhatatlan és ismét fölmerül a kérdés: megérte-e ez a tipográfiai változatosság, többet mond-e így a költemény, mint száz és száz társa normális nyomdai szedéssel, illetve tördeléssel? Mert, hogy föltű-

nést keltő a vers külső képe, ez kétségtelen, de ez még egyáltalán nem minden a célba érést illetően, sőt ez a feltűnő külső a hatás elérését akadályozhatja is. Természetesen az átlag-versolvasóra gondolunk és nem a szakemberre, aki az értelmezésre, a „fölfogásra” fordítandó idő mennyiségére való hivatkozással nem fordulhat el az ilyen furcsán írt és tördelt versektől.

Kassák után 1928-ban Sirató Károly lepte meg a közönséget a *Papírember* c. verskötetének avantgarde tipográfiájával. A könyv érdekességei közé tartozik, hogy a kitűnő építész, Molnár Farkas tervezte a fedéllapját, fotomontázsból. Sirató versei közül is álljon itt egy-két szemléltető példa. A költő ebben a verses könyvében tette közzé „glogoista” manifestumát. (Szövege az eredeti rendezésben: 1135. lapon.)

Előtolakszik a kérdés újra meg újra: mi értelme hát az efféle „képversnek”?

Az avantgarde szellője az Apollinaire-t fordító Radnóti Miklóst is megillette. A

de ez is csak két fabatkát
és három gombot ért
tudni kell hogy

ISTEN
SZEME
MINDENT
LÁT

ÉS ÉN

de az em-
ber tenge-
reket és le-
roskadt hidakat cepel a szemeiben

s hiába hogy valaki homlokunkra kente

AZ ÖREGASSZONY
BATYUJÁT ÁTVIT
TEM A PATAKON

→ **A CSILLAGOT** ←

szamarak nem mernek vízbe
ereszkedni a sószákokkal

ÉN ÉHES
VAGYOK
TE ÉHES
VAGY
Ő SZÍN
TÉN
ÉHES

KÖLÖNBEN IS
SWARTZ UR MÉRLEGÉN
MINDENT LE LEHET
MÉRNI

UTAK
MENTÉN
SÁRGA KUTAK
KÖNYV

és a dombokon

GYEREKEK

tenyerében kinyitlak a
liliomok
kinél tehát máma.
kinél pedig holnap
török el a korsó
nincs több

bé **TESTVÉR**

nincs több **SÓGOR**

**KÖVÉR LUDAK ÜLNEK A HOLD
ALATT**

142

143

Kassák Lajos: Világanyám. Első könyv 1915. (Bécs, 1921.)

Papírszeletek c. ciklus egyik része, a Vi-
rág hajlított sorokkal készült.

Ennek a versnek a nyomdai megfor-
málása egyszerű, voltaképpen semmi
problémát sem vet föl, kivéve azt, hogy
ha nem írja elő a sorok hajlítását, a vers
akkor is éppoly érthető. Miért hát e kü-
lönös forma s miért csak ennél a vers-
nél?

Sirató Károlynak 1969 könyvnapjára
jelent meg A Vízöntő-kor hajnalán c. köl-
tészeti számunk számára hézagpótló antológiája
régi és új verseiből. Ebben a kiadó né-
hány szelidebben formált avantgarde ti-
pográfiájú verset is közölt. (Hát érts meg
engem kedves. 170. oldal, [de az oldal-
szám lemaradt!]) – A beszéd vad uralma,
178–179. l. – Szózat a pontemberhez,
196–198. l.)

Ezek a versek az újabbak közül valók
és a régiek vadító külső tipográfiájához
képest – közülük kettőt a fülszövegen
reprodukált a kiadó – kellemes illatú
olajfalevelekké. De a kérdés ezeknél a
verseknél is ugyanaz, mint a többinél, és
az adható válasz esetükben sem mond
mást, vagy többet.

Ugyancsak 1969 könyvnapjára jelent
meg Képes Géza: Cseréphalom c. kötete.
Ebben is akad egy fát-gyökereket-törzset-
ágakat-lombozatot utánzó, az avantgarde
jegyében szedett vers. A Gyümölcstől
gyökérig címet viseli a tartalomjegyzék
szerint, mert a cím a könyvoldalra nem
fért rá, arról a fa ágai leszorították. A
vers külső formája hűen fejezi ki a vers
címét: Gyümölcstől gyökérig, mert még
a föld vastag rétegét is érzékeltetik a na-
gyobb fokozatú betűkből szedett sorok,
kétséges azonban, hogy szükségképpen
kellett-e ez a külső szemléltetés? És hogy
miért csak ennél az egy költeménynél,
amikor „ezen nótára” a többi is meg le-
hetett volna betűkből „rajzolni”?

Fölvethetné valaki a kérdést: ennyiből
állt az avantgarde a tipográfiában és
egyéb nem maradt utána? Az avantgarde
tipográfia a könyvművészetben ennél
többet valóban nem eredményezett. Ha-
tása mégsem becsülhető le: reakciójaként
higgadtabb megfogalmazásban, nyugod-
tabb szedéstükrök váltak uralkodókká
könyveinkben. Egyetlen törekvése, hogy
a szedésforma maga helyettesítse az il-

6. A glogoizmusnak tömegekhez szóló előadási formája

a villanyvers.

Ahogy a zenének a technika új közlési lehetőséget adott a rádióban, ugyanúgy alkotta meg a költészet új közlési lehetőségét: a transparenseken. Csakhogy, amíg a zenében csak lassan fog ki-fejlődni az úgynevezett rádióművészet, addig a glogoizmus már most mint kész transparensművészet jelentkezik, mert

a sikvers és a villanyplakát

azonos elvi megfontolásokon épülnek fel.

A transparenis, amely fonetikus masszákat vetít ki az időben 200 %-os előadási tere a sikversnek, mert általa a vonallá épített sorok mint térelemek az időben megkonstruálódnak.

7.

A GLOGOIZMUS

G
L
O
G
O
I
Z
M
U
S

MEGNYILVÁNUJÁSÁBAN

A JÖVŐ SPECIÁLIS MŰVÉSZETE

A TECHNIKA:

A TRANSPARENSEK

A VILLANYPLAKÁTOK

KÖLTÉSZETE

S AZ ÚJ TÖMEGMŰVÉSZET

43

Sirató Károly: *Papirember* (Békéscsaba, 1928.)

lusztrációt, ez tovább élt az alkalmazott grafikai műfajokban, elsősorban a plakáton és az üzleti nyomtatványon. Részben ez szülte a Bauhaus nyomán támadt elementáris-konstruktív szedés divatját. Ez is abból indult ki, hogy a könyvdísz (ornamens) és az illusztráció fölösleges, maga a szedés legyen olyan, hogy alakjával már díszítse is a lapot. De okulva a külsőségeken, „ornamens”-ül elfogadta a geometriai jeleket: pontot, vonást, kockát, téglányt, háromszöget és kört. Ez az irányzat látszik Sirató Papiremberének reprodukált lapjain is. Ennek tipográfiája azonban néhol eltért az elementáris irányzattól, annyiban, hogy hagyományos betűtipust is használt a lapidáris, modernebb képzeteket keltő groteszk mellett. (43. l.) Ennek az utóbbinak minden részlete egyenlő vastagságú, tehát a Bauhaus szelleméhez leginkább közelálló.

Az elementáris konstruktív stílus a színésznél is határozott elveket vallott: főleg a feketére és a vörösre épített. Nálunk Kassák Lajos és Bortnyik Sándor képviselte legmarkánsabban ezt az irányt, Kun Mihály Európa-szerte ismert színezett munkái mellett.

A Bauhaus kezdeményezte – német nyelvterületen – a nagy betűk likvidálását, még a tulajdonnevekből is. Azzal a szándékkal, hogy ezzel megkönnyíti a szedő munkáját. Azonban az eredmény itt sem állt arányban a ráfordításbeli megtakarítással, az olvasást pedig egyenesen megnehezítette, mert a nagybetűk adta változatosság nem hathatott pihentetően az olvasóra. A csupa kisbetű a sorok képét egyhangúvá és fárasztóvá tette. A kísérlet még a németeknél sem vált be.

Több előnnyel kecsegtetett egy másik kezdeményezés: a sorok kifutásánál megszüntette az elválasztást, ezáltal a szedést meggyorsította és a nyomtatott oldalt hasonlóvá tette a gépirással készült oldalhoz. A sorkizárás elvének feladása viszont újabb problémát vetett föl, mint alább majd látjuk.

Újabban nálunk is készülnek magasnyomással olyan, főleg tudományos könyvek, amelyek a sorkizárás követelményét földadják. Ezekben a sorok nem egyenlő hosszúak. Így készült a *Graphica Hungarica* első kötetének bevezetője, s éppen nem állíthatjuk, hogy javára vált a könyvnek. Olyan kiadványokban,

Virág

Most mentél el, öt perce sincs,
öt perce nem vagy már velem.

De látod ez a szerelem,
ez a lidérccláng, ez az ármány
a karcsu képzelet

e fürtös vadvirága.

Most mentél el s már újra megcsodálnám
bokád fölött a drága,
jóli smert kék eret.

Radnóti Miklós Versei (Gyoma, 1948.) 202. l.

ANTI-MENNYORSZÁG

Károlyi Amy új kötetének központi és szinte egyetlen témája: a halál. Mégis teljes világképet bontanak ki ezek a versek, olyat, amit a szenvedésekkel és megpróbáltatásokkal nem fukarkodó élet égetett ki egy tiszta emberben és érzékeny művészen. Ebben a világképben az evilági élet és a misztikus túlvilági lét éppúgy elválaszthatatlan kapcsolatban van, mint a reális valóságban az élet és a halál. E világképben a halál küszöb, melyen túl átlényegülés következik, valami tisztának, fénylőnek és abszolút igaznak a tartományába lép a lélek. Az élők és a meghalt viszonya is megváltozik ezzel, a halott ellen korábban elkövetett minden igazságtalanság, sérelem súlyos és eltörölhetetlen bűnként terheli az élőket tovább („A vád, az önvád / tűzes esőként visszahull rád”), míg a halott már túlkerül a földi viszonyok hatalmán és érvényességén („... más körökbe lépett a halott / kabátja gombját meg nem foghatod.”) A halál, a nagy misztérium, a „sötét kristály-oldat”, mely elmerít egyszer minden élő, s egy újfajta létre támasztja fel.

„kik léteztünk millió változatban
nemlétezésünk változatlan
sötét kristály-oldatba lépve
a negatívunk vár reánk”

A halállal „Az égi vegytan kezdődik”, kapu az, melyen belép a lélek „a csillagmélyi tűzbe, / hol minden törés ép-egészre ég.”

S mi hát az „anti-mennyország”? Egyrészt az a halál, mely a vele nem törődő halandókra vár, azokra, akik csak önmagukért, csak a pillanatnak élnek; kicsinyes, jelentéktelen élet-eseményeknek („... előbb fodrászhoz megy / s ruhát próbál...”, „... s koncertre is megy szerda délután...”). A világ mindennel törődik, csak egyet nem vesz tudomásul: a halált. „... A BÜCSÜZŐ TEST FORDULNA ISTENÉHEZ / MEGPIHENNE EGY JÁCINT-KEBELEN / de nem és nem, kalap kerül rá s kucsma / behajt rajt minden életet / egy fél font húsig ádáz uzsorása.” Tudományosan, biológiailag megmagyaráztuk és elfogadtuk. Pszichésen azonban nem tudjuk átélni, nem tudjuk elfogadni, s azzal segítünk magunkon, hogy úgy teszünk, mintha nem létezne. A „nemlét újdonsága / újságpapírral betakart

sors” borzaszt. Ám Károlyi Amy versei azt sugallják, mondják, hogy a halál ettől nem szűnik meg, hanem „örökké tartó enyv”, „tubusból nyomott nemlét” lesz, mely úgy nyeli el a halandót, mint egeret a „verem”. Mégsem prédikál megjavulásról, bűnbánatot sem hirdet. Nem valami középkori haláltánc-borzongást idéz. Amit követ és követel, az nem halálkultusz. A létet, a mi életünket akarja teljesebbé tenni azzal, hogy ebben helyet kapjon a halál – a kikerülhetetlen halál – gondolata, annak élményszerű elfogadása. „... pusztuljanak a papírcsipkék / a lakkos katalfalkok / égesse tűz a fonnyadt helyiséget / maradjon meztelen a holt...” Ne aggassuk tele ékitményekkel, melyek elfödik lényegét: nézzünk szembe vele. Egyet kell ezzel értenünk, hisz aligha nevezhető ésszerűnek a halál-probléma makacs megkerülése; előbb-utóbb mindenki találkozik vele, amikor a halál valamiképp eléje dökben: betegségben, öregségben, ezer más jelenségben.

Külön kérdés, hogy a halál és az utána való dolgok képzete miképpen merül fel. Károlyi Amy világképében egyértelműen a keresztény világnézet a formálóerő, bár hiányzik belőle annak sok konvencionális és naiv vonása. Filozófiailag Jacques Maritain neotomizmusához áll közel, anélkül, hogy azonosítani akarnánk azzal. A lélek története zárt és egyedi, a tökéletesedés útja egyéni út, nincs köve társadalmi kapcsolatokkal, társadalmi vonatkozások ebben nem is játszanak szerepet. Károlyi Amy a halál misztériumát idézi, mint a megtisztulás nagy és egyetlen lehetőségét, mely – szorinté – adva van a lélek, az egyéni átélés számára. Az ő világképében az élet, mely nem vesz tudomást halálról, s halálon túli fényről, szintén anti-mennyország, ahol erőszak (Emlékmű, Bogár), gyűlölet és bántás (Maradjon járhatatlan), élvezetvágy (Számadás), a nagyság félreismerése (Óda és elégia Hlebnnyikovhoz, Összegyűjtött művek), késő megbánások (A megszólalók, Maradjon járhatatlan), eltékozolt lehetőségek (Öregek) között tébolyog az ember.

„A világ már száz éve is inkább
gép-pacsirtákra figyelt
táncolt, templomba járt, pástétomot evett,
olvasott, merített papíron
szabályos szemetet
lélek a lélektől meggebedheteti”

A költő úgy érzi, innen csak egy menekvés van: a Jákob létráján, mely a merészek útja

(„A lélek légtornásza merheti / e meredélyt,
de én...”), a „mennyei pókfonál”-on. A bűnt
ő nem a különlegesen elvetemültek sajátjának
tartja, hanem a földi lét általános elemének:

„Megtöltve nyakig ördögökkel
koponyádban kígyók nyüzsögnek...

Ki nem hányhatod
nincs orvosság
e falánk dögöktől szabadulni...

nincs gyógyszer, kés
nincs tömjén, ördögűzés
mi szivedből akár egyet kitepne
addigra megbáznának élve”

De a halál megtisztító fürdőjében mássá lehet
a lélek, ha van benne erre vágy és akarat.

Másik nagy élménye az öregedés. Szinte
tapinthatóan lüktet legszemélyesebb verseiben.
A tiszta emberség bátorságával méri fel -
nagyszerűen - az új, sajátos élethelyzetet: a
megöregedő nő helyzetét. Nincs benne ellá-
gyulás, semmi megváltozás, utálja a megsebzé-
s illúziókat: a női létet (ennek - immár ha-
gyományosan - „értéksökkent” periódusá-
ban) teljesértékű emberi létté emeli okossá-
ga, fölényes tudása, nemes keménysége. „Hát
ezt is megértük, öreg lány, / mehetsz a fené-
be / rongyos pulcsiban két nyári alma többet
ér / s feszes nadrágban feszes körteség / mint
jade-agyad tekervényei...”, de „Ide hallgas-
satok / nyári tátikák / ... utánam söprik az
utcat / a súlyos virágos gallyak / elsötétül a
lég a madárseregától / mind nekem énekelt /
ezer újhollal kirakva az ég / mindüket nyak-
láncomon hordtam...”. Jövője: a halál misz-
tikus metamorfózisában új, teljes lét („... még
lekésem a ceremóniát / midőn a köpeny s la-
kója eggyé leszen / POR TŰZ, VÍZ SZÉL /
beléd öltözöm, romolhatatlan kegyelem”). Az
öregség tragikumát nem az élet végéhez kö-
zeledésben, hanem abban a kiüresedésben, be-
szűkülésben látja, mely „konzervmódra” élő-
vé, „üres borsóhéj”-já tesz sok öreget. Pedig
az öregség nemcsak ennyi, érték is lehet!
... a vénkor torony, templom, / templom-
toronyból messzeségek.”

A tárgyi, természeti világ megjelenése nála
szinte mindig eszközszerű. Ahol elsődleges a
természeti kép, ott is valami önmagán túlmu-
tatást jelent, pl. a Lángfüggönyű ég-ben, a
Freskó-ban, s a Szilvákert tündéries remek-
lésében. Ez bizonyára összefügg igen-igen sa-
jatos képalkotásával és képhasználatával. A

Húsz pillanat című ciklus minden darabja
egy jellegzetes kép. Az frisz című: „Agát sze-
med / spirálján körbejárok / közepén a tó. /
Oly meztelen a tóközép / a tengerszem, az
emberszem / a rám várakozó.” Másik példa-
ként a Sötétedik címűt írnám ide: „Sötétedik.
/ Az olajvezeték elvágva. / Hamar a mécset,
korsót, edényeket, / készülünk fel az éjsza-
kára.” Nem a magyar költői hagyomány ér-
zékiesen gazdag képeihez kapcsolódnak ezek,
kevés kivétellel alig-alig tapadnak érzéki kép-
zetekhez. A lélek olyan belső villanásait lát-
tatják, melyek - bár nem logikusak - mégis
értelmesek, egy-egy pszichikus élmény teljes
légkörét magukba zárják. A külső világot csak
szubjektív átélésben mutatják. A szubjektivi-
tás azonban nem burjánzik, nem tobzódik eb-
ben a költészetben. Keményre kovácsolt egy-
szerűség és bizonyos józan hidegség fegyvel-
mezi a képzeletét, érzelmeit, hangját, ugyan-
akkor magába olvaszt ezotérikus sejtelmeket.
A kemény tisztaság, hideg józanság párosul
nála a feloldódás, felemelkedés misztikus vá-
gyával és hitével („Lépj ki fátyladból isten-
asszony, / lépj ki belőlem a világba, / gyü-
mölcsérlelő hegyre te vezess el / és fátyolod-
dal takarj a halálba.”) Ez biztosít költészeté-
nek vonzást, erőt, karaktert.

Világnézetével - nyilván - lehet vitatkoz-
ni, s lehet költői kifejezőmódjával is. Csak
egyet nem lehet: jelentékeny költő voltát vi-
tatni.

FUTAKY HAJNA

Héra Zoltán:

SZÁLL A NAP

„A létezés olyan, mint a felszökő forrás: csak
azért van alakja, mert sohasem pihen.” - idé-
zi Héra a kötet mottójával Caudwell szavait.
A cselekvés és gondolkodás egysége, a tevé-
keny gondolkodás a legfőbb eszménye. Nem
lesz népszerű költő. Filozófiai elmélyültsége,
gondolatisága súlyossá teszi költészetét, néha
nehézkessé is. Azért ír verset, mert valamit
el kell mondania minden műfajt próbára téve;
a belső kényszer átizzik sorain. A társadalom
ügye vált személyes kérdésévé, magán-gond-
jait háttérbe szorította. Az új ember modelljét,
az új morált keresi sznobokkal, kispolgárokkal,
dogmatikusokkal, epigonokkal, provincia-
lizmussal egyaránt harcolva. Támadja azokat.

akik „eladják magukat lábon az ónszemű Gomböntőnek” a rájuk bízott lelkek üdvével együtt. (Kárhozottak). A két évtized minden lényeges kérdése visszhangzik benne. Kevés költő kérdez ilyen sokat. Héra felelni is tud. Kevés kötetben érezni így a művészet, különösen az irodalom élő valóságát, a múlt állandó jelenlétét. A mottók, idézetek és megidézesek, az álarcok sokasága poeta doctust mutat be. Nem toronyba zárkózót, hanem aki a műveltségét fegyverként használja. Kiméletlen élesség, rendíthetetlen akarat hullámszik a kötetben, a keserű gúny, a bűjkáló ironia, a megfáradás pillanatait új erők sodorják tovább: – „meglendülve és visszavetve, / emelkedőben, süllyedőben – / közelről habosan, / messziről lebegő nyugalomban” (Mint a tenger). A tenger képe mellett a másik sokszor visszatérő, jellemző motívuma a Nap. „Ó, megnézem ám egyszer a Napot / az égen és önnön szememben!” – ígéri korai versében (Az alázatos). „Az istenek meghaltak, de te élsz” – fordul újra és újra a fény megtestesítőjéhez (Nap), felragyogtatja a fiatalok erejéről írva (A pesti strandon), látja kérdező szemnek (Ki vagy?), figyel rá utat keresve a sűrűből (A jóshoz), „kéklő nap, őrizz meg minket!” – fohászkodik hozzá (Fohász minden napra), hiszen új fényt akar teremteni (Teremtsünk), az éjszaka teremt elhódítani (Termek).

Kötete egységes, zárt világ, de nem merev, folytonos belső mozgás jellemzi. A célok és igények azonossága fogja össze. Három ciklusra tagolódik. 1948 és 1952 között írt versei A világ ölen címszó alatt kaptak helyet. A zsellércsaládból népi kollégiumba, onnan a szverdlovski Gorkij-egyetem irodalmi és nyelvi fakultására kerülő fiatal irodalmár útja tipikus, versei azonban nem a kor tipikus sematikus alkotásai. Nyílt horizontú tájékozódás jellemzi, amibe befér a Biblia, Childe Harold, Telemákhosz, Walt Whitman, Lermontov mélabúja és a Jób-arcú Tolsztoj, Ady tudatos idézése, és beszívárognak ősi gondolatritmusos ízek, idézve József Attilát is egy vilánásra.

„Jövünk a világból
megyünk világgá
válunk világgá” – hirdeti sodró lendülettel a ciklus legnagyobb verse (Honnan hívó). Főlényes technikai biztonság jellemzi verselését, változatosság versépítkezését. Talán túl főlényes biztonság, ami a változatosság ellenére is valami monotoniságot, túlságos simaságot mutat.

1953–56: Perben. A Szabad Nép munkatársa ebben az időben. A helytállás eszméje bibliai képekben jelenik meg.

„Ez a te Ninivéd,
elkerülvén forró szigetek partját,
ide tett ki a cethal.

Nézd meg hát jól a nagy folyamatot.
Úsznak rajta hajók és úszik a történelem.

Látod, ott lebeg el a híres dinnyehéj” – utal József Attilára (A Dunánál). Nem nyelverteremtő Héra Zoltán, képalkotásában nem keres új kapcsolatokat, hanem felhasználja új gondolatok kifejezőeszközeként a klasszikus motívumokat. Nem látomásaival hat, gondolkodni kényszerít. Kételyei közt sem veszíti el hitét, kétségbeesésében is mértéktartó és józan marad. Ars poeticáját a Fohász minden napra (1957–1968) című harmadik ciklusában fogalmazza meg:

„Nézd a tárgyakat, bennük rekedt a szó.
Halljuk a tárgyak beszédét.

S a magadét, amint kikélsz belőlük,
feszítve burkaikat”

(„Én” és „Mi”)

Oldottabb és személyesebb ez a ciklus. Éretté teszi az az elmélyültség, ahogy ki tudja fejteni a költő új és új rádöbbenését a világ bonyolultságára, közvetíti borzongásait (Rák, Colosseum), fanyar hitét. „Akit régóta vártok, megszületik / csupaszon bizony, nem burokbán, / fekete, fényes fájdalomban.” (Megszületik). Hazaszeretete póztalan, izzig-vérig modern: „Itt, e folyónál, e hegy / tulok-homloka előtt, / itt s most, mielőtt jönne a tél. / Itt, míg az új hid veres gyíkhasa süt. / Itt – mielőtt megfordulna a szél!” (Itt szólj). Uralkodók most is versei között a parabolák, de jelentésük még gazdagabb, több dimenziósabb lett (Seneca vigasztal, Passió Tamás szerint, Én pedig...). Más jelképeket lát meg a képzőművészetben, mint régebben. A hajdani egyetemi hallgató leningrádi versei kicsit proletkultus idegenkedéssel utasítják el Zeusz, Apollón, Dionüszosz szobraikat (Régi szobrok). Michelangelo torzóiban saját érzéseinek kifejezőjére talál, a tárgyak burkából kikelő személyiség küszködése szólal meg általuk (Faragatlanok). Szerelmi lírája bensőségesebb. Az Északi tó rejtőzködő, nagyon áttett vallomása inkább az életnek szól, a Vénuszok, Múzsák strófaiban, bár Don Juanként Granada lányaitól búcsúzik, élő szenvedély izzik. A szabadabb pányvára eresztett érzések egyéni metaforákat terem-

tenek. Kubai verseiben a tánc szédítő ritmusát, az élet színeit, fényeit úgy tudja megjele-
níteni, hogy a vers gondolati gazdagságát is
megőrzi. (Járják ..., Kubai keresztelők, Indulók
messziről s mind közelebből, A mulatt nő
tánca).

Héra Zoltán versei önálló helyet vívtak ki
életművében, nem forgácsok, nem mellékter-
mek. Ugyanaz a lényegkereső szenvedély
hívta őket életre, mint kritikáit, tanulmányait.
Ugyanaz a cél vezeti, mint elméleti munkássá-
gában: – „Ellesni s újra alkotni az élet valódi
emberi, társadalmi ütközéseit nem könnyű. Fá-
radni azonban csak ezért érdemes. A tétlen
és a sémán túl a valóság eleven és differen-
ciált képéért, a valóban alakító, emberformáló
művészetért.”

ZENTAI MÁRIA

Ladányi Mihály:

A TÚLOLDALON

néhány botfűlű kritikusi pózban
hallgatja villájában az éhes rigókat
nem tökéletesek még kétségtelen

Ladányi Mihály fenti versrészlete eleve ki-
védi a kritikusi támadásokat, félő tehát, hogy
minden bíráló a botfűlűség gyanújába keve-
redik, bármilyen szándékkal is közelítsen a
költő világához. Mégis hálás dolog ezzel az
idézettel kezdeni, mert a három sor töményen
tartalmazza az új kötet néhány jellegzetessé-
gét. Nemcsak az ironikus póz tűnik fel, ha-
nem a költőietlenség is. Az irodalomból jól
ismert jelenség az, amikor cseppet sem jelen-
téktelen költők, pályájuk egy szakaszán szán-
dékosan költőietlen verseket írnak. Példaként
elég Majakovszkijra hivatkozni. A hagyomá-
nyos műfajok ironikus kifordítása, a költőiet-
lenség a költészetben mindig azt sejteti, hogy
egyfajta kialakult értékrend átférférfában
van mind a valóságban, mind a művészetben,
s a művész szépségeszményei eltérnek az ál-
talanosan elfogadott eszményektől. S ha e ma-
gataratás mögött valódi és pozitív eszmények
lappanganak, akkor előbb-utóbb minden át-
meneti állapotból kinövő költészet megteremt
a maga új harmóniáját.

Ladányi költészetének „költőietlen” vonulata
kedveli a paradoxonokat, a groteszk ötleteket,
szellemes firtorokat.

hogy nem tudok tűzhányóként lobogni
[semmiért
mert kivonul a tűzoltóság
az első telefonra

De nem öncélú fricskázás ez! Talán érde-
mes felrissíteni korábbi köteteinek kritikáiból
azokat a gondolatokat, amelyek megállapít-
ják, hogy ha vannak is paradoxonok ebben a
lírában, akkor ezeket reális ellentmondások
táplálják. Nonkonformista, ha a bürokratikus
kinövéseket és elüzettesedést látja, látszólag
cinikus és dühösen költőietlen, ha az általa
vallott eszmények nevében ugyanezen eszmé-
nyek ellen tesznek. Nem a konszolidációs vi-
szonyok közt helyét nem lelő forradalmár
háborgása ez a költészet, hanem a szocializ-
mus átmeneti periódusának fonákjaival elé-
gedetlen költő nyugtalan vétőzása.

De mennyiben módosítja, árnyalja az eddig
is ismert portrét ennek a villonian sajátos
egyéniségű költőnek az új kötete?

Mert az történt velem,
hogy nekem is kell már
vigasztalónak valami

(Nézem)

Fájdalmasan és egyre sűrűbben vall a ma-
gányosságról Ladányi, s némi csodálkozással
is, hogy a közös fohászok énekeséből lám
szinte észrevétlen, milyen magányossá lett.
Korunk végletei közt nem kerül meg e vég-
letek átélésének megpróbáltatásait, ami köl-
tőileg is sokkal becsületesebb, mint önmeg-
győző vagy önáltató feloldásuk. Mégis miért
marad egyre szorongatóbb hiányérzet az ol-
vasóban a kötet vége felé haladva? Olyan
monodrámá bontakozik ki *A túloldal*on ver-
seiből, amely kétszeresen is tragikus. Tragikus
az önmagával folytatott párbeszéd, az egyre
szorongatóbbnak érzett magány, s tragikus
annak a megérzése, hogy a nézőtérrel elfogy
a közönség, senkinek sem, végképp már csak
önmagának játssza végig a szerepet. Ekkor
következik be a gyors hangváltás, s kirajza-
nak a szkeptikus versek, az önironikus és
groteszk karikatúrák. Pedig a költészet alap-
feltétele, hogy *legalább* a költő legyen tuda-
tában a kimondott szó nélkülözhetetlenségének
és értelmének. Ladányi utolsó köteteiben ki-
próbálta a nosztalgia és tragikum, a szépszis
és ironia kanyargóit, amelyek többször is ke-
resztezik egymást, s amelyek egy ponton túl
már bomlasztóan hatnak. A meghasonlottság,

excentricitás s a belőlük kiváló diszharmonia emberileg hiteles, de állandó jelenléte alapján a költészet lényege ellen hat, lévén a költészet nemcsak vallomás általi megkönnyebülés, hanem tett, mely a maga módján másokat is élni segít. Reméljük, valami készülődésben van nála, s a „középkor” után, melyet megverselt, talán egy „újkor” is eljön költészetében. Mert az kell, hogy a csapongás és vergődés után felszárnyaljon a dal, hogy korunk egyik lírai dokumentuma helyett valóban maradandó és jelentős teljesítménnyé váljék ez a költészet.

Szólni kell még a kötet verseinek ritmusvilágáról. Szólni kell, mert ezekben a gondolatok, ötletek logikáját követő, szeszélyesen kacskaringózó vagy frappánsan „elvágt” költeményekben nagyon tisztán szólal meg a szabadvers egy sajátos válfaja. Szép és modern dalok ezek a csatangolásokról és szerelemről szóló versek. Nem véletlenül már a korábbi kötetekben találhatók blues-ok, ugyanis a néger népzene nagyvárosiasodott formája, a dzsessz, s ennek költészetbe átültetett műfajai a maguk gazdag improvizációs lehetőségeikkel kiválóan alkalmasak a költő „nonkonformista” érzelmvilágának, a mintegy „fehérek közt néger” élménynek a kiéneklésére. A kötet leghomogénebb ciklusának, a Parlandónak a vizsgálata azt mutatja, hogy az élőbeszéd természetes ritmikai törvényeire épülnek a Ladányi-versek. A versritmus egységévé itt általában egy tagmondat válik, hasonlóan ahhoz az egységhez, amelyet a Brecht-versek elemzésekor ún. „gesztikus egység”-nek neveztek. A rövidebb után következő hosszabb tagmondatok tempója felgyorsul, azaz kiejtési idejük megrövidül, a nagyobb szótagszámú tagmondatok egy átlagos, rövidebb tagmondat kimondási idejében egyenlőtöednek ki. Külön variációs gazdagságot biztosít az is, hogy a sorhatárok és tagmondat-határok nem minden esetben esnek egybe, valamint az, hogy a hosszabb tagmondatok bizonyos periodikus ismétlődésben következnek a rövidebbek után. Ebben a szabadvers-típusban fontos ritmusképző erő a gondolatritmus, az ismétlődő és párhuzamos nyelvtani szerkezetek, valamint a mondathangsúly és intonáció. Egy-egy vers egy, esetleg több, hosszú, többszörösén összetett mondat logikai, nyelvtani és ezzel összefüggő ritmikai traverzén nyugszik.

MARAFKÓ LÁSZLÓ

Keresztes Ágnes:

HALÁLOD ELLEN

Van Keresztes Ágnesnek egy verse, amelyben a Halász „... Sorsával meg nem békelt, mégsem vitaíkozott, – mert megalázó. – Dermedt és mélyülő vízben húzta a hálót, – és húzta őt a háló.” Hál’istennek – önkényesen folytatva a gondolatsort –, éppen azért talán, mert egyik sem engedte el a másikat: a Hálót a Halász és viszont, lett – gyanitom –, lehetett Keresztes Ágnes az, ami: költő. De a fogalmat meg kell toldanom rögtön egy főnévvel, mert szóösszetételről van szó, pontosabban: arról, hogy Keresztes Ágnes költőné. Így, egybeírva. És ő ezt vállalja is, okosan, sőt, szemérmes büszkeséggel, mert tudja, hogy csak az tud saját költői világot teremteni, aki következetes és hűséges magához. Hogy önálló lehessen, tudomásul veszi köreit, bejárja azokat és vastagon, tussal rajzolja körül azt, ami az övé. Éles és pontos szeme van, nem akar építkezni, éigig törő verskatedrálisokat emelni, mert jól tudja: ez nem az ő „műfaja”. Inkább a tünetekre, vagy a végeredményre koncentrálni („Egy kisméretű vásznon – történelemkeretben – felrajzoljuk magunkat – saját jelrendszerünkben, – ahol a kuszaság is – pontos kifejezése – a mondanivalónak.” Vagy máshol: „Zöld a remény, recece. – Ha megéri, fekete.”) De aki ilyen szűkszavú és pontos tud lenni, az tisztában van a szikár megfogalmazás törvényeivel, nem dolgozik lágy, „nőies” tónusokkal. És ebben a tekintetben igazán szigorúak, „férfiasak” a kötet versei. Nincs meghatódottság, önsajánlat, elengedettség: kívül marad a témán, elhárít tőle, hogy felmérhesse és megítélje azt. Jobban mondva, hogy tárgyilagos lehessen a megállapítást illetően. Orvosi szaknyelvből kölcsönzött szóval: „anamnézisek” ezek a versek, „zárójelentések” egy felszín alatt élt, de a disszonanciákra annál érzékenyebb nő, feleség, anya három évtizedéről. Azt is mondhatnánk, hogy napló ez a könyv, lírai tudósítás egy életformáról, amely a költőnek osztályrészül jutott. Vergődéseiről nem beszél, ehelyett többnyire summájukat fogalmazza meg. Görögtűzzel, meghökkentésekkel nem kápráztat el – nem is akar! –, róluk lemond. Intellektuális alkat: a rádöbbenés, ráébredés érdekli jobban, előnyben részesíti ezt a káprázatokkal szemben. Szimptomákról, hétköznapiak rákfoltjairól ír néhány sorban, széljegyzetszerűen szinte, de

úgy, hogy felháborít és mozgósít ellenük. Szólgál is velük bőven! De miért sikerül neki többnyire, képletesen szólva, a céltábla középebe lőni, mi a titka a gyakori „tizes köröknek”? Talán abban lehetne őt tetten érni, ki-lesni fogásait, hogy nem képekben gondolkodik, hanem felismerésekben, tapasztalatokban és helyzetekben: ezek válnak metaforákká s máris egy élet van mögöttük. Más szóval: nem látomásból mint absztrakcióból és jelzésből indul ki, hanem a valóságból. Innen a versek erős kötődése a realitásokhoz, innen sajátos horizontjuk.

De mi az a valóság, amit a kötet tükröz, mi-félék azok az élmények, amelyek kikényszerítették és kipróbálták belőle a verset? A könyv borítójának első mondatai így szólnak: „Amikor érettségiztem, már minden gyerelem iskolába járt. Életem élményanyagából hiányoznak az egyetemi évek, és a külföldi utazások.” Nem hangoskodó és nem szordinós, csak halk a bemutatkozás hangja. Ezért figyel fel rá az ember. Harminchárom évesen jelentkezik első kötetével a szerző, és emancipált korunkban egy asszony beszél magáról, csalódásairól és tündőseiről, a Bakáts tér kamaszairól, vasárnap délutánjairól, amikor újságot téve cipője alá a diványon alszik a férj – beszél a ferencvárosi tűzfalokról, konyhákról, szomszédjairól. De egyúttal úgy, hogy minden tűzfalról, konyháról és szomszédról is szól.

Mert van humora, önismerete (Önarckép angyalokkal, Rét), belőlük táplálkozó groteszk-sége segíti át a csendes kis tragédiákon (A róka és a holló, Cigánydal), és adja meg a könyv sokféle színének egyensúlyát. Keresztes Ágnes, viszonylag későn jelentkezve, nem robbant be az irodalomba, hanem mintha bemutatkozása Marguerite Duras felfogása szerinti lenne. Ha nem csal emlékezetem, a francia író az írt valahol, hogy számára a látványos bevonulásnál ígéretesebb az észrevétlen növekvő írói jelenlét, amelyet tudomásul vesz és számontart az irodalmi köztudat.

ARATÓ KÁROLY

Illés Endre:

SZIGORLAT

Illés Endre kiadott novelláival több ízben találkozunk az elmúlt évek alatt; legutóbb a *Száz történet* kétkötetes válogatása, az ideai könyvhéten pedig az életmű-sorozat első

könyve, a *Szigorlat* megjelenése értesít elbeszélő prózánk gazdagodásáról. A kötet összeállítását önmagában is sokat ígérő, az *Íjűség* ciklus a kötet elején átfogó igénnyel vezeti be a több évtizedes életművet: a gyermeki évek „lombikba zárt” világától az eszmélődő ifjú szigorú megfigyeléseit át a mesteri szint kiérett periódusáig.

A *Szigorlat* anyaga nem az egykori megjelenés sorrendjében, hanem a témakör azonos-sága, helyesebben az egyes korszakok belső rokonsága és logikai kapcsolata alapján áll össze, mintha a válogatás az emberi és írói sors kibontakozásának, meghatározó élményeinek és vonásainak tudatos újraélését, pontosabb felrajzolását szolgálná.

A kötet nyitánya, *A tölgyerdőre épült város* a legősibb emlékképet, a gyermekkor sejtelmes fényeit és már-már széteső mozaikkristályait próbálja felidézni: a testvértelen magány állapotából kiszakadó fiúcska első találkozásai ezek a kitáguló világgal és a közösséggel. Az idegen közegként jelentkező város impulzusai életreszóló vonzással és taszítással ruházzák fel; a gyermekkor védettsége sugara visszacsillannak, s a felnőtt férfit is a városon kívüli elemek: a levegő, a magasság, az erdő és a fény szeretetével oltják be.

Az *Egy szénaszagú nyár*-ban a gyermeki nyarak különleges illatai elevenednek meg. A boglyákra huppanó fiú játéka észrevétlenül hangszerelődik komoly élménnyé, a fölsejlt életveszély kesernyője zizeit az ínyét karcolják és érzékeivel közelébe jut a gyermekkor, a szerelem és a halál bizsergető érintésének.

A *Kettős kör* még inkább torokszorító élményből fakad, – apa és fia kapcsolatának mély rétegeibe ássa be magát, s az összetartozás percekig tartó harmóniája mellett azt a belső tehetetlenséget rajzolja fel, amely a valós értékek ellenére is a megértés hiányát és az egymás mellett való elhaladás szomorú tényét bizonyítja.

A novella lehántja az emberi kapcsolatok megszokott konvencióit, s bármennyire fájó, szembenéz a valósággal; sokan elmondhatjuk az íróval együtt, mennyire keveset beszélünk az apánkkal, s mi is kettős köröket vontunk magunk köré, öntudatlanul leszűkítve az érintkezés, a témák mezejét. Az író a szülői testmeleg emlékeit szeretné segítségül hívni az apa betegségének utolsó időszakában, „azt a sugarat, azt a meleget idevonni, legalább egy percre, egy villanásnyit belőle – hogy ülünk egymás mellett, s fáj a szívem miatta.”

Ez az írás már gránitszerű alapanyagában

jelzi Illés Endre alkati vonásait: az igazságra való törekvést, (még ha a könnyen bevező érzelmeken kell is átfújni) a látásmód és az egyénítés eredetiségét s a világosan rendszerező és mégis bonyolult árnyalatokat kifejező írói stílust.

A soron következő novellák egymás után számolnak le egy-egy mélyen ülő hazugsággal, megkövesedett öncsalással vagy elhallgatással. De ezek mégsem a vértelen moralista megnyilatkozásai, mindig az élet és az ember áramköre rezeg bennük, – s mivel émelyítik, borzolják, majd ellenállásra kényszerítik az író, átfogó szintézisekben, metszően éles írásokban leplezi le a hazugságot, ezt a „hatalmas folyamrendszert.” Történetei között könnyednek látszó, humoros kicsengésű írások is jócskán előfordulnak, de a felhám alatt, mint valami betegség ott rejlik a hazugság magja. Sokszor csak parányi sorsokban mutatja ki ezt az apró, mérgező gócot, de a legkisebb góc is veszedelmes kór csírája lehet, mert végső formájában életet s szellemet roncsol és pusztít.

Illés Endre szigorú kritikus önfegyelmével, nehogy monotonná váljon, megszakítja a hazugság egyéni és társadalmi vonatkozású elemzését, – másfelől saját kronológiai igényét kielégítve *Üllői úti fák alatt* címmel új szolamű ciklust iktat a kötetbe. Az Üllői út környéke kettős áramot indukál a visszaemlékező íróban: a fiatal medikus szikrázó csatáit idézi az anyaggal az orvosi pálya több dimenziós szorításában – s ezzel párhuzamosan az első mámort, a mély, részegítő kortyokat a feltáru-
ló, új világból, az irodalomból. A pontos megfigyelések és a jelentős prózai művekkel való találkozás (Kosztolányi Pacsirtája) afféle szellemi telítettséget hoz létre; ez az első nagy novellák kihordásának ideje. *A mélyben* és a *Szigorlat* feszesre húzott, célratörő kompozíciójában nem annyira a kuriózumok perdöntőek: a nevető izom hiánya a boncolandó hullán vagy a „pyrrhusi” kimenetelű szigorlat, hanem a rádöbbenés (és rádöbentés) az ember felelősségérzetére, szellemi és érzelmi nagykorúságára. És ami szintén új ezekben a gyémánt keménységű írásokban, a bennük rejlő drámai érzet, a bármikor kibontható dráma lehetősége és közelléte. Nem hiába szkeptikus Illés Endre a műfajok merev elkülönítésével kapcsolatosan, ezekben a novellákban láthatatlan, kis csatornákon keresztül egymást táplálják a műfajok, – eleinte a novella és a dráma, az érettebb korszakban a novella és az esszé virágzó kölcsönhatását érezhetjük.

A kötet változatosságát a közbeékelte, más tónusú fejezetek, a *Tollrajzok* és az *Olasz képeskönyv* biztosítják, s mint a zeneművek scherzo tételei felüldenek; a tömönyebb mondanivalót jobbra a *Történetek a testről* és *Az emberélet útjának felén* nagyobb lélegzetű ciklusaiban sikerül elhelyezni. A test sorsot formáló vagy más irányba térítő vonásai, mint váratlan kisülések mozgatják az életet ezekben az írásokban, – nem annyira az extrém s a határ-esetekről van szó, Illés többnyire az átlagos életet veszi górcső alá és hajszaifinom metszekben mutatja ki a felbomló elemet, a romlandót. S bár ezek a történetek a testről vallanak, az anyag változásai mögött ott foszforeszkálnak az emberi lélek pontos röntgenképei is. Illés Endre a modern életérzés sokarcúságának, vibrálásának és érdekes egyensúly-váltásainak nyomkövetésével a feldolgozott témától függetlenül is korszerű tud maradni. Mert a téma sokszor csak vékony létszeletet jelent, de az író laboratóriumában a művészi láttatás és formázás eszközeivel megmunkálva egyszeriben kiszélesül, egyetemessé válik.

A záró ciklus a legkeményebb veretű írást tartalmazza: az *Ítélet*, *A poton*, a *Paradicsomlé* és a *Félelem* erős társadalmi sodrásával cizellálás nélkül mutat a lényegre. Tételeségnek nyomát sem találjuk, az értékelés és az olvasóban megfogalmazódó ítélet belülről indul ki, a hiteles atmoszféra még inkább elősegíti ezt a folyamatot. A kötet elemzése során keletkezett feszültség az utolsó laphoz érve sem csökken bennünk, sőt a szellemi munkát követő csitulabb állapotot sem alakítja ki; készenlétre serkent, mintegy ösztönösen jelzi a magas színvonalú folytatást, Illés Endre életmű-sorozatának újabb, kiadásra kerülő kötetét.

SZEGHALMI ELEMÉR

Nádas Péter:

KULCSKERESŐ JÁTÉK

Nádas Péter, évei számát tekintve is, a legfiatalabb írógeneráció tagja. Mégis, már első könyvével (*A Biblia 1967*) „érett íróként” mutatkozott be: a kritika is osztatlan elismeréssel, őszinte örömmel kísérte színrelépését. Feszes szerkezet, körültekintő jellemábrázolás jellemezték első kötetének két kisregényét (*A Biblia*; *A pince*), s ami leginkább feltűnt:

alig-alig élt az ábrázolás divatos, modernkedő külsőségeivel. Till Gyuri és Széll Kálmán sorát az epika szabályos eszközeivel rajzolta; az elbeszélő *történettel*, a kifejező dialógusokkal, az aprólékos környezetrajzzal. A gondolatkezelése, a látásmódja volt igazában modern: folyamatában, és nem egy megkonstruált tünethelyiségről szólt. Őszintén és kiméletlenül kérdezett, akár a társadalmi szerep etikai béklyóiról, akár a magány, a befeléfordulás riasztó tüneteiről volt szó.

Az írói magatartás őszinteségének egyfajta megnyilatkozási formája lehet az is, hogy új kötetének hat novellájában többnyire a gyermekkor nézőpontjából szemléli az eseményeket. Ha visszaemlékezünk, *A Biblia* című kisregény világának értelmét is elsősorban az a kérdés adta: hogyan látja Till Gyuri, a kamaszfiú, a felnőttek bonyolult társadalmi, emberi viszonyait – mit érez meg belőle, s azután mit ért meg belőle a maga számára kötelező etikai normaként. Nádas történeteinek most is valamiképpen a fogékony, érzékeikben, indulataikban őszinte gyermekszereplők adják a „kulcsot” – változatos formában. Van úgy, hogy a katharzis részesei (*Klára asszony háza*); mások szenvedő alanyiságuk adja a történet valódi értelmét (*A kertész*); *A fal* és *A bárány* című elbeszélésekben pedig narrátorai az eseményeknek.

A kötet nyitó novellája a *Klára asszony háza* – mintha *A Biblia* világát élesztené. Klára asszony életének értelmét – csakúgy, mint a Till család esetében – a munkáshatalom, a szocializmus megvalósult társadalma adja. Döntő különbség azonban közöttük, hogy míg Till-ék *gyakorolták* ezt a hatalmat, addig Klára asszony már csak a küzdelmes évek emlékeiből él; elvonulva a világ zajától a memoárjait írja. A Till házaspár is a szocialista etika alapján kívánja rendezni saját, kényszerű gyakorlatában a „nagyságosék-cseléd” viszonyt: ám próbálkozásuk éppúgy sikertelen marad, mint Klára asszony *megértő kísérletei* Jucikával szemben. A kudarc okai azonban másfélék: Tillék alig veszik észre, hogy közben a megváltozott hatalmat hivatalosan, eszméileg reprezentálják, az életvitel gyakorlatában a polgári tünetekről sem mentes konformista szemlélet talaján állnak; az ellentmondást Gyuri fedezi fel, így kerül ő a regény középpontjába. Klára asszony, ugyanakkor a saját bőrén érzékeli az ellentmondás valóságát, s ezen túl még valamit: hogy veszélyes és öncélú dolog a régi eszményekből élni, hiszen

a megváltozott világban az ügýhöz való hűség egészen más formákat teremt és követel. Közben tanúja lesz Jucika és Jóska egymásra találásának, egyszerre megérti a „föld szemmel is látható mozgásának színes csodáit” – de már későn. Az újra fölfedezett napfelkelte neki legfeljebb csak a magányosság bizonyosságát közvetítheti.

Szembetűnő az elbeszélés bravúros építkezése. *A Bibliában* Nádas epikájának egyirányú sodrása volt: itt több szálon pergeti az eseményeket. Külön életet él ebben az írásban Klára asszony, Jucika, de még Jóska, a kamaszfiú is. Sorsuk egyszerre lesz a másik sorának meghatározója és e bonyolult folyamat által, egyben saját egyéniségük újra felfedezett tartalma, értelme is.

Nádas különös érzékenységgel figyel fel a kamaszlelek elhatároló, felnőtte avató katharzisaira. Történeteinek lélektani hitelét itt is az epikai hűség adja: a kezdő és végpontok kimunkált rajza, s a két pont között feszülő *folyamat* körültekintő ábrázolása. Kamaszhősei általában csak a történet menetében előre haladva kapnak megkülönböztető fénycsóvát – ott válnak külön társaiktól, ahol a kathartikus esemény számukra súlyosabb jelentést hordoz a játszótéri csínytevéseknél. Ekkor egyedül maradnak, s még egyszer visszamennek a tett színhelyére: még azt hiszik, az igazság után nyomoznak, holott tettükkel már helyüket, személyiségük értelmét keresik a világban. Az élmények igazi tartalma e magányos visszalopódzások alkalmával tárul fel előttük, és a valóságos tartalom többnyire kiábrándító, iaszító formát ölt. Kiábrándító a „prófeta igazsága” (*A fal*) és ha lehet, még visszataszítóbb a Maczelkáké világa *A bárány* című novellában. Sajátos lejtése van ennek az utóbbi írásnak. Az író, gyermekkorának egy súlyos, megrázkódtató kalandjára emlékezik vissza; miközben elbeszéli az eseményt, felnőtt fejjel elmélkedik is az esemény bekövetkezésének okairól, de mindig úgy, hogy ezek a meditatív kitérők egyúttal saját gyerekkori önmagának a valódi arcélét is keresik-kutatják. Egyrészt. Másrészt Roth bácsi tragédiája a kamasz szeme előtt nő túl egyedi értelmén, ő lesz az egyetlen a telep lakói közül, aki nem hiszi, „hogy ilyen egyszerű az egész”, aki észreveszi a Maczelkáké közömbössége, látszólag ártatlan, sunyi cselvetései mögött az emberi természet félelmetes, gyilkos indulatait.

A fal és *A bárány* című novellák kamaszhősei kívülálló részesei az eseményeknek; szemlélődve érnek felnőtté. *A kertész* című

novellában az anyját elvesztő kisfiú már a saját sorsának szenvedő alanya. Túl korán bomlanak fel előtte az eddig biztosnak hitt fogalmak. Még arra sincs ideje, hogy rendet teremtsen érzelmei egyszerre kiismerhetetlenné vált zűrzavarában; már rádöbben: az apja alig törődik ezekkel a „zűrzavarokkal”. Új asszonyt hoz a házhoz, s a korábban érzéketlenséggel vádolt fiú most valóban érzéketlen lesz – ő áll talán legmagányosabban a felnőtt élet riasztó valóságának kapuja előtt.

Nádas Péter új kötetében jellemelek és szituációk egymásból következnek, egymást egészítik ki. Figurái teremtik a szituációkat, többnyire leíró módon ábrázolt belső lényegük öntörvényei határozzák meg az események terét. Jól ismeri a világot: ezért elevenek a szereplői, ezért valóságosak a helyzetek – innen ered dialógusainak oly plasztikus kifejező ereje is.

Új könyvének legnagyobb érdeme az, hogy kimunkált művészettel igazolta azokat a hangokat, amelyek pár évvel ezelőtti első jelentkezésekor kivételes tehetségről szóltak.

MAJOROS JÓZSEF

Lipták Gábor:

VALLOMÁSOK A BALATONRÓL

A *Jelenkor* olvasói a folyóirat nyári számaiból ismerik Lipták Gábor balatoni tudósításait. Írásai sajátos rangot képviselnek a Balaton irodalmában, amely a táj idegenforgalmának, népszerűségének arányában évről-évre gazdagodik. S ebben a valóban gazdag irodalomban nemcsak a betetőzők között van jelen Lipták Gábor, hanem az úttörők között is. Egyike a kezdeményezőknél, akik felkutatják és megmutatják a táj és a szellem találkozásait és keresik az ebből kifejlődő harmóniát. A *Tihanyi echóhoz* címen ő szerkesztette az első modern antológiát a Balaton költészetéből. Húsz éve munkálkodik azon tollal és közvetlen emberi szóval, hogy az alkotó szellem ott-hont találjon a Balaton vidékén.

Szerencsés vállalkozás volt a *Jelenkor*–Magvető Kiadónak, hogy *Pákolitz István* és *Tüskés Tibor* szerkesztésében, izléses köntösben jelentette meg Lipták Gábor balatoni írásait.

A modern, zsebkönyv formátum, a fényes fedőlap s különösen *Borsos Miklós* pompás illusztrációi – arányban a mondanivalóval – nemcsak kíváncsiságot, hanem megőrzendő, kedves könyvvé is avatják ezt a szép kötetet.

S itt rögtön ellent is kell mondanunk egyik ismertetésnek, amely jellegzetes úti-olvasmány-nak mondja a könyvet. Ezeket az írásokat ugyanis nem lehet vonat zakatolása, autó száguldása közben olvasni. Bántó stílusterés volna ez. Csend és elmélyülés kell a mondanivaló kortyolgatásához, amihez legfeljebb egy halkán úszó hajó, de még inkább az őszi nap-sütésben fürdő, vörös-sárga levelekkel tarkított Balaton-part ad méltó keretet.

Az író ugyanis úgy mutatja meg a tájat, hogy egy-egy pontján megállva szemlélődik. Kiválasztja a legjellegzetesebb nézőpontokat s ott *szemlélődésre készíteti* az olvasót is, hogy múltból és mából, tárgyi adatból és személyes élményből, hagyományból és tervszerű előrelátásból alakítson érzékletes, bensőséges képet a Balatonról. A „vizzenéző” ősi magatartásformáját szuggerálja az olvasónak, amelyet *Egry József* testesített és *Fodor András* fogalmazott meg. Ha azt állítjuk, hogy Lipták Gábor balatoni írásai elősegítik bennünk Egry József „*mértékének*” megközelítését, akkor elmondottuk a legfontosabbat alkotó tevékenységének szerepéről.

Az író azt vallja könyve előszavában, hogy *írói jelentést* kívánt készíteni a Balaton környékéről, bemutatni, hogy *miként változott* meg újjászülető hazánkban a Balaton vidékének évszázados képe. Ehhez persze ismerni és láttatni kell az évszázados képet is, s abból is elsősorban nem a látványos harcok színterét, hanem az emberi munka eredményeit. Szőlőművesek tájat alakító küzdelmét, kézművesek hajlékot, falut-várost formáló izlését és szorgalmát, egymásra települő népek hozományának nyomait, mindazt, ami e tájat a *mediterrán Európa* sajátos részévé teszi, s ami végül is napjainkban egy *szocializmust építő társadalom* tevékenységében kap összegezést.

Mindezt jól ismeri az író, ezért karolja egymást írásaiban *múlt és jövő*. Könyvének gazdag ismeret- és tapasztalat anyaga még azok számára is sok újat és meglepőt tartogat, akik a Balaton vidékén otthon vannak. Mindezt árnyalja és gazdagítja a *személyes hang*, amelybe belefér a közvetlen, személyes élmény. Nyilván azért is választotta mondanivalója műformájául a levelet, hogy azon keresztül szólhasson a legszemélyesebb dolgokról is. A XVIII. századi útirajz és a XIX. szá-

zadi fürdőlevél hagyományain elindulva alakította ki műfaját, amelyet korszerű mondánivaló közvetítésére használ. Amit ő ezzel a műfajjal egy évtizede elindított, az mára már társadalmi igényként jelentkezik: a napilapok publicisztikai rovatában otthonossá kezd válni *a fürdőlevél*. Nyugodt ritmusú, gondosan szerkesztett mondatai szépen illenek a műfaj kereteibe, jól hordozzák a mondanivalót.

Igazat kell viszont adnunk *Fodor András* megjegyzésének, aki a kötetről szólva azt ír-

ja, hogy a Balaton északi partjának rajza bensőségesebb, melegebb, mint a déli parté. Valóban: Lipták Gábor az északi parton van otthon. A déli partról készített rajzából nem is az hiányzik, ami a somogyi oldalon látható, hanem az, ami a déli part mögötti somogyi tájban megbújik: Karád, Buzsák, Köröshegy népi világa. Mert az északi part rajzában valóban ott van meghatározó háttérként a régi zalai-veszprémi népi világ.

PÁLDY RÓBERT

JANUÁRI SZÁMUNK TARTALMÁBÓL

BERTHA BULCSU: *Tüzugömbök – regény*
Fiatal költők és elbeszélők

CSÁNYI LÁSZLÓ: *Bárdosi Németh Jánosról*
Interjú Kiss Dénessel

BODRI FERENC: *Képzőművészeti krónika*

DÉVÉNYI IVÁN: *Emlékezés Gerő Ödönre*

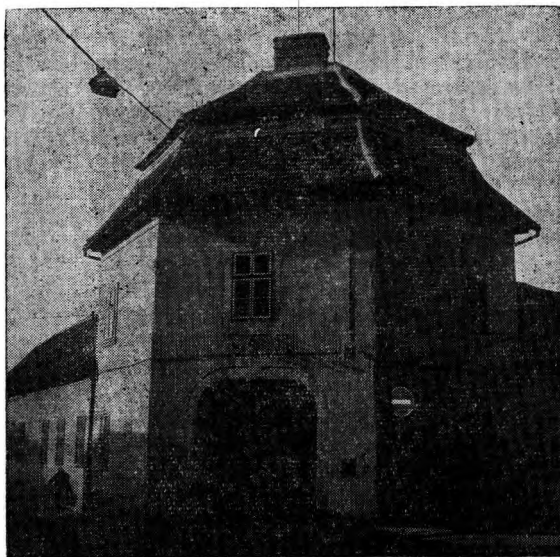
NAGY ILDIKÓ: *Honty Márta és Bors István kiállítása*

POMOGÁTS BÉLA: *Kolozsvári Grandpierre Emilről*

TÜSKÉS TIBOR: *A pécsi irodalom kistükré*

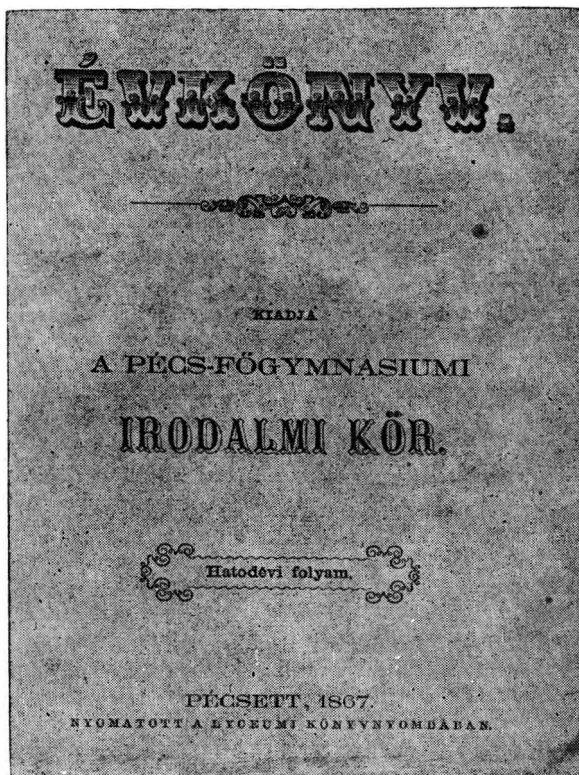
A PÉCSI IRODALOM KISTÜKRE

6

A liceum-nyomda épülete

Az irodalmi kör munkásai között feledhetetlen maradt a lángszívű Kóczián Sándor. Szikár, sovány, beteges fiatal ember, mély tűzű szemekkel, a halál csirájával mellében és egy egész mennyországgal a szíve mélyén. Tüze, verselése, gondolatai Endrődy Sándor poézisére emlékeztettek, aki ekkortájt ugyancsak a gimnáziumi esztendőket rőtta. Az ő önképző-körük évkönyve cserében járta a mienkért s abból csapkodott felénk a jövő nagy poéta tüze. Mi feleltünk rá Kóczián Sándorral és a többiekkel, akiket megint Veszprémben, Fehérvárott és Pápán kritizáltak, s folyt a nemes verseny évről évre, míg nem szegény Sándor egy rossz télen eldalolta az utolsót és magára hagyta szegény özvegy anyját s a barátait. Költeményeit összegyűjtöttük, kiadtuk s a jövedelméből édesanyjának is juttattunk. Én magam vittem el a jó asszonynak az anynyira szükséges pár forintot. (Váradi Antal: Ifjúságom)

A pécsi Irodalmi Kör évkönyve

A forradalom és a szabadságharc idején kétszer szállják meg és kétszer hagyják el a várost az osztrák csapatok. Először Jellasics, majd Nugent, harmadszor és végérvényesen Barotta katonái vonulnak be a városba. Hogy mi várt a haladó emberekre, jól példázza Neuwirth Ernőnek, a Fünfkirchner Zeitung és a Pécsi Tárogató egykori szerkesztőjének sorsa. 1848 őszén Pestre menekül, majd Windischgrätz fogságába kerül. Hadbírósa elé állítják, tíz évig raboskodik az olmtüzi kazamatákban, szabadulása után megőrül. „Most tél van és csend és hó és halál” – így jellemzi Vörösmarty az önkényuralom éveit.

1849 után az irodalom területén – vidéken is – csaknem mindent előről kellett kezdeni. A reformkor előtti állapotoknál is mélyebb pontról indult a szellemi élet. Évek telnek el, amíg a kultúra érrendszerébe vér áramlik, amíg a színházak, a lapok, az irodalmi társaságok ismét működnek.

A forradalom leverése után 1851-ben jelent meg újabb magyar szintársulat a városban. A következő évben a színház bérlője, Latabár Endre igazgató a soproni kerületi kormányzósághoz benyújtott jegyzéken csaknem száz színművet sorol föl, melyet a társulat játszani szándékozik. Csak tizenkilencre jött meg az engedély. A város zenei életének mozgatója, a Pécsi Dalárda 1862-ben alakult újra. 1866-ig egyetlen nyomda működött a városban. A 60-as évek végére háromra szaporodott a számuk, sőt 1870-ben a negyedik üzem is megnyitotta kapuit. Úgy látszik, volt munka bőven, valóságos verseny alakult ki a nyomdák között. Amíg egy nemzedékkel korábban a kiadó szerepét a könyvkereskedő töltötte be, most a nyomdatulajdonos az a személy, aki lapot indít, akitől az irodalom anyagi támogatását remélni lehet. 1869-ben megalakul a pécsi nyomdász egyesület. Önálló könyvtára van, s az ország különféle városából tíz lap ingyenpéldányát kapja.

1860-ban ifj. Madarász Endre nyomdatulajdonos megindítja a Pécsi Lapokat. Szerkesztője Bánffy Simon, aki a reformkorban Baumholzer néven küldte tudósításait a Honművésznek és támogatta a Pécsi Auróra megjelenését. A liceum nyomdát bérlő Ramazetter Károly adja

ki 1870-től a Fünfkirchner Zeitungot. Gazdája a rövid életű (1869–70) Pécsi Közlönynek is. E lapok először vállalkoznak arra, hogy a város közvéleményét az írott szóval – széles körben – tájékoztassák, alakítsák és formálják, először kóstoltatják meg az írással foglalkozó pécsi fiatalokat a nyomdafősték illatával, a megjelenés mámorító érzésével.

Az irodalmi műveltség legfontosabb terjesztői, az új olvasóközönség nevelői, a fiatal írók szárnypróbálgatásának segítői továbbra is az iskolák. Új típusú oktatási intézmények nyílnak a városban, szaporodik a diákság száma, tágulnak a szellemi önállóság megszerzésére életre-hívott intézmények keretei. A 60-as és a 70-es években pécsi iskolában tanul – hogy csak néhány ismertebb nevet említsünk – Babits Mihály édesapja, Beksics Gusztáv, a későbbi jeles publicista, Vikár Béla. Az ifjúság magára eszmélésének, az önálló alkotó munkával való találkozásnak, a kritikai szemlélet kialakításának lehetőségét az önképzőkörök kínálják. A liceum ifjúsága már 1842-ben kérelemmel fordult a tanári karhoz: engedélyezze az iskola egyik üres helyiségében olvasókör létesítését. A szándék bizonyára ugyanarra a sorsra jutott, mint a pécsi papnövédeké 1846-os, „az önművelődést előmozdító társas kör megalakulását célzó óhaja”. Végre 1861-ben megszületett a „pécs-főgymnasiumi irodalmi kör”. A társaság maga alkotta alapszabályok szerint működött. „Körünk önkéntesen alakult és a nemzeti nyelv művelését célba vett társulat, mely cél csakis úgy érhető el, ha az önalkotta törvények közt működhetik” – mondták a tüzes diákok, amikor 1866-ban a „nagy m. kir. Helytartótanács... minden szabad működési terétől megfosztani akará társulatunkat”. Az önképzőkör pályázatokat tűzött ki, ünnepélyeket rendezett, szavalkört mozgatót. A munkát választott tisztikar irányította, egy-egy kiváló irodalomtanár – amilyen például Verbőczy István volt – vezetésével. Lehetőséget adott az önálló munkára, a szereplésre, a szépírói kísérletek bemutatására. A diákok legjobb munkáiból terjedelmes évkönyvet adott ki. Ténykedése az iskola falain túl messze kisugárzott. Egy-egy jelentősebb megmozdulásról a fővárosi lapok is hírt adtak. Könyvtára a kötelező

olvasmányok mellett friss izekre kapatta a fiatalokat. A kör pesti irodalmi folyóiratokat járatott. Az önképzőkör szóhoz ekkor még aligha tapadt a későbbi kellemetlen – különösen Szabó Dezső szóhasználatában lekicsinylővé vált – mellékíz. A kor legkiválóbb írói és tudósai sem utasították vissza, amikor hírül vették, hogy Pécssett „még az első szervező gyűléseken lőnek a kör tiszteleti tagjaivá megválasztva szerény hódolatunk lerovásául... Tek. Arany János, a magyar Akadémia titkára”, Toldy Ferenc, Mátyás Flórián és mások.

A pécsi cisztercita gimnáziumnak és az iskola irodalmi körének a 60-as években két kiváló tagja akadt, Kóczián Sándor és Váradi Antal. Kócziánt „Pécs Petőfijé”-nek szokta emlegetni a helyi hagyomány. Ha a kegyeletes túlzást leszámítjuk, akkor is marad valami költészetében és sorsában, ami Petőfivel rokonítja. Mindössze húsz évet élt, s ebből három esztendő jutott az alkotó tevékenységre. Mint aki sejtí korai halálát, mohón vetette magát az írásba. Írt lírai költeményt, balladát, epigrammát, történeti beszélyt, humoreszket, elbeszélést, értekezést. Többször szerepelt az önképzőkörben, két évig tisztséget viselt, a pályázatokon számos díjat nyert. Írásait kinyomtatták a kör évkönyveiben. A Pécsi Közlöny meghívta munkatársai közé, s a kiadó a tárca rovat vezetését bízta rá. Halála után verseit kötetbe gyűjtve adták ki.

Írásain olvasmányélményei, Vörösmarty, Petőfi, Arany, Heine hatása érződik, de a vállalt szerepen minduntalan átüt a személyes hang, az egyéni érzés, az önálló mondandó. Fő témája a szerelem, a szegénység, a hazaszeretet, a magány, a boldogtalanság, a szüntelen halálfélelem. Költészete több, mint ígéretes kezdemény. A forma meglepően hajlékony és könnyed kezelése jellemzi. Ismeri és szereti a népköltészetet, de messze elkerüli a Petőfi-epigonok siserehadát. Érzéke van a gúnyhoz és az iróniához, mellyel önmagát sem kíméli. A legtöbb rokonságot – hangban és értékben – a fiatal Vajda János és Reviczky költészetével mutat. Hagyatékának legértékesebb darabja a mintegy fél éven át vezetett napló. Líraisága ebben tetőz. A napló kendőzetlen tükre egy reménytelen és szenvedélyes szerelemnek, döbbenetes erővel mutatja

be környezetét, családját és a maga nyomorát (minden évben más és más lakásban – többnyire albérletbe – költöznek), s hűségesen vall írójának haladó társadalmi és politikai nézeteiről. Eszménye a „dicső 48” és a francia forradalom. Amikor a Népszava egyik számát nevére címezve megkapja, följegyzí: „talán elment a híre, hogy szélső baloldali vagyok.”

Kóczián Sándor örökébe Véber Antal lépett az irodalmi körben, aki később Váradi Antal néven írta szindarabjait, regényeit és igazgatta a Nemzeti Színházat. Vallomása szerint Pécssett kapta az irodalom és a színpad iránti vonzalmát. Diákkorában maga tákolta színpadon sakfigurákkal játszott. Ő vitte el Kóczián özvegy édesanyjához fia verseskötetének honoráriumát (az özvegy viszont önképzőköri pályadíjat alapított fia emlékére...), s később akárhányszor szólt a városról és a hajdani iskoláról, mindig úgy emlegette, hogy „ehhez a kedves kis körhöz vannak kötve kezdődő írói pályám minden kedves emlékei”.

A kiegyezés korában a pécsi iskoláknak volt még egy nevezetes vendége – ha csak rövid időre is állt meg a liceum kapujában: – Ziegler – a későbbi Gárdonyi – Géza (1882). E látogatás emlékét (elégséges oklevelét akarta kijavítani), majd a későbbi években a város polgármesterével folytatott levelezését (amikor Bornemisza Gergely állítólagos pécsi kapcsolatai után nyomozott) – írásaiban (A lámpás, Egri csillagok) kamatoztatja. Pécs szellemi életét a kiegyezés utáni években ugyanaz a dermedtség és kis-szerűség jellemezte, mint az országot. A modern irodalom még nem született meg. A politika „jobbik fele” is a 48-as hagyományok emlegetésében merült ki. Még jó, hogy amikor a város az ünnepelés lobogóit kibontotta, legalább valóságos értékeket köszöntött, s olyan nevek előtt hajtott zászlót, mint Kossuth, Eötvös és Jókai. Az emigrációban élő Kossuthot 1867-ben Pécs város képviselőjévé választják... Az 1870-ben miniszterként Pécsre látogató Eötvös Józsefet az ifjúság nevében Váradi Antal köszönti... És amikor 1893-ban Jókai ötvenéves írói jubileumát ünnepli az ország, Pécs a díszpolgárrá választás oklevelét küldi el az írónak...

Megjelent...

Az *At a Styx folyón* Bertha Bulcsu hatodik kötete. Tizennégy elbeszélést és egy kisregényt foglal magában. A címadó kisregény a Tanácsköztársaság jubileumára készült. Témája a proletárdiktatúra utolsó időszaka, a tiszai hadművelet és a katonai összeomlás. Az író azonban nem maga a küzdelem érdekli elsősorban, legfőbb művészi mondanivalóját a főhős, Elek István jelleme és sorsa hordozza. Elek István civilben tanár, világnézetét a korabeli haladó értelmiség kissé elvont humanizmusa, nemzeti illúziói árnyalják, helytállása, jellemének szilárdsága mellett benne sűrűsödnek azok az ellentmondások is, amelyek hozzájárultak a Tanácsköztársaság belső meggyengüléséhez, és a legnehezebb időszakban végzetesekké váltak.

Művészi szempontból ez a mű az író első kísérlete a történelmi re-

gény műfajában. Leginkább még a novellista Bertha Bulcsu erényei csillognak benne: az érzéletes jellemalkotás, a finom líraiság, a kitűnő környezet- és hangulatfestés. Új területek meghódítását jelzik viszont a főhős történet szemléletét ábrázoló párbeszédek és belső monológok, továbbá a harci események hiteles megjelenítései.

A kötet tizennégy novellája a műfaj gazdag változatosságát mutatja. Kitűnő tárcák, riportba hajló kis novellák és magas művészi igényű elbeszélések váltakoznak benne. Kiemelkedik az *Elveszejtett bakák tánca* és a *Holdkutya és a kantinosnő*. Figyelemre méltók a fiatalok mai életét bemutató elbeszélései, *Az ékszeretknős* és *A szarvas*. A riportszerű novellák közül a *Tűz az éjszakában* és a pályadíjnyertes *A csütörtökre virradó hajnal* a legjelentősebb.

A novellák témaköre, hangja, hangulata az előző kötetekhez képest módosult. Kevesebb a balatoni téma, a természeti élmény, a napfény ragyogása. Több a komorság, a korábbi humor is mintha fokozottabban az ironia felé hajlana. Több az írásokban az intellektuális elem, az ábrázolás a korábnál szélesebb területet fog át.

Bertha Bulcsu két esztendeje költözött Pécsről Budapestre, ebben az időszakban három kötete jelent meg, de már nyomdában a negyedik, s most az ötödiken dolgozik. Részt vett a legrangosabb országos pályázatokon, művei – a kitűnő pályatársakéval való összemérés után a legkiválóbbnak bizonyultak. Úgy tűnik, Bertha Bulcsu legtermékenyebbnek ígérkező éveiben egyben művészetének gazdagodását, elmélyülését is jelentik.

Sz. E.

Megkérdeztük:

BERTÓK LÁSZLÓ költő munkájáról, írói terveiről érdeklődtünk

Mindenki megállapította már, hogy a mai fiatalok lassabban érnek fel, mint az ötven év előttié. Az okok szerkezetét, a következményeket még nem lehet lemérni. Valami, valahol kimaradt az életünkben, valami, amit harminc körül már nem lehet pótolni. Talán ezért bönngeszem heteken át a mikrobiológia, az örökléstan, majd a kibernetika, a futurológia szakirodalmát, ezért tanulok nyelveket.

Tíz évvel ezelőtt készséggel vállaltam a költői szerepet, ha alkalmam volt rá. Ma nem a szerep érdekel, hanem a világ, a külső és a belső világ, a DNS molekula szerkezetétől az ember által alkotott, világűrt bejáró önszabályzó rendszerekig, a legújabb cipő-áraktól az összeurópai értekezletig, a lelki puccsoktól a szellemi megalkuvásokig. Mert létezik a teljes ember, aki tulajdonképpen nem is keresi a teljességet, csak nyitva hagyja magát, tehát találkozik vele, akinek – ha költő – csak befele kell figyelnie, a belső jelzéseket leírnia, s akinek megvan ehhez a bátorsága is.

Jó lenne, ha ezt az érdeklődést és igényt versekben, s néhány éven belül kötetben is realizálni tudnám.

ILLYÉS GYULA új drámájának bemutatására készül a Pécsi Nemzeti Színház. A *Tiszták* c. mű a XIII. sz.-ban játszódik Dél-Franciaországban, hősei az albigens eretnekek. A zenei betéteket és a trubadúr-dalokat Szokolay Sándor írta. Az előadást Dobay Vilmos rendezi. December 19-én lesz a bemutató.

A JELENKOR szerkesztőségébe látogatott november 9-én B. S. Johnson angol író, a londoni televízió munkatársa, aki a PEN Club meghívására tartózkodik Magyarországon. Írókkal és a szerkesztőség munkatársaival beszélgetett az angol irodalmi és művészeti élet jelenlegi helyzetéről.

A KÖZELMÚLTBAN jelentette meg a Móra Könyvkiadó Lázár Ervin legújabb mesekönyvét *A nagyravágyó leketerigó* címmel, melyet Réber László rajzai illusztrálnak.

KÉT BARANYA MEGYEI festőművész kiállítását tekinthették meg novemberben az érdeklődők. Kolbe Mihály Mohácson a városi galériában, Kelle Sándor Pécssett a TIT Bartók klubjában mutatta be alkotásait. Képünkön: Kelle Sándor: *Müteremben* című festménye.

PÉCSETT, a Modern Magyar Képtárban rendezték meg Amerigo Tot kiállítását, mely az ország több városa után változatlanul nagy sikert aratott. Képünkön: Amerigo Tot: *A kereszt, mint protest* című alkotása.

A FELSZABADULÁS 25. évfordulója tiszteletére nyitották meg Pécssett a Tudomány és Technika Házában a várostörténeti kiállítást, melyet a Janus Pannonius Múzeum Helytörténeti Osztálya rendezett. A kiállítás bemutatta Pécs múltját, jelenét, és betekintést nyújtott a városfejlesztés jövőjébe is.

CSUKA ZOLTÁN költőt és műfordítót a Jugoszláv Zászlórend aranykoszorús érdemrendjével tüntette ki Joszip Broz Tito, a Jugoszláv Szocialista Szövetségi Köztársaság elnöke. A jugoszláv nagykövetségen átnyújtott magas kitüntetést a Jugoszlávia és Magyarország közötti baráti kapcsolatok és a kulturális együttműködés fejlesztésében végzett eredményes munkásságáért kapta Csuka Zoltán. A kitüntetés alkalmából jugoszláv írók részvételével baráti találkozót rendezett november 11-én a Magyar Írók Szövetsége és az Európa Könyvkiadó.